

וְיִסְתַּיְרֵם יי (ירמיה לו, כו), כאשפתו הִסְתַּיְרֵנִי (ישעיה מט, ב). לְסִתְרָ עצה (שם כט, טו), כמו לְהִסְתַּיֵּר. וחטאתיכם הִסְתַּיְרוּ פנים מכם משמוע (שם נט, ב), הוא פִּעֵל יוצא לשנים פעולים. והכבד הדגוש סִתְרֵי נדחים (שם טו, ד), מאהבה טִסְתַּרְתָּ (משלי כו, ה). ופירשנו הפסוק התפעל בשרש יבח. וההתפעל הלוא דוד טִסְתַּרְתָּ עמנו (שמואל א' כג, יט), ובינת נבניו טִסְתַּרְתָּ (ישעיה כט, יד). והשם סִתְרָ אתה סִתְרָ לי מצר (תהלים לב, ו), הוּי סִתְרָ למו מפני שוודד (ישעיה טו, ד), בחמש נקודות. בְּסִתְרָ המדרגה (שיר השירים ב, יד), אענך בְּסִתְרָ רעם (תהלים פא, ח), ענין פירושו כענין ועין יי אח איוב מן הסערה (איוב לח, א), בְּסִתְרָ אהלו (תהלים כו, ה). ובה"א הנקבה יהי עליכם סִתְרָה סִתְרָה (דברים לב, לח). ובחוספת מ"ם יארב בְּמִסְתַּרְתָּ סִסְתַּרְתָּ (תהלים י, ט), בְּמִסְתַּרְתָּם יהרג נקי (שם י, ח). ומשקל סִסְתַּרְתָּ אחר וקִמְסַתַּרְתָּ פנים ממנו (ישעיה נג, ג). ומשקל אחר וקִמְסַתַּרְתָּה וקִמְסַתַּרְתָּ (שם ה, ו). וסִתְרָ מים ישטפו (שם כח, יח). או יהיה סתר סמוך למים ויהיה פירושו מענין שנשתמשו בו רבותינו ו"ל הרבה באמרם (בבא קמא ל, ע"א¹). ו"ע"ב"י) הסותר את כותלו ואחרים רבים בדבריהם בזה הענין.

ואשר הם בני ארבע אותיות

פלפל סכסך וסכסכתי מצרים במצרים (ישעיה יט, ב), ואת איביו יסכסך (ישעיה ט, י), ענין בלכול. **סלסלות סלסל** ככוצר על סלסלות (ירמיה ג, ט), פירושו החכם רבי יונה כמו וְלִזְלִים¹). ועל דעתו כי המלה מעין סל ומשרשו ונכפלה כו הפ"א והלמ"ד והם דוסלים שאדם כוצר בהם*. **סלעם סלעם** ואת הפלעם למינהו (ויקרא יא, כב), הוא אחד ממיני דוארבה, והוא רשון ברברי רבותינו ו"ל (חולין סה, ע"ב). ויש לו נבחת ואין לו זנב וראשו ארוך. **ספדר סמדר** והגפנים ספדר (שיר השירים ב, יג), פחת הספדר (שם ז, יג), הסמדר הוא הענבים הדקים לאחר שפרחו מיד שנכרים הענבים אבל אינם נמורים עריין וכשהם גמורים שהם בפזל הלכן קודם כישולם יקראו כומר ולאחר כישולם יקראו ענבים. **סנסן סנסן** אחזה בְּסִנְסָנִי (שיר השירים ג, ט), כמעיופי. **סנפיר סנפיר** סנפיר וקשקשרו (ויקרא יא, ט), אמרו רבותינו ו"ל (חולין סו, ע"ב). אלו הן הקשקשין הקבועים בו, סנפירים הפורח בהם.

¹) Jesaja XVIII, 5.

אשר בְּסִפְרָד (עובדיה כ), היא אֶסְפַּנְיָא י). ספדר, הכו בְּסִפְרָדִים (כראשית יט, יא), הוא השכורה סְפַרְדִּים העין*. **סרעף** ותרבינה סרעפתי (יחזקאל לא, ה), כמו סרעפה סעיפותיו*. **סרפד** ותחת הסרפד יעלה הדם (ישעיה נה, יג). סרפד הוא סמך מן הצמחים פחות ונרוע.

נשלמה אות הסמך

אור העין

עב וְעַב עַל פניהם (מלכים א' ג, ו), וְעַב עַיִן אֵל עַב פני האולם מחוץ (יחזקאל מא, כה), וצלעות הבית וְהַעֲבִיבִים (שם מא, כו), מפני הנשוח הב"ר ידמה ששרשו עַבב. או יהיו מנחי העין ושרשו עוב ויהיה משקל עָבִים כמו לָלִים כי ימירו הנח בדגש בהרבה מקומות. ואמרו רבותינו ו"ל (בבא קמא סו, ע"א¹) תניא צלעות הב"ר (יחזקאל שם) אלו המלטסין וְהַעֲבִיבִים אלו המרישות. ופירוש מלְטַסִּין החורים שמניח אדם בקיר להנחת הקורות, כמו שאמרו במקום אחר (בבא בתרא ו, ע"א²) ואף על גב דמנח כחו המלטה² אמר בעיני לכי מפייסנא לי דלא מיררע אשיתאי, פירוש אף על פי שמניח בחורים סיד חומר וחול או עציב למקום הנחת ראשי הקורות אינה חוקה, דיכול למימר להכי הנחתי הדבר ההוא במקום הקורות שאם יתפיים עמי ויפרע לי חלקו ככותל שלא יודעו הכותל בעת שיעשו בו החורים ויניחו בהם החומר או העץ להנחת ראשי הקורות. וכן ראה הנביא שהיו הצלעים והם העצים בקירות הב"ר סביב ויוצאים חוצה לקבל עליהם ראשי הקורות שלא ידו אחוזים בקירות הבית. והעבים אלו המרישות פירש הקורות הגדולות יקרא מרישות. וכן אמרו (בבא קמא צה, ע"א) ועל מריש שכנאו בבירה.

עבד וְעַבְדֵי הַלֹּוֹי (במדבר יח, כג), עַבְדֵי אֵת כַּדְרֵלְעָמֵר (כראשית יד, ד). וְעַבְדֵי וְעַנְוֵי אֹתָם (שם טו, יג), וְעַבְדֵי חֲנָם (שם כט, טו), לא הַעֲבָד בִּן

¹) Hispania. Sic jam Chaldeus interpretatus est et Syrus. Hinc in lingua rabb. Hispanus vocatur. Exempli causa Aben Esra: רבי אברהם בן עזרא הספרדי. **Maimonides:** רבי משה בן מיימון הספרדי. ²) Conf. supra rad. med.

עבדת עבד (ויקרא כה, לט.), וְעַבְדוּ בו גוים רבים (ירמיה כו, ו.), אִם יִשְׁמְעוּ וַיַּעֲבְדוּ (איוב לו, יא.), לְמִי אֲנִי יַעֲבֹד (שמואל ב' טו, יט.), פֶּן תַּעֲבֹדוּ לְעַבְדִּים (שם א' ד, ט.), בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עַמְדִּי (בראשית כט, כו.), עֶבֶד הֲלֹא בִּרְחַל עֶבְרָתִי עִמָּךְ (שם כט, כה.). והחאר עֶבֶד אֲדֹנָי זֶה (דניאל י, יו.), כִּשְׁשׁ נִקְדוּחַ. עֶבֶד עֶבְרִים יִהְיוּ לְאַחֲיוֹ (בראשית ט, כה.). וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאֲדַמְתָּנוּ עֶבְדִּים לְפָרַעַה (שם טו, יט.), פִּירוּשׁ כִּי הָאֲדָמָה כַּעֲבֹד לְבַעֲלֶיהָ. עֶבְרָה וְהִשֵּׁם עֶבְרָתָהּ עֶבְרָה (במדבר ד, מו.), פִּירוּשׁ הַשִּׁיר שֶׁהוּא עֶבְרָתָהּ עֲבוֹדַת הַקֶּרֶבֶן. וּמִשְׁקַל אַחֵר וּבַעֲבָרְתָּנוּ לֹא עֲזַבְנוּ אֱלֹהֵינוּ (עזרא ט, ט.). וּבַעֲנִין עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וְעֶבְרָתָהּ לֹא אֵת הָאֲדָמָה (שמואל ב' ט, י.), עֶבֶד אֲדָמָה (בראשית ד, ב.). הַלְשׁוֹן הַזֶּה פֶּעַל הַקָּל בּוּ עַל הָעוֹבֵד וְעַל הַנֶּעֱבָד, אֲלֵא שִׁישׁ הַבְּרַל בִּינְיָהִם כִּי הַנֶּעֱבָד קָשׁוּר עִם בֵּיתָ כִּמוּ לֹא תַעֲבֹד בּוּ (ויקרא כה, לט.), אִם כֵּן חָאֵמַר עַל הָעֶבֶד עוֹבֵד אוֹתוֹ וְחָאֵמַר עַל הָאֲדָוֶן עוֹבֵד בּוּ. וְדַעַת אֲנִקְלוּם בּוֹעֲבָרוּם וְעָנוּ אֲזַחֲמִם שֶׁהוּא כִּמוּ וְעַבְדוּ בָּם לְפִיכָךְ חָרַגְם וּפְלַחוּן בַּהוּן. וַיִּשׁ לְפָרְשׁוּ כַּמִּשְׁמַעוּ, וַיְהִיָּה וְעַבְרוּם עַל יִשְׂרָאֵל וַיְהִיָּה וְעָנוּ אוֹרְחָם עַל נִפְעַל מִצָּרִים. וְהַנִּפְעַל אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד בּוּ וְלֹא יִזְרַע (דברים כא, ד.). מֶלֶךְ לְטָרָה נֶעֱבָד (קהלת ה, ח.), מִהַרְמַדְרָה עֲבוֹדַת הָאָדָם בּוּ יִקְרָא נֶעֱבָד וְאִם הוּא עוֹבֵד. וְכֵן וַנִּעֲבָדְתֶּם וְנִזְרַעְתֶּם (יחזקאל לו, ט.), אִזּוּ פִירוּשׁ לְמִדָּה לְטָרָה כַּעֲבוֹר וּפִירוּשׁוֹ אֲפִילוּ הַמֶּלֶךְ אֵינְנוּ נֶעֱבָד אֲלֵא כַּעֲבוֹר הַשְּׂדֵה שֶׁמִּמֶּנּוּ יֵצֵא לוֹ מֵה שִׁיחַן וַיֵּאכִיל לְחַיִּילוֹתָיו זֶה הַפִּירוּשׁ הוּא הַנִּכּוֹן. הַפְּעִיל וְהַפְּעַל הַכּוֹבֵד וְהַעֲבָרְתִּיךָ אֵת אֵיבֶיךָ (ירמיה יו, ד.), וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמואל א, יג.). לֹא הָעֶבְרָתִיךָ בְּמִנְחָה (ישעיה מג, כג.), לֹא הַכְרַחְתִּיךָ לְעַבֹד לְפָנַי בְּמִנְחָה. פְּעַל וְשֵׁלֵא נֹכַח פִּעְלוֹ מִן הַדְּגוּשׁ וּמִן הָעֲבָרָה הַקְּשָׁה אֲשֶׁר עֶבֶד בְּךָ (שם יד, ג.), אֲשֶׁר לֹא עֶבֶד בָּהּ (דברים כא, ג.). עָנִין הַכֹּל הַשְּׂמוּשׁ לְבִנְיָ אָדָם וְעֲבוֹדַת אֱלֹהוֹת וְעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה. וְלִרְכּוֹב צוּרֶךְ אָדָם אֶל הָאֲדָמָה וּשְׂצָרִיךְ שִׁיְהִיָּה מִתַּעֲסֵק רַחֲמִיד בָּהּ הוּא אֵלֶיהָ כַּעֲבֹד לְפָנַי אֲדֹנָי. וְנִקְרָאוּ חוֹצְאוֹת הָאֲדָמָה וְעֶבְרָה עַל שֵׁם עֲבוֹדָה שֶׁעוֹבְדִין אוֹתָהּ עֲבוֹדָה וְעֶבְרָה רַבָּה מֵאֵד טַעֲבָד (איוב א, ג.). לִכֵּן יִכִּיר מִעֲבָרֶיהֶם (שם לד, כה.), פִּירוּשׁוֹ מַעֲשִׂיהֶם כְּחִרְגוֹם מַעֲשֵׂה עוֹבְדֵי אֱלֹהִים. וְכֵן כֹּלָּא מִ"ם הַנוֹסֵפֶת וְעֶבְרִיהֶם בִּיד הָאֱלֹהִים (קהלת ט, א.), מַעֲשִׂיהֶם. וְכֵן וַעֲבָדוּ זִבְחַ וּמִנְחָה (ישעיה יט, כא.). וְכֵן וּבוֹשׁוּ עֶבְרֵי עֲבָדָה פְּשׁוּטִים שְׂרִיקוֹת (שם יט, ט.). וְכֵן וְלֵעֲבֹד עֲבָדְתוֹ נִכְרִיָּה עֲבָדְתוֹ (שם כה, כא.). וְכֵן וְעֶבְרָתָהּ הַצְדָּקָה (שם לב, יו.).

עבה עֲבִיתָ כְּשִׁית (דברים לב, טו.), קִטְנֵי עֲבָה (מלכים א' יב, י.), לִשׁוֹן עוֹבֵי יָדוּעַ בְּדַבְרֵי רַבּוֹרְזִינוּ מַעֲבָה וְלֹא (שברו טו, ע"ב.). בְּמַעֲבָה הָאֲדָמָה (שם ז, מו.),

1) Genes. XLIV, 15.

פִּירוּשׁ כַּעֲבוֹבֵי הָאֲדָמָה יִצְקָם, כְּלוֹמַר מְרֹב כְּלֵי הַנַּחֲשֶׁת וּמְנוּדֵל הַכְּלָיִם לֹא יִסְפִּיקוּ לָו כוֹרִים וְלֹא יִחַנּוּ הַחֲתָמָם בְּכוֹרִים וַיִּצְקָם כַּעֲבוֹבֵי הָאֲדָמָה, כְּלוֹמַר שֶׁחֲפָרוּ בָאֲדָמָה כַּעֲנִין כוֹרִים. וְהַחֲכָם רַבִּי יוֹנָה פִּירוּשׁ שֶׁעֲשֵׂה הַכוֹרִים מִן הַמְּשׁוֹכַח שֶׁבְחֹמֵר וּמִן הָעֵבֶב שֶׁבּוּ. וְזֶהוּ דַעַת הַמַּחֲרָגִם שֶׁחָרַגְם גְּרַנְשֶׁרָא, וְהוּא עֵפֶר אֲדָוֶם וַיְרוּק, קוֹרִין לוֹ בְּלַע"ז אֲרוּל"א¹⁾ יַעֲשׂוּ מִמֶּנּוּ הַכוֹרִים לְהַחִיךְ בָּהֶם הַמַּחֲכוֹת. וַיְרַחֵן לְפָרֶשׁ מוֹדָה דְּרַעֲנִין וְזֶהוּ הַשֶּׁרֶשׁ בְּעֵבֶב הָעֵנָן (שמות יט, ט.), שֶׁהוּא פָחוּחַ בְּפִלֶם צוּ מִן צָנָה, קָו מִן קָנָה, וְאֵלוּ הֵיָה מִנְחֵי הָעֵי"ן הַיְדָה קִמָּץ וְלֹא נִשְׁחַנָּה אֲפִילוּ בְּסַמִּיכוֹת, כִּמוּ בְּעֵבֶב טַל (ישעיה יח, ד.), בְּעֵבֶב מִלְּקוֹשׁ (משלי טו, טו.) שֶׁהֵם קְמוּצִים בְּסַמִּיכוֹת וּפִירוּשׁוֹ כַּעֲבוֹבֵי הָעֵנָן. וְכֵן בְּעֵבֶי גְבֵי מַגְנִיּוֹ (איוב טו, כו.), בְּעֵבֶי עֲבֵי הָאֲדָמָה (דברי הימים ב' ד, יו.), שֵׁם כִּשְׁקַל צָבִי, שְׂבִי. וְהַחֲכָם רַבִּי יוֹנָה לֹא זָכַר אֲלוֹהֵשֵׁנִים, וְכַעֲבוֹבֵי גְבֵי מַגְנִיּוֹ אֵין סַפֵּק כִּי הִיָּה לוֹ לְזוֹכְרוֹ הֵנָּה. וְאוּלַי הוּא שֶׁגַּח הַכּוֹתָב. וַיִּשׁ מִפְּרָשִׁים מוֹה בְּאוּ בְּעֵבִים (ירמיה ד, כט.), כְּלוֹמַר כִּיעֲרִים הָעֵבִים וְהַמְּסוּכָכִים לְהַסְתֵּר שֵׁם.

עבט לְעַבְטָהּ עֲבָטוּ (דברים כה, י.), יוֹצִיא אֶלֶיךָ אֵת עַבְטָהּ הָעֲבָטָה (שם כה, יא.), הוּא הַמְּשַׁכּוֹן דָּבָר שֶׁהוּא חַפּוּשׁ וּמַעֲוֹכָב בִּיד הָאָדָם, וְזֶהוּ לְעַבְטָהּ עֲבוֹטוֹ לְחַפּוּשׁ מִשְׁכּוֹנוֹ. וּמוֹדָה נִגּוּר וְלֹא יַעֲבָטוּן אֲרַחּוֹתָם (יואל ב, ז.), כְּלוֹמַר לֹא פִּעַל יַעֲכֹבוּ כְּאוֹרְחוֹתָם, כִּי כַּמְהֵרָה יִרְצוּן כְּאִשֶׁר אָמַר כְּנֹבְרִים יִרְצוּן (שם). וְכֵן אָמַר הַחֲרָגוֹם וְלֹא מַעֲכִין אֲרַחְתְּהוֹן. וַיִּשׁ מִפְּרָשִׁים וְלֹא יִשְׁאִילוּ אוֹרְחוֹתָם אֵה לֹזֵה מִן הָעֲכָט תַּעֲבִיטְנוּ (דברים טו, ח.), לְפִי שֶׁאָמַר וְאִישׁ בְּדַרְכֵי יִלְכּוּן (שם). וַיִּשׁ מִפְּרָשִׁים כִּמוּ לֹא יַעֲחוּ וְכֵן בְּלִשׁוֹן עֲרִבִי²⁾. וְהָעֲכָט הַפְּעִיל תַּעֲבִיטְנוּ (שם), הַלְלוּהָ תְלוּנוּ דִּי מַחְסוּרֵי, לְפִי שֶׁהִרְלוּזָהּ עַל הַמְּשַׁכּוֹן נִקְרָאת הָעֲכָט. וְכֵן אָמַר הַחֲרָגוֹם אַחֲפָא חוֹפִינִיָּה. וְכֵן וְהָעֲכָטָה גוֹיִם רַבִּים (שם טו, ו.), וְהַלּוּיָהּ. וְאַתָּה לֹא תַעֲכָט (שם), לֹא חִלוּהָ. וְאַפְשָׁר לְהִיזְרַע מוֹדָה עֲכָטִיט בְּפִלֶם סְגָרִיר³⁾ רַצָּה לֹמַר רַבּוּי מִסּוּן. וְכַבֵּר כַּחֲבֵנוּ עֲכָטִיט כַּשֶּׁרֶשׁ טִיט כִּי הִיא מְלַה מוֹרְכָכָה.

עבר וְהוּא עֶבֶר לְפָנֵיהֶם (בראשית לג, ג.), וְעֶבְרָתִי בְּאַרְץ מִצְרַיִם (שמות יב, יב.). וַיַּעֲבֹד עֲלֵי מֵה (איוב יג, יג.), פִּירוּשׁ מֵה שִׁיעוֹבֵר. וּמֵאֵלֶּהי מִשְׁפָּטֵי יַעֲבֹד (ישעיה ט, כו.). לְעֶבְרָךְ בְּבֵרִית (דברים כט, יא.), לְפִי שֶׁדָּרַךְ הַבְּרִית הוּא לְעוֹבֵר בֵּין כְּתָרֵי הַכְּהֵמָה אוּ הָעוֹף הַשְּׁחוּט כִּי לִכְךָ יִכְתְּרוּ אוֹתוֹ וַיַּעֲבְרוּ בְּעֵלֵי הַבְּרִית בֵּין הַבְּחָרִים. וְכֵן אָמַר

1) Prov. arsille, ardille, ardrille; Hisp. argilla; It. argiglia, argilla; Med. Lat. arduilla (argilla).
 2) secuit, fudit (curvavit?) Aben Esra in comm.: "כמו יעווחון וככה בלשון ישמעאל"
 3) Prov. XXVII, 15.

בברית אברהם אבינו עם הקדוש ברוך הוא אשר עבר בין הגזרים האלה (בראשית טו, יג). וכן נִעְבְּרוּ בין בתרין (ירמיה לז, יח), לפיכך אמר לעבדך בברית. ואין כן לְעַבְדְּ בְרִיתוֹ (דברים יז, ב), כי רוצה לומר שיטוש ויעזוב הברית ויעבור עליו כאילו אמר מַעַל בְּרִיתוֹ. וכן וגם עָבְרוּ אֶת בְּרִיתִי (יהושע ז, יא), פירוש מַעַל בְּרִיתִי. ואתן להם יַעֲבֹרוּם (ירמיה ח, יג), ואתן להם המצות והם יעבירוהוּ מַעֲלֵיהֶם ויניחום. ומים לא יַעֲבֹרוּ פִּיּוֹ (משלי ח, כט), לא יעברו על מאמרו אלא כמו שצוה בן יעשו. זמתי בל יַעֲבֹר־פִּי (תהלים יז, ג), מחשבי לא יעבר פי אלא כפי כן מחשבי כי אינני אחד בפה ואחד בלב. ותאמרו לא אֶעֱבֹר (ירמיה ב, כ), פירוש לא אעבור בבריתך. והפעל הַפְעִיל הַכֹּבֵד הַעֲבִיר אֶתּוֹ לְעָרִים (בראשית טו, כא). ובא למה הַעֲבִירָה הַעֲבִיר (יהושע ז, ו), שלא כמנהג כי הה"א נקודה בצרי והע"ן בשוא ופחה. וכבר זכרנוהו בחלק הדקדוק¹. ויקחם וַיַּעֲבִדֵם (בראשית לב, כד), וְהַעֲבִירָה שׁוֹפֵר תְּרוּעָה (ויקרא כה, ט), מַעֲבָרִים עִם י"י (שמואל א' ב, כד), פירוש מעבירים אותם מלכוא לכיח המקדש לזבח. ויש מפרשים כמו וַיַּעֲבִירוּ קוֹל (שמות לו, ו), כלומר אני שומע כי עם י"י מעבירים קול עליכם שאתם חוטאים ומרננים עליכם. וְהַעֲבִירָה אֶת אֵיבֶךָ בְּאָרֶץ לֹא יָדַעַת (ירמיה טו, יד), פירוש אעביר אורך אל אויבך. והוא ירה החצי לְהַעֲבִירוֹ (שמואל א' כ, לו), להעביר הנער או מקום המטרה. וְהַעֲבִיר אֶת בְּנֵי בָאֵשׁ (מלכים ב' כא, ו), וְהַעֲבִיר אֹתָם בְּמַלְבָּן (שמואל ב' יב, לא), פירוש העבירם ושרפם במלבן עֲבָרָה וְהוּא מְקוֹם שְׂרִיפַת הַלְכָנִים. והשם ועברה הַעֲבָרָה לְעַבִּיר אֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ (שם יט, יט). ויש מפרשים הַעֲבָרָה חָרָה לַסְּפִינָה הַקְּטָנָה הַמַּעֲבֵרָה שְׁעוֹבְרִין בָּהּ אֶת רַחֲב הַנְּהָר. מַעֲבָר וּמִשְׁקַל אַחֵר מַעֲבָר יֵבֶק (בראשית לב, כג), ובה"א הנקבה טַעֲבָרָה עָבְרוּ מַעֲבָרָה (ישעיה י, כט). והקבוץ על הַמַּעֲבָרֹת (יהושע ב, ו), כשוא. וְהַמַּעֲבָרֹת נִתְפָּשׁוּ (ירמיה נא, לב), בקמץ. ועל דרך ההשאלה עָבַר לַסַּחַר (בראשית כג, טז), לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן אותו כאילו הוא עובר ושכ המיד ליד הסוחר. וכגבר עָבְרוּ י"ן (ירמיה כג, ט), פירוש עבר עליהו היין והשכירהו. או עבר אורחו כלומר שהיה יותר חזק ממנו כמו נִיַּעְבְּרָה אֶת הַכּוֹשִׁי (שמואל ב' יח, כג), כלומר רק יותר ממנו ועברו. וכן עָבְרוּ דְבָרֵי רַע (ירמיה ה, כח), יותר עשו רעות ממה שעשו רעים עֲבָרֵי אַחֵרִים. עֲבָרֵי אֲנֹכִי (יונה א, ט), ממשפחת עבר. מַעֲבָר עָבַר הַנְּהָר (שמואל ב' י, טז), בחמש נקדות, מצד הנדר. אִישׁ אֶל עָבַר פָּנָיו (יחזקאל א, ט), אל צד פניו כלומר הצד שכנגד פניו. אִישׁ לְעָבְרוֹ תַעֲזוּ (ישעיה מו, טו). מכל

עֲבָרֵי (מלכים א' ה, ד), מכל צדדיו. אתם תהיו לְעַבְרָה אֶחָד (שמואל א' יד, ט), לצד אחד. והאיד על עָבַר פָּנָיו (שמות כה, לו), פירוש שיהיו פי ששת הנרות שכראשי הקנים היוצאים מצדדיה מסובבין כלפי האמצעי שיהיה אור הנרות על צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה. וענין אחר פִּעַל נִיַּעְבְּרָה בְּרִיתוֹקוֹת זֶהָב (מלכים א, ו, כא), ויבריה. חרנום מִכַּרְח מִן הַקְּצָה אֶל הַקְּצָה מֵעֵבֶר מִן סִפֵּי לַסִּיפֵי². וענין אחר עָבַר מִתַּעֲבָר עַל דִּיב לֹא לוֹ (משלי כו, יג), התפעל וכסיל מִתַּעֲבָר וְכוּטַח (שם יד, טז), מִתַּעֲבָרוֹ חוּטָא נִפְשׁוֹ (שם כ, ב), רוצה לומר מחעבר בו. ובנחלתו הַתַּעֲבָר (תהלים עה, סב), הַתַּעֲבָרָה עִם מִשִּׁיחַךְ (שם פט, לט), נִיַּתְעַבֵּר י"י בִּי (דברים ג, כו). והשם עֲבָרָה וְעַם וְצָרָה עֲבָרָה (תהלים עח, מט), אֶת דָּוִד עֲבָרָתוֹ (ירמיה ג, כט), לְיוֹם עֲבָרֹתָ יוֹבְלוֹ (איוב כא, ל), הַנְּשֹׂא בְּעֲבָרֹת צוֹרֵרִי (תהלים ג, ו), בַּפֶּתַח הָעֵינַן. הַפֶּץ עֲבָרֹת אַפְךָ (איוב ט, יא), כַּסְגֹּל לִבִּי נִפְתַּחְתִּי וְלִבִּי אֲשֶׁר כִּפַּחַת עֲבָרֹתַי, עֲנִינִים הַקֶּפֶף וְהַחֲרוֹן. וַיֵּאכְלוּ מַעֲבֹרֵי הָאָרֶץ (יהושע ה, יא), מִדָּגַן עֲבֹרֵי הָאָרֶץ. חֲרָנוֹם דָּגָן עֵיבוֹרָא³. וירחן לומר כי אשר הוא משנה שעברה יקרא עבור ואשר הוא משנה הבאה יקרא חבואה. וכרחב ארוני אבי זל בְּחֵיבוֹר הַלְקֵט מַעֲנִין זֶה וְשִׁבְטֵי עֲבָרָתוֹ יִכְלֶה (משלי כב, ח), אִמֵּר בְּרֹאשׁ הַפְּסוּק וּרְעֵה עוֹלָה יִקְרָא אֹן, וְשִׁבְטֵי הוּא הַשִּׁבְטֵי שְׁחוֹכְטִין בּוֹ אֶת הַחֲבוּאָה אִמֵּר כִּי יִכְלֶה הַשִּׁבְטֵי קוֹדֵם שִׁיּוּצֵיָא מִקְצֵירוֹ חֲבוּאָה. וַיֵּאֱלֹם בְּעֵבֹר זֶאֱרָה (שמות ט, טז), כַּגִּלְגַּל כָּךְ וְכָךְ. בְּעֵבֹר דָּוִד (תהלים קלכ, י), כַּגִּלְגַּל. בְּעֵבֹר טַמְאָה תַחֲבַל (מיכה ב, י), בַּעֲבוֹר שְׁטֵמָאָה חַחֲבַל, בְּעֵבֹר יִשְׁמְרוּ חֲקֵי (תהלים קה, מה), בַּעֲבוֹר שִׁישְׁמְרוּ. וַיֵּאֱבִיּוֹן בְּעֵבֹר נַעֲלִים (עמוס כ, ו), מִכְרוּ הָאֲבִיּוֹן כַּגִּלְגַּל נַעֲלִים שִׁיקְחוּ עֲלֵיהֶם⁴. ואיננו נכון להשתמש בו מבלי הבית כמו שעושים מקצת הפייטים. בְּעֵבֹר הַיֵּלֶךְ חֵי צַמַּת וְתַבְכָּךְ (שמואל ב' יב, יב), עֲנִינוּ בַּעֲדֵי שֶׁהֵלַךְ חֵי. או פִּירוּשׁוֹ בַּעֲבוֹר הַיֵּלֶךְ כִּשְׁהֵיָה חֵי צַמַּת וְתַבְכָּךְ. וְנוֹסַפָּה בּוֹ לַמִּדָּה שֶׁפִּירוּשָׁה נִסְ כֵּן כַּעֲבוֹר כִּי לְבַעֲבוֹר נִסוֹת אֲרַחֲכֶם (שמות כ, כ), וְרַחֲנַפֵּל לְחוֹסַפֵּת בִּיאֹר כִּמוֹ בֵּית פְּתוּחָה וְבֵית פְּבִיּוֹן חֲצִיר⁴. שוֹרֵד

1) Exodus XXVI, 28.
 2) Genesis XXVII, 28.
 3) Dilucidius explicatur in comment. ad I. e. his verbis:
 אפילו בעבור נעלים שיזנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו, ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם.
 Et Ben Melech:
 מכרו האביון אפילו כגלגל נעלים שיקחו עליו, רוצה לומר שהוא היה זכאי בדינו ומטים דינו בעבור נעלים.
 4) Jesaias XLIV, 4.

1) כגלגל ע, ע"כ.

פעל עבר (איוב כא, י), זה הלשון ידוע בדברי רבותינו ו'ל (בבא קמא פרק חשיעי משנה א. דף צג, ע"ב) פרה מעוברת וכיוצא בזה שנשחטו בזה הלשון הרבה. וענין שורו עבר פירשנו בשרש נעל. וכחכ אדוני אבי ו'ל בענין זה וְעָבְרָתוּ לֹא כֵן בְּדִיּוֹ (ישעיה טו, ו). פירוש בדיו בניו. ואמר לא כן כי בניו אינם בניו כי ממורים הם, ואילו היה מסתכל בהריון שהיה מלוט אביהם לא היה מתגאר.

עבש עבשו פרדות (יואל א, יו), כמו עפשו כפלם אחר, פירוש התעפשו גרגרי הורע החת מגרפותיהם.

וענין העפוש ידוע בדברי רבותינו ו'ל (פסחים מה, ע"ב) הפת שעפשה.

עבת עבת וענף עץ עבת (ויקרא כג, מ), חאר על משקל עקב הלכ"ו, ועלי עץ עבת (נחמיה ח, טו).

אלה עבתי (יחזקאל ו, יג), כפלם עקבה מדם² מן עקב הלב. אִיִּפְתָּה מִן אֵיִם וְנֹרָא³. והקבוץ ויתן צמרתו אל בין עבתיים (יחזקאל לא, י), ענינם ענין מעשה עבות שתרגמו גריל⁴ מה שנעשה מן החבל הוא הנקרא גריל. וכן העלין כשהם רבים בקן אחד יקראו עבות כמו שפירשו רבותינו ו'ל (סוכה לב, ע"ב) כי זה יקרא עבות כשההדרם הלחא טרפי בקינא חדא או יותר. והענף הוא לעלין כמו החוטין הנחלין אחר מעשה הגריל בחבל. וכן דימוהו רבותינו ו'ל (מנחות לט, ע"א) על ענין ציית, שליש גריל ושני שלישי ענף, דימו החוטים הנחלים לענף והגריל הוא העבות כמו שאמר גרלים מעשה שרשרות⁵, לפיכך אמר גרלים תעשה לך⁶ וְעֵבֹתָתָהּ הַעֲגִלָה (ישעיה ה, יח), וכחבל העגלה. והקבוץ בלשון זכרים עבתיים חדשים (שופטים טו, יג). ולשון נקבות שתי העבתיים הזהב (שמות לט, יו), כְּעֵבֹתֹת אַהֲבָה (הושע יא, ד). והפעל הדגוש מזה והגדול דבר הות נפשו

פעל הוא וְעֵבֹתוֹתָ (מיכה ו, ג), כדלומר בין שלשה השר והשופט והגדול עשו ההות והשקר כמו עבור כלומר יחזקה עד שיוציאו הגולה לעצמם. ואדוני אבי ו'ל פירש כי לשון עבות חבל משלשה מיחרים או רצועות טריצ"א בלע"ז⁷ לפיכך אמר ויעבתוה פירוש וישלשהו כי הם שלש בפסוק השר והשופט והגדול. ולפיכך אמרו רבותינו ו'ל (סוכה לב, ע"ב) עבות הדרם שלשה עלים בקן אחד, כי עבורה לשון שלש הוה.

עגב ובכל אשר עגבה (יחזקאל כג, ז), מאסו בך עגבים (ירמיה ד, ל). ותשחת עגבתה (יחזקאל

כג, יא). כי עגבים בפיהם המה עשים (שם לג, לא), כשיר עגבים (שם לג, לב). וְתַעֲבֹב עַל מֵאֵהֲבִירָה (שם עגבים כג, ה), ענין אהבה ודברי חשק. במנים וְעָגַב (תהלים עגב קג, ד), וְעָגַבִּי לְקוֹל בְּכִים (איוב ל, לא). ויונתן תרגם מזה כשיר עגבים כומר אכובין והוא כלי מכלי הנגון. ופירוש כי עגבים בפיהם המה עושים מדמים בפיהם ובדבריהם כי דברי חשק להם דכריך ולא כן לבם. ויונתן תרגם לשון לעג ותעווע, שחרגם ארי תולעבא בפומהון אינון עכדין.

עגה הלהן תעגנה (רוח א, יג), כפלם אשר לא נפעל תעשינה¹, וענינו תתאחרנה ותתעכבנה. והנכון והישר בעיני בואר המלה ששרשה עגן, כמו שנשחטשו רבורינו ו'ל הרבה בזה השרש, כמו שאמרו (גיטין ג, ע"א) עגונה לאשה היושבת בלא בעל. ועוד אמרו (בבא קמא פ, ע"א) ובלבד שלא ישהא העגונה שבהן שלשים יום, כלומר שלא ישרא אותה הבהמה שלקח באחרונה שלשים יום. וכן אמרו (בבא בתרא פרק חמישי משנה א. דף עג, ע"א) מִכָּר אֶת הַנֶּסֶם וְאֵרָא הָעֵיגוֹן. והני רבי חייא (שם) אלו עיגונין שלה וכן הוא אומר הלהן תעגנה. והן הקרדומים הגדולים שקושרים אורגם בחבלים ומשליכים אותם כים להעמיד הספינה והוא שקורין בלע"ז אנקור² חרנום וסגרו על מסגר ויתענגון כביר עגונא³, ולאשר בחשך הגליו לרעונין⁴, ובכתי כלאים החבאו ובכתי יסורין עגנהון⁵. וחסרה נו"ן השרש לפי שאם היתה נו"ן השרש נכפלת עם נו"ן הרבות והיינו אומרים העגנה היה כבר על הלשון, ולחסרון נו"ן השרש היתה נו"ן הרבות ראויה להדגש ובא הנח חמורת הדגש כמו שבא גם כן במקומות רבים ולפיכך הגימ'ל נקודה בצרי כמו שהיה אם היה שלם תעגנה, ואילו היה שרש עגה היתה נקודה סגול כמו שי"ן תעשינה והדומים לו.

עגל עגל סביב (מלכים א' ו, לה), חאר בפלם אדום, עגל עקוב. מרבעית לא עגלות (שם ז, לא).

והשם ושאויל יושב ישן במעגל (שמואל א' כו, ה), והוא מעגל מקום המחנה. ובחוספת היא ויבא המעגלה (שם יו, כ). מעגלה ונקרא כן לפי שבמחנה יחנו בסבוב ובמעגל. ישר מעגל צדיק תפלם (ישעיה כו, ז), פלם מעגל הגלך (משלי ה, כו), פרשו רפת ליד מעגל (תהלים קט, ז). והקבוץ במעגלי צדק (שם כג, ג), ובלשון נקבות ונלוזים במעגלותם (משלי כ, טו). ענין אלו הדרך והמסילה. טבעת עגיל עגיל

1) Leviticus IV, 2
 2) Hisp. ancora; Prov. ancro et ancre; Ital. ancora (ancora).
 3) Jesaias XXIV, 22.
 4) Ibid. XLIX, 9.
 5) Ibid. XLII, 22.

1) Jeremias XVII, 9. 2) Hoseas VI, 8.
 3) Habacuc I, 7. 4) Exodus XXVIII, 14.
 5) 1. Regg. VII, 17. 6) Deuteron. XXII, 12.
 7) Conf. Prov. tresso; Ital. treccia; Gall. tresse quasi triplicata (a tres). Ben Melech טרינצא i. e. Hisp. trenca.

וכומו (כמדבר לא, ג.), חלי האונים, וכן נאמר וְעֵינָיִם עֵגֶל על אוניך (יחזקאל טו, יב.). עֵגֶל בן בקר (ויקרא ט, כ.), עֵגְלָה כחמש נקרות. עֵגְלָה משלשת (בראשית טו, ט.), פירוש שלש עגלות. ואין לומר בה שלש שנים, כי בה שלש עגלות שנים תקרא פרה. עֵגְלִים ישקון (הושע יג, ב.), לְעֵגְלוֹת בית און (שם י, ה.), כולם ענינם ידוע. עֵגְלָה חדשה (שמואל א' ו, ו.), ויתן להם יוסף עֵגְלוֹת על פי פרעה (בראשית מה, כא.), שש עֵגְלוֹת צב (במדבר ו, ג.), ואופן עֵגְלָה (ישעיה כח, כו.), ענינם ידוע. נקראת העגלה כן לפי שרזיא עגולה.

עגם עֵגְמָה נפשי לאביון (איוב ל, כה.), פירושו ראכה. וכן כדברי רבותינו ו'ל (מגילה פרק רביעי משנה ד. דף כח, ע"א.) לא יחלוש מפני עגמת נפש.

עגור כסום עגור בן אצפזף (ישעיה לח, יד.), ותר וסיס וְעֵגוֹר (ירמיה ח, ז.), אמר בו החרגום וסנוניחא. היא סנוניחא הנזכרת בדברי רבותינו ו'ל (שבת עו, ע"ב.) אימה סנונית על הנשר. ופירש רבינו האי ו'ל כמא"ף בערביי) והוא שקורין לו בלע"ו ארונרונ"א²). ויש מפרשים עגור הוא עוף שמצפזף כלשון של בני אדם כשמלמדין אורחו גייט³) [נאצ"ה בלע"ו].

עד עד שבו הרדפים (יהושע ב, כב.), עד יבוא (הושע י, יב.), עד אשר אם הביאנם (במדבר לב, יו.), המלה הזאת כשחבא על פעל עבר או עתיד תבא בדרך קצרה כחסרון אֲשֶׁר, כי אין קשר המלה כי אם עם השם או המלה עד שבו (יהושע ב, כב.), רוצה לומר עד אשר שבו, עד יבוא (הושע י, יב.), עד אשר יבוא, עד יצמח (שמואל ב' י, ה.), עד אשר יצמח. וְעַד קִשְׁתּוֹ וְעַד חֲגוּרוֹ (שם א' יח, ה.), ונשים עד נפח (במדבר כא, ל.), תגע עֲדִיף ותבהל (איוב ה, ה.); עֲדִיף תאתה (מיכה ה, ה.), עד שיפוח היום (שיר השירים כ, יו.), עד באי אליך מצרימה (בראשית מח, ה.), עד הגבול שלחוק (עובדיה ו, ה.) רָן עד ירח (איוב כה, ה.), צעקה גדולה ומרה עד מאד (בראשית כו, לד.), עד מדהרה ירוץ דברו (תהלים קמו, טו.), והוא שכר עד מאד (שמואל א' כה, לו.), יפה עד מאד (מלכים א' א, ה.), ויחילו עד בוש (שופטים ג, כה.), עד לא שמת אלה (ישעיה מו, ז.), עד לשמים הגיע

(דברי הימים ב' כח, ט.), בא המלאך עֲדֵרָהִם ולא שב (מלכים ב' ט, יח.), בא עד אליהם ולא שב (שם ב' ט, כ.). והורכבה המלה זו עם הן והנה ונפקדה הר"א ונשארה הנרן אשר עָדָן לא היה (קדולר ד, ג.), אשר המה חיים עָדָן עֲדָנָה (שם ד, ב.), הדל"ח בסגול והראוי עד הן, עד הנה עֲדָנָה ויבא בחוספת ירד ואחריתו עָדִי אבד (במדבר כד, כ.): עָדִי כלב בענין הורה ידוע. וכן לפי דעהי אם יכפר העון הנה לכם עד תמתון (ישעיה כב, יד.), כלומר כי המורה תהיה לכם כפרה או הדין אחר המיתה. וכן אמרו רבותינו ו'ל (יומא פו, ע"א.) כל שיש בידו חילול השם אין כח בחשוכה לחלות ולא ביום הכיפורים לכפר ו'לא ביסורים למרק אלא כולן חולין ומיתה סמרת שנאמר אם יכפר העון הורה עד תמתון. עד הגבול שלחוק (עובדיה ו, ה.) פירוש עד הגבול שהיו שם האויכים כאילו מסרו אותך בידם ואחה היית בוטח בהם. ורבי יונה פירשו כמו מן כלומר שלחוק מנכולך וממחוקך. ויש בענין עוד הלוא זה דברי עד דיותי על אדמתי (יונה ד, ב.), כמו בעוד היותי על אדמתי. וכן עד התמדהם (שופטים ג, כו.), עד זה מדבר (איוב א, יח.), בעוד זה מדבר. ויש בענין על אשר עד מידבא (במדבר כא, ל.). ובחוספת כ"ח וְבָעַד השלח יפלו ולא יבצעו (יואל ב, ח.), ויסגר י"י בְּעַדוֹ (בראשית ו, טו.), עליו. בְּעַדָהּ וְבָעַד בניה (מלכים ב' ה, ה.). יגמר בְּעַדִי (תהלים קלח, ח.), יגמור חסדו עלי. כי בְּעַד אשה זונה (משלי ו, כו.), העתירו בְּעַדִי (שמות ח, כד.), וכפר בְּעַדוֹ (ויקרא טו, ו.), לֹא תגיש ותקדיש בְּעַדֵינוּ הרעה (עמוס ט, י.). אין הילד לרכו כי אין רבוי בזאת המלה אבל היא נוספת כיו"ד עָדִי אבד (במדבר כד, כב.), י"י הטוב יכפר בְּעַד (דברי הימים ב' ל, יח.), הוא רבק עם הפסוק הבא אחריו וכל לבכו הכין לדרוש האלהים. והחכם רכי אבררם בן עזרא פירש כי איננו דבוק וכל לבכו הכין הוא אומר על חוקיהו, ופירוש יכפר בְּעַד בעד אלה שאכלו הפסח בטומאה. ו'לא יחכן לומר המלוח האלה בענין הנה מכלי הבית. ויש בענין מן כמו בְּעַד החלונים יבאו כגנב (יואל ב, ט.), ויפל אחויה בְּעַד השבכה (מלכים ב' א, ב.), וישקף אבימלך מלך פלשתים בְּעַד החלון (בראשית כו, ח.). ונכנסה עליו המ"ם מְבַעַד לצמתך (שיר השירים ה, ג.), ויש מפרשים אותו מכפנים. ויש כמו למ"ד השימוש בְּעַד מערות עד עולם (ישעיה לב, יד.), אמר כי עָפֹל וְבָחַן שהם בנינים נבונים יחרבו וישבו למערה. ויש כמו דָּבָר רֵאוּנָה עָדִי בנו צפר (במדבר כג, יח.), פירוש דְּבָרִי. וְעַדֵיכֶם אתבונן (איוב לב, יא.), פירוש אתבונן דברים. ויחכן שהם מלשון עָדִי לבלום (תהלים לב, ט.), שפירושו פיו, ולפיכך יקראו הדברים כן. ואפשר שהם שרש אחר. והחכם רבי יונה פירשו בענין אֶל כלומר

1) I. e. *hirundo*, et *ظُرَّ الْهِنْد* appellata.
 2) Prov. *erondi*; Ital. *rondinella*; Gall. *hirondelle* (*hirundo*).
 3) Sic in comment. ad Jerem. l. c., in edit. Neap. et in cod. Hisp. et est Prov. *gaget* (Gall. *geas*) *pica glandularia*.
 4) Ital. *gazza*; Prov. *agasso pica*.

האזינה אלי . וכן אמר כמוהו עֲדִיךָ תֵּאִתָּה (מיכה ד, ה).
 ענין אחר שכן עד (ישעיה נג, טו), בטחו בִּי עֲדֵי עַד
 (שם כו, ד), עומדת לְעַד (חללים יט, י), ואל לְעַד תִּזְכָּר
 עֵז (ישעיה סד, ה), הוֹאֵת יְדַעַת מִנִּי עַד (איוב כ, ד),
 וְעַד אֲרִגִּיעָה לְשׁוֹן שִׁקָּר (משלי יב, יט), עַד עוֹלָמִי עַד
 (ישעיה סה, יו), וּבִסְגוּל לְעוֹלָם וְעַד (חללים ט, ו), כֹּלֵם
 עֲנִינִם עוֹלָם . ועוד נזכרם בשרש עִיד . וענין אחר
 יֹאכֵל עַד (בראשית מט, כו), או חֶלֶק עַד שֶׁלֵּל מִרְבֵּה
 (ישעיה לג, כג), וְזוֹ הַחִיבוֹר מִסְּחַרְחַת עִמּוֹ וְהַנְּכוּן עַד וְשִׁלָּל
 כְּמוֹ שֶׁשֶׁשׁ יִרְחִי) וענינים שלל. וחרגום שלל עֲדָה². ועוד נזכרנו
 עֲדִים בשרש עוד כי השרש על נכון . וענין אחר וכבגד עֲדִים
 (ישעיה סד, ה), פִּירוּשׁ בְּגָדֵי סִמְרֻטִין וּבִלְאוֹת . וכן בדברי
 רְבוּרְזֵינוּ ז'ל (נדרה פרק ראשון משנה א. דף ב, ע"א).
 הַמְשַׁמְשֵׁחַ בְּעֵדִים . ועוד אמרו (שם פרק שני משנה א.
 דף יד, ע"א). הַמְשַׁמְשֵׁחַ בְּשֵׁנֵי עֵדִים וְהֵן הֵן תִּיקוּנֵיהָ
 תְּעוּתֵיהָ . ועוד אמרו (שם פרק שמיני משנה ד. דף נח, ע"ב).
 עַד שֶׁהוּא נַחוּן חַחַח הַכֵּר וְנִמְצָא עֲלָיו דָּם, פִּירוּשׁ סִמְרֻטִין
 שֶׁל בְּגֵד שֶׁהָאִשָּׁה מִקְנָחָה בּוֹ וּבִדְקָתָה עֲצָמוֹ כּוֹ אִם חֲרָהָ
 עֲלָיו דָּם . ויש מפרשים מחרגום ספחת עֲדִיתָא³ והוא
 נגע והבגד המושם עליו הוא נמאס . ויחכן גם כן ששרשו
 עוֹד וְעֵדִים כַּפֵּלִם וּפְטוּרֵי צְצִים⁴ . או יהיה שרשו עוֹד .
 פֶּעַל עוֹד וְעֵדִים יתום ואלמנה יְעוֹדֵד (חללים קמו, טו), מְעוֹדֵד
 עֲנִינִים י"י (שם קמו, ו). וְאִנְחָנוּ קָמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד
 (שם יט, ט). אף על פי שאנחנו מביאים אותם בכפולים
 אפשר שיהיו מעלולי העי"ן וענינם ענין תקומה והחרוממות .
 והביא להם ארוני אבי ז'ל ראייה מהערכי אעדרג"י⁵ עורני
 ומכני .

עדה וְעֵדִית עֵדִי (יחזקאל כג, ט), וְנִתְעוֹדֵד נִזְמָה וְחִלְתִּיהָ
 (הושע ב, טו), עוֹד יְעוֹדֵד תִּפְיָךְ (ירמיה לא, ד).
 והיוצא ממנו וְיִתְעוֹדֵד עֵדִי (יחזקאל טז, יא) . או יִרְחִיהָ
 מהפעל הכבד ויהיה פתח קטן חחח פתח גדול . והשם
 עֲדוֹת יתן עליו את הנזר וְאֵת הָעֲדוֹת (מלכים ב' יא, יב) .
 עֲדוֹת לְאִסְפָּה מִזְמוֹר (חללים פ, א), כְּלוֹמֵר פֶּאֶר וְחֲמִידָה
 עֲדִי הוּא לְאִסְפָּה זֶה הַמִּזְמוֹר . והשם במשקל אחר וצכי עֲדִי
 לְנֶאֱמָן שִׁמְחֵהוּ (יחזקאל ז, כ), וְהִתְבָּאֵי בְּעֲדֵי עֲדִיִּים (שם
 טו, ו), כְּלוֹמֵר שֶׁרַחֲמֵהָ לִּמְנָחָה הַעֲדִי וְהַקְשׁוּט . וענין אחר
 לֹא עֲדָה עֲלָיו שְׁחַל (איוב כח, ח) עבר . וחרגום אשר

¹) Habacuc III, 11. ²) 2 Samuelis III, 22.
³) Leviticus XIII, 2. ⁴) 1 Regg. VI, 18.
⁵) Rad. אעדרני a notione non potest conferri, itaque nisi egregie falsus aut memoria lapsus est auctor vix aliud superest, quam restituere, quam restituere, i. e. אַרְוֵעַ אֶעְדֵּנִי a rad. עָאָד VI. pro אֶעְדֵּנִי.

עבר בין הגורים האלה דערא בין פלניא האלין¹ . והפעל הפעיל
 הכבד ממנו מְעַדָּה בְּגֵד בְּיוֹם קָרָה (משלי כה, כ), מְסִיר
 וּמַעֲבִיר הַבְּגָד בְּיוֹם קָרָה . ויש מפרשים מזה הן עד ירח
 (איוב כה, ה), רֹצֵה לֹמֵר מְסִיר אֹרֵךְ הַיָּרֵחַ . וענין אחר
 בַּמִּתְנֵה וְרִסָּן עֲדִיז לְבָלוּם (חללים לב, ט), פִּיז . הַמְשַׁבֵּיעַ
 כְּטוֹב עֲדִיךָ (שם קג, ה), פִּיךָ .

עדן וְיִתְעַדְנֵנוּ כְּטוֹבֵךְ הַגִּדּוּל (נחמיה ט, כה), וְיִתְעַנּוּ . הַתְּפַעַל
 וְהַשֵּׁם הִיטָה לִי עֲדָנָה (בראשית יט, יב), חֲעַנּוּ . עֲדָנָה
 וְהוּא יְמֵי הַבְּחֵרוֹת . ובלא ה"א הנקבה גן בְּעֵדֵן (שם ע"ג)
 ב, יח), כֹּל עֲצֵי עֵדֵן (יחזקאל לא, טו), בַּחֲמֵשׁ נִקְדוּרֹת .
 וְאַרְבַּעַה מֵדָם בְּשֵׁשׁ נִקְדוּרֹת שֶׁהֵם שֵׁם עֵיר וְכַתְּבוּם
 כַּחֲלָק הַדְּקוּקִים² . מֵלֵא כְרִשׁוֹ מְעַדְנֵי (ירמיה נא, לה),
 הַמְּלַבִּישְׁכֶן שְׁנֵי עִם עֲדָנִים (שמואל ב' א, כד), אִמְרוּ
 שֶׁהוּא חֲסֵר כְּלוֹמֵר מְלַבִּישְׁכֶן שְׁנֵי וּמֵאֲכִילֵכֶן עֲדָנִים . וכן
 אָמַר הַרְתַּרְגָּם וּמוֹכִיל לִכּוֹן חֲפֻנְקִין . ורבי יגרה פִּירֵשׁ
 הַמְּלַבִּישְׁכֶן שְׁנֵי בִּימֵי עֲרִינִים . ועל דערי כי אין לשנות
 עַל הַכְּתוּב, וְאָמַר עֵדֵן עַל הַלְּבוּשׁ כִּי כְּמוֹ שֶׁהַמֵּאֲכִיל הַטּוֹב
 עֵדֵן לְגוֹף כֵּן הַלְּבוּשׁ הַנָּאָה וְכֵל דְּבַר הַמַּהֲנֵה לְגוֹף יִקְרָא עֵדֵן.
 וְשֵׁם הַתַּאֲרָ שְׁמַעֲיָ זֹאת עֲדִינָה (ישעיה מו, ה) . וְהַשֵּׁם עֲדִינָה
 בַּחֲסוּפַת מ"ם וְיִתֵּן מְעַדְנִים לְנַפְשְׁךָ (משלי כט, יז), וְהוּא יִתֵּן מְעַדְנִים
 מְעַדְנֵי מֶלֶךְ (בראשית מט, כ). וְיִלְךְ אֵלָיו אֲגַג מְעַדְנֵת מְעַדְנֵת
 (שמואל א' טו, לב), פִּירוּשׁ בַּמְעַדְנֵת כְּלוֹמֵר בְּשִׁמְחָה
 וּבְחֻעוּג הַלֵּךְ אֵלָיו כִּי בָחַר מוֹחֵו מַחִיו . ויש מפרשים
 שֶׁהֵלֶךְ אֵלָיו בְּקִשּׁוּרִים . וכן הַתְּקַשֵּׁר מְעַדְנֵת כִּימָה (איוב
 לח, לא), קִשְׁרֵי כִימָה עַל הַפִּירוּחִים³ . ופִּירוּשׁ אֲגַג מְעַדְנֵת
 שֶׁהֵלֶךְ אֵלָיו בְּקִשּׁוּרִים וּבְשִׁלְשֵׁלֹאֹת שֶׁהִיָּה בָהֶן . ונכון זה
 הַפִּירוּשׁ . וכן בדברי רְבוּרְזֵינוּ ז'ל בּוֹה הַלְּשׁוֹן בְּעֵנִין קִשְׁרֵהָ
 כִּיֵּן שֶׁהַחֵיר רִאשִׁי מְעַדְנִים שֶׁלֵּהֵן כְּשֵׁרִין (סוֹכְרָה יג, ע"ב) .
 ורבי יגרה פִּירֵשׁוּ שִׁיחֲסָהוּ עַל הַנְּעִימֹת לְרוֹכַב חֲעַנּוּרְזִיו
 וְגוֹרֵל מְלַכּוּתוֹ .

עדה וְסִרַח הָעֵדָף (שמות כג, יב), הָעֵדָפִים עַל הַלּוּיִם
 (במדבר ג, מו), חֲצִי הַיְדִיעָה הָעֵדָפֶת (שמואל
 כג, יב) . וְהַכְּבֵד וְלֹא הָעֵדָפִת הַמְּרַבָּה (שם טו, יח) . הַפְּעִיל
 עֲנִינִם עֲנִין יִתְרוֹן .

¹) Genesis XV, 17.
²) מכלול קמו, ע"ב. עֵדֵן . . . . . ויש בהם ארבעה בסגול
 והם שם עיר . . . . . וסימנם ורפף ובני עֵדֵן (ישעיה
 לו, יב), וחבירו (מלכים ב' יט, יב), הֵרֵן וְכִנְהָ וְעֵדֵן
 (יחזקאל כו, כג), וחומך שבט מביח עֵדֵן (עמוס א, ה),
 אבל אשר הוא שם אדם הוא בצרי ועל ידו עֵדֵן
 ומנימין (דברי הימים ב' לא, טו), וְעֵדֵן בֶּן יוֹאָח
 (שם כט, יב) .
³) Conf. supra p. 162. rad, כים, et infra rad. קשר .

נפעל עדר איש לא נִעְדָּר (ישעיה מ, כו.), לא חפר ולא נפקד. אחת מהנה לא נִעְדָּרָה (שם לד, טו.).

פעל ותהי האמת נִעְדָּרָה (שם נט, טו.). והכבד לא יִעְדָּרוּ דבר (מלכים א' ה, ו.). כולם ודורומה להם ענין חסרון. וענין אחר עֲדָרִי מערכה בלכב שלם (דברי הימים א' יב, לח.), פירוש עורכי. וכן אמר בפסוק למעלה עֲרָכִי מלחמה וגו'. וְלִעְדָּרוֹ בלא לב ולב (שם יב, לג.). פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב, כלומר שלא היו להם שחי לכבות כי אם לב שלם אל דוד. וכן אמר לנגד זה עֲדָרִי מערכה בלכב שלם שהיה לכם שלם אל עֲדָר דוד. וְעֲדָרִים לאורות (שם ב' לב, כח.), פירוש מערכים לאבוסים. ומה נקרא מערכת הזאת עדרים עֲדָר עֲדָר לכדו (בראשית לב, יו.), בחמש נקודות. וישת לו עֲדָרִים לכדו (שם ל, מ.), גם עֲדָרִי הצאן נאשמו (יואל א, יח.). וענין אחר לא יזמר ולא יִעְדָּר (ישעיה ה, ו.), וכל ההרים אשר סָעֲדָר בַּפְּעֵדָר יִעְדָּרוּן (שם ו, כה.), ענין אלו ענין תפירה ועבודת הכרמים. ודברי רבותינו וְלֹא (בבא מציעא פרק חמשי משנה ו, דף עה, ע"א.) עדר עמי ואעדר עמך. אין עדרין עם. הגוי בכלאים (עבודה זרה סג, ע"ב.). ופירוש וכל ההרים אשר במעדר רוצה לומר דההרים אשר יחפרו ויעבדו לא חבא שמה יראח שמיר ושיח, כי הכרם הגעבר לא יעלה קוצים. ואמר הַהָרִים רוצה לומר שלא יפחדו שם מן האויב ויוכלו לעבוד הכרמים שבהרים, ואחר שיהיו געברים לא יעלו קוצים אך יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו שם שלא יוכלו לצאת ולרעות בשדות מפני האויב.

עדרים עדיש ופול וְעֲדָשִׁים (יחזקאל ד, ט.), לחם וגזיר עֲדָשִׁים (בראשית כה, לד.) ידוע.

עוג תִּעְגָּגָה לעיניהם (יחזקאל ד, יב.), דהנכון בו חעוננה ברגש הנז' כי הנפרד בו תִּעְגָּג אוחה ובא הנח המורה הדגש¹). ויש מי שאמר כי על הדרך הזה בא כי תִּקְרָאָה מלחמה²) כי היה ראוי תקראנה ברגש וכנוי הנקבה על העיר כלומר כי תקרה מלחמה על העיר. ויש לפרש חעוננה הנשים. ופירוש חעוננה על אפיית העונה לא על לישחה כי מיבשים צפיעי הכקר ומדליקים אותם עֲגָה ואופים בהם. היה עֲגָה בלי הפוכה (הושע ו, ח.), פירוש העונה האפויה על הנחלים כשאנינה הפוכה איננה אפויה אלא ספר אחד ואיננה ראויה לאכילה כן היה אפרים שהיה נמחר בעצחו ולא היה מהפך אוחה ומחכונן בה אם היא נכתרה. וְעַתָּה שְׁעָרִים תֹּאכְלֶנָה (יחזקאל ד, יב.), עֲגַת רֹצְפִים (מלכים א' יט, ו.), פירוש עונה אפויה בנחלים. ומשקל טעונג אחר אם יש לי טעונג (שם יו, יב.). וענינם ידוע. ופירשו

¹) Legit scilicet חעוננה seu הענינה.
²) Exodus I, 10.

מענין זה בתנפי לעני טעונג (תהלים לה, טו.). ועל דעתי שהוא ענין לִעְג דברים בטלים. ודומה לו בדברי רבותינו וְלֹא (סנהדרין פרק עשירי משנה א. דף ז, ע"א.) אבא שאול אומר אף ההונה את השם באותיותיו ובגמרא (שם קא, ע"ב.) חנא ובבבולין ובבבלין ענה, רוצה לומר אם מזכיר את השם בבבולין אפילו לצורך, ובבבלין ענה רוצה לומר כלשון לעג ודברים בטלים אפילו בירושלם על זה אמר אבא שאול שאין לו חלק לעולם הבא.

עור חבלי רשעים עֲדָרִי (תהלים קיט, סא.). ופירוש פִּעַל עורוני שללונני וכונני. והשם יאכל עֲדָר (בראשית ער, מט, כו.), או חלק עֲדָר שלל מרכה (ישעיה לג, כג.), פירוש עֲדָר ושלל כמו שמש ירח¹). ליום קומי לְעֲדָר (צפניה ג, ח.). ואף על פי שהכיתום בשרש עֲדָר הנכון שהם מזה השרש אחר שמצאנו עורוננו. וענין אחר תִּעְדָּרִי בכם היום הפעיל (דברים ה, כו.), על מי אדברה וְאֶעְדָּה (דמיה ו, י.). הַעֲדָר הַעֲדָר בנו האיש לאמר (בראשית מג, ג.), וְהַעֲדָהּ לְאָמֵר (מלכים א' כא, יג.), פירוש יעידו בו. ושלא נזכר פעלו וְהוֹעֵד כבעליו (שמות כא, כט.). ומקצתם קרוב הפעיל לענין הזהרה כמו הַעֲדָר הַעֲדָר בנו האיש אלא לפי שהמוהר באחד מוהר בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן נאמר בלשון עזרה. וכן עֲדָר לְאֹמִים נתתיו (ישעיה נה, ד.), עֲדָר מזהיר, עֲדָר י"י בכם וְעֲדָר משיחו (שמואל א' יב, ה.), וְאֵנְכִי הַיּוֹדֵעַ וְעֲדָר (ירמיה כט, כג.), תחדש עֲדָרִי נגרי (איוב י, יו.), פירוש ננעך שיעירו כי מאתך הם לי. ויש מפרשים אורחו מררנטם מספחר ערא²). עֲדָר הַנִּלְהוֹת וְעֲדָה הַמְצַבָּה (בראשית לא, נב.), אלו הם עֲדָה חאר ודורומים להם. ויש שהוא שם לא תענה כרעך עֲדָר שִׁקֵּר (שמות כ, טו.), כמו עדות שקר. וכן ענה ברעהו עֲדָר שִׁקֵּר (משלי כה, יח.). וכן ויעקב קרא לו גִּלְעָד גִּלְעָד (בראשית לא, טו.), רוצה לומר גל עדות כנגד שקרא לו לבן עֲדָר שדהחֲמָא ואילו היה תאר היה יִזְמַר יִזְרָה. וכן הָאֵל הַגָּדוֹל³) שם חאר, יש לֵאל ירי⁴) שם דבר ענינם ידוע. ומה נקרא לחורה ולמפות העורה זעורה לישחאל שקבלו מצותיו עליהם צור תִּעְדָּרָה (ישעיה ח, טו.), לתורה תִּעְדָּרָה וְלִתְעֲדָרָה (שם ח, כ.). עֲדָת י"י נאמנה (תהלים יט, ח.). עֲדָת וכן ארון הַעֲדָת (שמות כה, כב.), לפני הַעֲדָת (שם ל, לו.), על הלחור שהיו בחוכו שהן עדות לישראל. ובחלים וְעֲדָרִי זו אֵלֶּמֶרס (תהלים קלב, יב.). ובבבלין נקברה הַעֲדָת הַחֲקִים והמשפטים (דברים ו, כ.), אשרי נצדי עֲדָתִי עֲדָת (תהלים קיט, ב.). גם עֲדָרִיךָ שעשעי (שם קיט, כג.), כי

¹) Habaco III, 11.
²) Levitic. XIII, 6. In editione nostr. עירא.
³) Nehem. I, 6.
⁴) Genesis XXXI, 29.

הוא מקובץ מן ענה המצבה (בראשית לא, נב), תהיה לי לענה (שם כא, ל), כי אלו היה מקובץ מן עדות היה עדות. ונהפכה עין הפעל למ"ד הפעל במל"ה בדרך ערוותיה (תהלים קיט, יד), דבקתי בערוותיה* (שם קיט, לא), והדומים להם שנראת ברהם ו' בקריאה כמו שנהפכה ועולתה קפצה פיה¹⁾, על בני עלנה²⁾, ולא יתכן לומר שתהיה הו' הנראית בערוותיה ו' הרבות כו' ערוותיה הנחה כי לא מצאנו ו' הרבות נראית. והפריד רבי יהודה מזה הענין מה אעידך מה אדמה לך (איכה ב, יג). וירחן לפרשו בזה הענין רוצה לומר מה העיד לך כלומר מה אומה אחת להעיד לך שאוכל להראותך ולהעידך שלקו כמורדן ושכאה להם רעה ברעתך. ועל ענין ההתמרה והומן ההוה עוד עוד זה מדבר (איוב א, יו), בעוד שלשת ימים (בראשית ט, יט), בעוד הילד חי צמריו (שמואל ב' יב, כב), בעוד שלשה חדשים חדשים לקציר (עמוס ד, ז), בעוד כבדת ארץ (בראשית טו, ז). ופירוש בעוד שלשת ימים, בעוד שלשה חדשים, בסוף כלומר בסוף שלש מהומן הוה. ולא אם ערפני חי (שמואל א' כ, יד), פירוש ולא שאלתי ממך אם עודני חי בעת שהמלך לא שאלתי ממך שרעשה עמי חסד יי ולא אמור כי זה בטוח אני שרעשה אבל שאלתי ממך אם לא אהיה חי בעת שהמלך שלא חכרית חסדך מעם ביתי ולא בהכרית יי את אויבי דוד ביתי לא יכרת מלפניך. ענה מחויק בתמתך (איוב ב, ט), וענה מחויק במ (שמוס ט, ב), עונם מדברים עמו (אסתר ה, יד), רון בעונתי חי עמכם היום (דברים לא, כו). כי כל עוד נשמתי בי (איוב כו, ג), כל זמן שהנשמה בי. עולם ועד (תהלים קד, ה), כל ימי החמדת העולם. סמוכים לעד לעולם (שם קיא, ח), להשמדם עדי-עד (שם צב, ח), עד עולם. שכן עד (ישעיה נג, טו). ומה הענין האר ועד בשחק נאמן סלה (תהלים פט, לט), כלומר קיים רחמיד ונצחי. עד כל ימי הארץ (בראשית ח, כב), לא אסף לקלל עוד את האדמה (שם ח, כא), ולא אסף עוד להכות את כל חי (שם), לא יאמר לך עוד עזובה (ישעיה סב, ד), ולא יהיה עוד הטים למבול (בראשית ט, טו), כל אלו רוצים לומר לא יהיה זה לעולם. וכן עוד יהללך סלה (תהלים פד, ה), לעולם. ויש לזמן מעט כמו ועמלו לא יזכר עוד (משלי לא, ו), אינו רוצה לומר לעולם אלא כל זמן שהיין בו. וכן ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל (מלכים ב' ו, כג), כאוחו זמן. וכן כי כל עוד נפשי בי (שמואל ב' א, ט), כל זמן המועט הוה שנפשי בי. ויש בענין יותר כמו ויאמר יי לו עוד

1) Hiob V, 17.
2) Hoseas X, 9.

(שמות ד, ו), והדומים לו רבים. וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מו, כט). ויש בענין עדין עוד היום גדול (שם כט, ו), עד אושיבך באהלים (הושע יב, י), וישבה ירושלים עוד תחרתיה (זכריה יב, ו), והדומה להם. ויש לפרש כן כמו חללים שזכבי קבר אשר לא זכרתם עוד (תהלים פח, ו), כלומר עדין לא זכרתם, וזה לאות שיבא מועד שיוכרו בו המתים. וכן ולא ענני עוד (שמואל א' כח, טו). ויתכן לפרש כאלה ענה מחויק בתמתך (איוב ב, ט), ופירושו ברמיהא כלומר עדין אתה מחויק. וכן וענה מחויק במ (שמות ט, ב), ויש בענין מקורם זמן טענה עד היום הזה (במדבר כב, ל), מוסן היותך רוכב ואני ראויה לרכיבה. הזאת ידעת מני עד (איוב כ, ד), והדומה להם.

עוה

עוה ושתיה המלכה (אסתר א, טו), על דעת רבים שהוא משרש זה, ועל דעתי שהוא משרש עוה. ואדוני אבי עליו השלום כרזנו בשרש עוה, עם געוה המרדות (שמואל א' כ, ל), מענה לא יכול לתקן (קהלת א, טו). והנפעל מזה השרש געוה שחוחי עד מאד נפעל (תהלים לח, ו), ונענה לב (משלי יב, ח). ויתכן הוה געוה המרדות מזה והוא לנקה ונהפכה ה"א לח"ו מפני הסמיכות. ואצרכנו לזה מלח בן שהוא נקוד סגול כדרך הסמוכים כי כן מצאנוהו. ואדוני אבי ז"ל פירש געוה משרש עוה ואמר כי הוא נפעל לזכר אולי מצא בן נקוד צרי. והפעל הכבד אשר הענה עכרך (שמואל ב' יט, כ), הפעיל והענינו רשענו (מלכים א' ח, מו), הענה נלאו (ירמיה ט, ד), אשר בדהעותו (שמואל ב' ו, יד). וכבר אחר הענה פעל פניה (ישעיה כד, א). והשם מסנו ענה ענה אשימנה ענה (יחזקאל כא, לב). ושם על משקל אחר עון כפלים נאון עון מן נאה. שאון מן שאה ואף על פי שדו"ו המשך נעדרת. והקבוץ עונים, אם עונינו ענו בני (ירמיה יד, ו), ועונינו כרוח ישאנו (ישעיה סד, ה). ובקבוץ הנקבות כמה ליי עונות וחטאות (איוב יג, כג), וענין כלם ענין עוור וידוע הוא. ויש עון שענינו עונש העון כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד, יג), כלומר גדול הוא עונשי מנשא אוחו ומסבלו. כי לא שלם עון האמרי עד הגנה (שם טו, טו), רוצה לומר לא הגיע זמן עונש האמרי להורישם מארצם עד כלות ארבע מאות שנה על דרך שאמר כי כרשעת הגוים האלה יי אלהיך מורישם מפניך¹⁾. והזכיר האמרי כי הוא הגדול שבשבעה אומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כנבה ארוים נבהו וחסן הוא כאלונים²⁾. וכן תנה עון על עונם (תהלים סט, כח), תנה עונש על

1) Deuteronom. IX, 6.
2) Amos II, 9.

יא, יו.), כלומר אם תחשך עתה כבקר חתיה. עשה שחר עיפה עיפיה (עמוס ה, יג.), ארץ עפתה כמו אפל (איוב י, כב.), בשני סימני הנקבה כמו ישועתה¹. וכחב אדוני אבי ו"ל כי פירוש כמו אפל הוא מקום שלא יורח בו השמש ששה חדשים שאינו תחת קו הארץ ולא ישיגנו אור השמש זמן ארוך. ופירוש ולא סדרים (שם) שאין שם סדרי ירח וכוכבים. ותפע כמו אפל (שם), ורחשך כמו מעוף אוחו אופל. ומשקל אחר השם מעוף צוקה (ישעיהו, ת, הפעל כב.). והפעל הכבד מזה הענין כי לא מעוף לאשר מוצק לה (שם, ח, כג.), כלומר לא החשיך לה לארץ ישראל לאשר מוצק ליה בעת הראשון כלומר לא היחיה הצרה הראשונה כשהגלם פול מלך אשור כצרה הזאת, כי בפעם הראשונה דקל ולא הגלה אלא זבולון ונפתלי וזה האחרון הקפיד סנחריב. ויחכן שיהיה מעוף שם וכן מוצק. והביא רבי הפעיל יהודה בכלל אלו התעופה עיניך בי ואיננו (משלי כג, ה.). וענין כלם החשך והאפלה. וענין אחר הפך זה לדעת רוב המפרשים *תעפיה כבקר תהיה, והפעל הכבד התעופה עיניך בו, ענינם ההברקה והאורה. וכן מפרשים מזה עשה שחר עיפה. וכבר אחר בעופפי חרבי על פניהם (יחזקאל רוצה לומר בהבריקי אותה ולרמי אותה בהוצאה מנדרה. ויש לפרשו מהענין הראשון ענין החנועה כלומר בהגיעי אותה ורופפי אותה עליהם להרג. וענין החנועה קרוב לענין העיפיה. ובדברי רבונינו ו"ל בענין זה אין מדליקין בצרי..... מפני שהוא עף (שבת כה, ע"ב.) כלומר פורח ונע מן הנר ונחו הנה והנה. וכן אמרו רבונינו ו"ל (חולין פרק שנים עשר משנה ג, דף קמ, ע"ב.) היתה מעופפת כוסן שכנפיה נוגעות בקן חייב לשלח, כלומר מחנועו שאינה עפה אלא קרוב לעיפה. וכן לפי דעתי ופעפז בכתף פלשתים ימיה (ישעיה יא, יד.). והוא סמוך, כלומר יגעו ישראל לרוח פלשתים לשלול ולכוח בו. ואף על פי שלא בא בכתף כדרך הסמיכות כי היה לו לומר בקתף בשש נקודות. וכחב בן אשר כי בא בן בעבור פ"א פלשתים לתקן הקריאה². והשם בענין זה כפול בעפעפי שחר (איוב כג, ט.), נגה השחה ואורו. וכן נקרא בענין זה אישון העין עפעף לעפעפי תנומה (תהלים קלב, ד.), עפעפיו יבחנו בני אדם (שם יא, ד.), ועל עפעפי צלמות (איוב טו, טו.), ופעפעפיו יולו טים (ירמיה ט, יו.), וחרגום יונחן וגלגלי עינא ירון מים. וענין

¹) Psalm. III, 3. Conf. Gesenius, Lehrgebäude der hebr. Sprache p. 544. Ewald, Kritische Grammatik d. hebr. Sprache. p. 320.
²) In comment. ad l. c.:
 „וכחב בן אשר כי בא בן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפ"א מפני פ"א פלשתים.“

שלישי. עיפה נפשי להרגים (ירמיה ה, לא.), והוא נרדם ויעף עוף וימת (שופטים ה, כא.), ויעף דוד (שמואל ב' כא, טו.), שניהם פ"א הפעל בפתח להבריל ביניהם וכן ויעף אלי שהוא ענין אחר. והחאר עיף ויגע (דברים כה, יח.). ולפי שהעוף עיף צמא למים קראו בדרך ההשאלה לצמא עיף ואף על פי שאין בו ענין העיפות כי אם ענין הצמאה לכך כמו שאמר כאשר יחלב הצמא והנה שורחה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישעיה כט, ח.). וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עליה בארץ ציה ועיף בלי טים (תהלים סג, ב.), נפשי כארץ עיפה לך סלה (שם קמג, ו.), כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישעיה לב, ב.). ויש מפרשים מזה הענין ופעפז בכתף פלשתים. וכבר פירשתי בשרש פתף.

עור לא אכור כי יעורנו (איוב מא, ב.), הוא פעל יוצא והאחרים עומדים. עורה כבודי עורה הנבדל וכנור (תהלים נו, ט.), עורי עירי דבורה (שופטים ה, יב.), עירי לאבן דומם (חבקוק ב, יט.), עורה למה תישן יי (תהלים מד, כד.), ועורה אלי משפט צוית (שם ז, ו.), כלומר עורה להביא אלי משפט שצוית והיא המלוכה. והחאר אני ישנה ולכי ער (שיר השירים ה, ב.). והנפעל ער כי געור ממעון קדשו (זכריה ב, יו.), יעורו ייעלו הגוים נפעל (יואל ה, יב.), ומלכים רבים יערו מידכתי ארץ (ירמיה ג, מא.). וכבר כתבנו כי געור ממעון קדשו כשרש גער לדעת רבי יונה וזולתו מן המפרשים. והפעל הכבד העיר הפעיל יי את רוח כורש מלך פרס (עזרא א, ד.), הערותי מצפון ויאת (ישעיה מא, כה.), ולא יעיר כל חמתו (תהלים עת, לח.), פעלים יוצאים. העירה והקיצה (שם לה, כג.), אעירה שחר (שם נו, ט.), פעלים עומדים. ורבי משה הכהן פירש אעירה שחר פעל יוצא, ורמזים עורה הנבדל כי אני אעירך בשחר. וכן כחב אדוני אבי ו"ל מזה קול יי לעיר יקרא (מיכה ו, ט.), כמו להעיר. וכן יי בעיר צלמס תבזה (תהלים עג, כ.), ויש מפרשים מזה ישבותי מעיר (הושע ו, ד.). וכבר אחר ועורר עליו פעלל יי (ישעיה י, כו.), והוא עורר את חניתו (שמואל ב' כג, יח.), עוררו ארמנותיה (ישעיה כג, יג.), אם תעירו ואם תעוררו (שיר השירים ב, ו.), עוררה את גכיהתך (תהלים פ, ג.). וההחפעל ממנו ונתעוררתי כי מצאו רע (איוב התפעל לא, כט.), מתעורר להחזיק בך (ישעיה סד, ו.), ענין הערה ששד"ר בלע"ז¹). ומוה אמר התרגום ויקץ ואיחער²). והביא רבי יונה בזה הענין ערער התעורר (ירמיה נא, נח.), פלפל כלומר כי האומות הנורנה ותנועה אנה ואנה. וכן פנה

¹) Prov. susciter; Hisp. suscitar; Ital. suscitare (suscitare).
²) Genesis XXVIII, 16.

עָרַעַר אֶל תַּפְלַת הָעֶרְעָר (ההלים קב, יח.), כלומר שמעורר התפלה עיר חמיה. וכן פירש מזה הענין עיר ובהלות (ירמיה טו, ח.), כלומר חמיה ותנועה. ויפה פירש. ומזה הענין יכרת יי' לאיש אשר יעשנה ער וענה (מלאכי ב, יב.); כלומר שלא ישאר לו מעיר דברים ועונה אליהם. וכן פירשוהו רבותינו ו'ל (סנהדרין פב, ע"א. שבת נה, ע"ב.) אם חלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בחלמידים. ועקת שבר יעָרְרו (ישעיה טו, ה.), פירשו בו שהוא הפוך מן ירועו מענין חרועה. או הוא כמו יעִירו ונכפלה בו הפ"א. ועל דעתי שהוא לשון שבר מדברי רבותינו ו'ל שאמרו (סוטה פרק שלישי משנה ג. דף כ, ע"א.) נמחקה המנילה ואמרה איני שוחה מערערין אותה, פירוש אם לא חרצה לשחוח הסוטה משכרין ומכין אותה. אף על פי שבמלח יעָרְרו לא נכפלה בו כי אם הפ"א בלבד שניהם ענין אחד ופרש אחד להם. וכן יש לפרש מזה ערער חתערער. וכן יש לפרש מזה עוררו ארמנוחיה, וכן חרגום יונהן פגרו ברנייתה. ער וענין אחר נשוא לשוא עֶרְיָה (ההלים קלט, כ.), ויי' סר מעליך וירי עֶרְיָה (שמואל א' כח, טו.), פירוש אויבך ושונאך. ומלאו פני תבל ערים (ישעיה יד, כא.), ובל ימלאו, ובל שוכר עומד במקום שנים. ופירוש ערים אויבים וכן חרגם יונהן בעלי דבב. ויש לפרשו כמשמעו כי הוא הרם הערים כמו שאמר וְעָרְיוּ הָרָם (שם יד, יו.), וכשימותו הוא וכניו, ימלאו פני תבל ערים. וכן פירש ארוני אבי ו'ל עיר ובהלות (ירמיה טו, ח.), אויב. ויש לפרש מזה והשמדתי עֶרְיָה (מיכה ה, יג.), וכן חרגום יונהן ואשיצי יח בעלי דבבך. וכן אמר בעל המסרה על ויהי עֶרְיָה ב' בלישנהון חר חסר וחד מ'לא והשמדתי עריך. ולדעתו אינו מזה נשוא לשוא עריך כי לא חשבו עמהם. ויחכן לפרש והשמדתי עֶרְיָה כמשמעו, כמו שאמר והכרתי עֶרְיָה ארצך (שם י.) כלומר שלא יהיו להם ערים בחומה מרוכ אדם ומרוב השלום כמו שאמר פרווח חשב ירושלם¹). ופירוש נְשֹׂא לְשֹׂא עֶרְיָה יש מפרשים כמו נְשֹׂא ופירוש אויבך נשאו שמך לשוא. ורבי משה דהנהן פירש נשוא פעול כמשפטו, ופירש כי עריך הוא כנוי שמך כמו נאץ נאצח את אויבי יי' בדבר הוה²) ופירושו שמך הוא נשוא לשוא בפיהם. וענין אחר פשטה וְעָרָה (ישעיה לב, יא.) והוא מְעַרְרִים מקור. למען הביט אל מְעַרְרֵיהֶם (חבקוק ב, טו.), ענין

¹) Zachar. II, 8.
²) 2. Samuel. XII, 14. Est nimirum de plurimorum Rabbinarum sententia hoc loco per euphemismum pro nomine יי'. Sic Raschius: "כינוי הוא זה דרך כבוד למעלה" et Noster in suo commentario: "את אויבי יי' רוצה לומר מכנה את יי'".

חשוף ונלוי. והנפעל מזה עריה תעור קשתך (שם ג, ט.). נפעל אבל עֶרְיָה הוא שם מנחי הלמ"ה מזה הענין. וענין אחר כתנות עור (בראשית ג, כא.), בְּעוֹר הַבְּשׂוֹר (ויקרא יג, ג.). עור והקבוץ ואת עדת גדיי העוים (בראשית כו, טו.), ובקבוץ הזכרים עֶרְנָנו כתנור נכמרו* (איכה ה, י.), ענינם ידוע. וענין אחר ואת עיני צדקיהו עור (ירמיה לט, ו.), יעִיר פעל פקחים (שמוח כג, ח.). והחאר או פקח או עור (שם עור ד, יא.), והולכתי עֶרְדִים (ישעיה מב, טו.), כי אם הסירך הָעֶרְדִים והפסחים (שמואל ב' ה, ו.). והחאר בלשון נקבה עֶרְת או שבור (ויקרא כב, כב.). לפקח עינים עֶרְוֹת עֶרְת (ישעיה מב, ו.). ופירוש העורים והפסחים הם צלמי נחשת. ובכריחא דרבי אליעזר¹) אמרו אנשי יבוס לאברהם כרוח

¹) Haec plerisque Rabbiniis accepta et ad hunc ver-sum explicandum saepe citata narratiuncula charactera traditionis Judaicae tantopere depingit, ut modum huius notulae a nobis eo excedi negemus, quod eam integram, neque contractam, qualis in (פרקי דרבי אליעזר פרק לו.) ברייתא דרבי אליעזר legitur, hic adponamus:

רבי יהודה אומר שלשה אבות כרוח בריח עם עמי ארץ ואלו הן אברהם יצחק ויעקב. אברהם כרוח בריח עם עמי ארץ כשנגלו המלכים עליו היה סבור שהם אורחי עם הארץ ורץ לקראתם ורצה לעשות להם סעודה גדולה ואמר לשרה לעשות להם סעודה, כאותה שעה כשהיחה לשה שרה ראתה דם נדה לפיכך לא הניש להם מן העונות, ורץ להביא בן בקר וברח לפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה ונכנס אחריו שם ומצא שם אדם וחוה שוכבים על דמטות וישינים ונרוח דלוקין עליהם וריח טוב עליהם כריח נוחה לפיכך חמד את מערת המכפלה לאחוזת קבר. אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במכר טוב וכוהב וכשטר עולם לאחוזת קבר. וכי יבוסים היו ולא חתיים היו? אלא על שם עיר יבוס נקראו יבוסים. ולא קבלוהו האנשים. התחיל כורע ומשתחוה אליהם שנאמר וישתחו אברהם לפני עמי הארץ. אמרו לו אנו יודעים שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן לך ולורעך את כל הארצות כרות עמנו שכועה שאין ישראל יורשים את עיר יבוס כי אם כרצונם של בני יבוס. ואחר כך קנה את מערת המכפלה במכר זהב ובכחב עולם לאחוזת עולם שנאמר וישמע אברהם לעפרון וישקל אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באוני בני חת ארכע מאות שקל כסף עובר לסחר. מה עשו אנשי יבוס? עשו צלמים של נחשת ודעמידו אותן ברחוב העיר וכרבו עליהם שכותע אברהם. וכשבאו ישראל לארץ ורצו ליכנס לעיר היבוסים לא היו יכולין ליכנס מפני אות בריח שכותע אברהם שנאמר ואת היבוסים יושבי ירושלים (יהושע טו, סג.). וכשמלך דוד ורצה ליכנס בעיר היבוסים לא הניחו אותו שנאמר ויאמרו לדוד לאמר לא תבא הנה. והלא היו ישראל כחול הים? אלא

עמנו בריח שאין ורעך יורש את העיר היבנס ואנו מוכרים לך את מערת המכפלה, ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשח ורועמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם בריח שבועת אברהם וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסים יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם¹⁾ וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לרוד לא יבא דוד, אמרו לו אין אתה יכול להכנס עד שחסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם בריח השבועה שנאמר כי אם הסיך העוֹרִים והפסחים (שמואל ב' ה, ו), ואלו הם הצלמים שענינם להם ולא יראו רגלים להם ולא יהלכו²⁾, שְׁנָאֵי נפש דוד (שם ה, ה) שונא מלשמוע ומלעבוד עבודה זרה. והחכם רבי אברהם אבן עזרא ו"ל פירש כי אם הסיך כמו אם הסיר לך, כלומר אם נסיר למלחמתך העורים והפסחים שכנו הם ימנעוך שלא תבא הנה כי בניינו חוק מאד. ויונתן הרגם העורים והפסחים חטאיא וחיביא.

עוש עישו ובאו כל הגוים (יואל ד, יא), פירושו האספו. וכן אמר התרגום³⁾ יחנשון ויתון כל עממיא. **עש** ומוה נקרא עש כסיל וכימה (איוב ט, ט), שהוא אסיפת הכוכבים והוא זנב טלה. וכן ידכאים לפני עש (שם ה, יט), כלומר כל זמן שהעש קיים רוצה לומר לעולם כמו שנאמר עיש לנצח יאכרו (שם). ונראית עי' הפעל ביו"ד נְעִישׁ על בניה תנחם (שם לח, לב).

מכת בריח שבועת אברהם אשר ראה דוד חזר לאחוריו שנאמר וישב דוד במצודה. אמרו לו אין אתה יכול ליכנס בעיר היבוסים עד שתסיר כל הצלמים הללו שכתוב עליהם אות שבועת אברהם שנאמר כי אם הסיך העורים והפסחים (שמואל ב' ה, ו) אלו הצלמים שנאמר עליהם על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית. שמא תאמר העורים והפסחים לא היו נכנסין למקדש חם ושלום, אלא אלו הצלמים שעניניהם להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו, שנאמר שונאי נפשי דוד שהיה דוד שונא לשמוע עבודה זרה שנאמר על כן יאמרו עור ופסח וכו'. אמר דוד לאנשיו כל מי שעלה בראשונה ויסיר את הצלמים הללו שכתוב עליהם אות בריח שבועת אברהם יהיה לראש, ועלה בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש שנאמר ויעל יואב בן צרויה בראשונה ואחר כך קנה את עיר היבוסים לישראל בכחב עולם לאחוזת עולם. מיה עשה? לקח מכל שכט חמישים שקלים הרי כולן שש מאות שקלים שנאמר ויתן דוד לארנן וכו' (ד"ה א' כא, כה).

¹⁾ Josua XV, 63.

²⁾ Psalm. CXV, 6 et 7.

³⁾ In editionibus vitiose legitur ויחנשון, exemplaria biblica pleraque recte legunt et sic est in comment. et in Ben Melech ad l. c.

עות

עֲוֹתָהּ וּשְׁתֵי הַמַּלְכָּה (אסתר ח, טו). והנפעל בן נְעִנָת הַמַּרְדּוֹת (שמואל א' כ, ל), האר בפלם נפעל נפעל. וכבר כתבנוהו בשרש ענה. והפעל הדגוש לְעִנָת פִּעַל אדם בריבו (איכה ג, לו), כי שקר עֲוֹתוֹנִי (תהלים קיט, עח), את אשר עֲוֹתוֹ (קהלת ג, יג). וההחפעל וְהִתְעַוְוֹתוֹ הַתַּפְעֵל אֲנִשֵׁי הַחֵיל (שם יב, ג). והשם עֲוֹתָהּ בְּשִׁקְלָהּ, עֲוֹתָהּ רֵאִיתָה י"י עֲוֹתָתִי (איכה ג, נט). כלם עול ועוון וידוע הוא. וענין אחר לדעת לְעִנָת את יעף דבר* (ישעיה ג, ד). פירוש לְעִנָת דבר והוא הצמא לשמוע את דבר י"י שיומינו לו הדבר בעהו. ומוה עת ללדת וְעַת לַמּוֹת עַת (קהלת ג, ב), לא עת האספה המקנה (בראשית כט, ו), בְּעַת הַהֵיא (דברים ג, יח), אם לְעַת כּוֹזֵאת (אסתר ד, יד), בא הָעַת קְרוֹב הַיּוֹם (יחזקאל ז, ו). וכחהבר עם הכנויים ידגש התי"ו למ"ד הפעל תמורת הנח כמו ופטורי צִיצִים¹⁾ שהוא מן צִיין וירחבן היות שרש עת עתת. ובא לְעִנָת בשרק כמו וְלִכְבוֹר את כל זה²⁾ וכן רבותינו ו"ל זכרוהו כפול באסתרם (בבא קטא סט, ע"א) לעיחותי ערב. ואו יהיה לעיחותי ערב בשני סימני רבוי ברכוי הזכרים וברבוי הנקבות ואין שם כפל. וכן מִרְאֲשֵׁי שְׁאוֹל³⁾ בשני סימני רבוי. ונתתי גשמיכם בְּעֵתָם (ויקרא כו, ד), כי גם לא ידע האדם את עֲתוֹ (קהלת ט, יב), וקרוב לבוא עֲתָהּ (ישעיה יג, כב). למה תמות בלא עֲתָהּ (קהלת ז, יז), פירוש עת הקצוב לאדם ברוב והוא לשבעים או לשמונים שנה כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם כנבחרת שמונים שנה⁴⁾. והקבוץ וְלְעֵתִים רַחֲוֹקוֹת הוּא נבא (יחזקאל יב, כו), והיה אמנות עֲתִיָּהּ (ישעיה לג, ו), כלם ענין זמן. ומוה עוד וְעַת וּמִשְׁפַּט יָדַע לֵב הַחֵם (קהלת ה, ה), כלומר שידע החכם זמן כל הרברים ומשפטם. ידעי הָעֲתִים (אסתר א, יג), יודעי הזמנים לכל דבר ולכל ענין כמו שאמר החכם לְכָל זִמְנָה וְעַת לְכָל חַפְצָה (קהלת ג, א). וכן אמרו רבותינו ו"ל (מגילה יב, ע"ב) שיודעים לעבר השנים ולקבוע החדשים. וכן ובני יששכר יודעי בינה לְעֵתִים (דברי הימים א' יבלב), בְּעֵתִים מוֹצְאוֹת (נחמיה יג, לא), רוצה לומר שלא היה שם הפסק. או פירוש מוֹצְאוֹת על המשמרות שהיו מוֹצְאוֹת לעתים הירועים לקרנן ולבכורים. יבא לְעֵתִים מוֹצְאוֹת (עזרא י, ד), פירוש לעתים שנתן, אוהו זמן שיבא לפנינו. והקבוץ כלשון נקבות בידך עֲתָתִי (תהלים לא, טו). והחאר עם יו"ד היחס ביד איש עֲתִי (ויקרא טו, כא), איש מוֹמֵן עֲתִי ללכת שם שהולך שם עתים תרכה. והחכם רבי יונה הוציאם לענין אחר ואין צורך. ומוה עוד עֲתָהּ אֲקוּם יֵאֵמֵר י"י עֲתָהּ (ישעיה לג, י), וְעֲתָהּ אֲדַנִּי הַמַּלְךְ לֹא יִדְעַת (מלכים א')

¹⁾ 4. Regg. VI, 18. ²⁾ Eccles. IX, 1.

³⁾ 1. Samuel. XXVI, 12. ⁴⁾ Psalm. XC, 10.

וְעוֹז (ישעיה מג, יו.), (בפלים תתולג) פגול הוא¹. ומוה הענין ואת הפרס ואת הַעֲזוּנָה (ויקרא יא, יג), כי על עֲזוּנָה רוב עוה נקראת כן. וכן מצאנוה במשנה שנקראת עו (כלים פרק שבער עשר משנה יד.) חוק מכנה העו, ופירשו בו שרוא עוניה. ורבי יונה פירש מזה עֲזוּנָה כלומר שהיה קשה ועו. וכבר כתבנוהו בשרש עו.

עוֹב עוֹב ככפיר סכו (ירמיה כה, לח.) על כן יַעֲבֹב־איש (בראשית ב, כד.) כי לא יַעֲבֹבֶהָ (שם כח, טו.), אל נא הַעֲבֹב אֶתְנוּ (כמדבר י, לא.) וַיַּעֲבֹב אֶת עַבְדֵי וְאֶת מִקְנֵהוּ בַשָּׂדֶה (שמות ט, כא.) עֲבֹבוֹת עֵרֵי עֲרֵעַר (ישעיה יו, יב.) וְרִבְבָה הַעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ (שם ג, יב.) כלל אל הבתים והשדות והכרמים העוֹבוֹים והשוממים מאין אדם. ויש אומרים שהוא שם בשקל מְלֻבָּה. עליך יַעֲבֹב חֲלֹכָה (תהלים י, יד.) על דרך השלך על יי ירהב². וַיַּעֲבֹבוּ לָהֶם הַיּוֹצֵחוּ (נחמיה ג, לד.) פירוש וכי סבורים הם שיעוֹבוּ לָהֶם לְבַנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלִזְבוּחַ. עֲצוּר וַעֲזוּב (דברים לב, לו.) כתב אדוני אבי ו'ל עֲצוּר הַעוֹשֵׁר שֶׁהוּא עֲצוּר בְּכַתְּמִים, וְעוֹב הַמִּקְנֵה שֶׁהוּא עוֹב בַּשָּׂדֶה. מִיּוֹם עֲזָבָה אֶת הָאָרֶץ (מלכים ב' ח, ג.) והוא מקור והה'א לנִקְבָה וְאָף עַל פִּי שְׂרָיָה רַפָּה. וכבר כתבנוה עם חברותיה הרפות הראויות להראות במפיק בחלק הדקדוק⁴. והמסורת עליו ב' עֲזָבָה יִתְמִיךְ (ירמיה מט, יא.)

¹) Ezechiel. XXX, 21.
²) Leviticus XIX, 7.
³) Psalm. LV, 23.

⁴) מכלול ל, ע"ב. והה'א כנוי הנקבה במפיק. וכן משפט כל ה'א הנקבה הפעולה אשר ל'א חכא קמוצה.... וכן ה'א הפועל'ת במפיק והוא שחרויה כנוי כמו בְּשִׁבְכָה וּבְקֻזְמָה (בראשית יג, לג.) ופעמים תהיה נחה ה'א הכנוי כמו ועברתו שְׂמֵרָה נַחַח (עמוס א, יא.) וַתִּתְקַרְרָה בַחֲמֵר (שמואל ב, ג.) למען היום הַיּוֹסֵדָה (שם ט, יח.) מטה מוֹסְדָה (ישעיה ל, לב.) בַּחֲטָאָה בַשָּׂנֵה (כמדבר טו, כח.) מִיּוֹם עֲזָבָה אֶת הָאָרֶץ (מלכים ב' ח, ג.) ויורד עו מְבַטְחָה (משלי כא, כב.) וגם שם עיר הַמּוֹנָה (יחזקאל לט, טו.) וְשִׁעְרָהּ לֹא הִפְךָ לְבָן (ויקרא יג, ד.) וְרַחֲמָהּ רַחַח עוֹלָם (ירמיה כ, יו.) כל אֲנִתְתָהּ הַשְּׂבָחִי (ישעיה כא, ב.) סיר אשר תִּלְאַתְתָהּ כֹּה (יחזקאל כד, ג.) כי אֲרִנָּה עֲרֵה (צפניה ב, יד.) ושכה לְאַתְנַנְּהָ (ישעיה כג, יו.) פֶּאֱמָה בַחַה (יחזקאל טו, מד.) עוֹנָה בַה (כמדבר טו, לא.) ויאמר לָהּ בָעוּ (ירמיה יד, יד.) לְבַנּוֹת לָהּ בֵּית (וכריה ה, יא.) ויקרא לָהּ נָבַח בַּשָּׂמֶר (כמדבר לב, מכ.) ודרך נתיבה אל סוּח (משלי יב, כח.)

א, יח.) לא עֲתָה יבוש יעקב (ישעיה כט, כב.) ואני מַעֲתָהּ לֹא יַעֲמֵד בִּי כַח וְנִשְׁמָה לֹא נִשְׁאָרָה בִּי (דניאל ג, יו.) וכן כולם מהענין הזה רוצה לומר העת הזאת. ויש אומרים כי עת חסר נו'ן הנראית בלשון ארמית וְקָעֵת. עו עו משלשת (בראשית טו, ט.) ואת כל הַעֲזוּים הַנִּקְדוֹת וְהַמְלֵאֹת (שם ל, לה.) ואם עו קרבנו (ויקרא ג, יב.) יריעת עֲזוּים (שמות כו, ז.) פירשו צמר עוים. וכן טוּו את הַעֲזוּים (שם לה, כו.) ידוע. ויהתן ששרשו עו והרנש בחבורו יוכיח בשקל פתים, או עֲנֹו בשקל עֲנָוֹל חֲטִים וכן בערבי ענ'ו¹. עֲנָוֹל מִלָּה מוֹרַכְכָר מִן עו וְאֵיל. ונקרא ההר כן לפי שהעו היה הולך לשם. והרגום הולך אול².

עוֹז וְקָעֵז יד מדין (שופטים ג, כ.) יַעֲזוּ בַחֲתוּוֹ (תהלים נב, ט.) הַחֲכֵמָה תַעֲזוּ לַחֲכָם (קהלת ג, יט.) גם הוא כודר כאשר כתב החכם רבי יונה כרזב שהוא עובר. לו עוה ושלטת. והחכם רבי יונה כרזב שהוא עובר. עוֹזָה אֱלֹהִים נֹו פִּעֲלָתָ לְנוֹן (תהלים סח, כט.) נכתב בו'ו וברנש והוא ציווי, פירוש עוזה אֱלֹהִים בַּעֲבוּרֵינוּ כַּנִּגְדֵי הָאוֹיֵב כְּמוֹ שֶׁפִּעֲלָתָ לְנוֹ פַעֲמִים רַבּוֹת³. וענין ז' כמו זו חֲטָאֵנוּ לו'י⁴ יהיה בענין אשר או יהיה בענין זה. והמקור לַעֲזוּ בַמַּעֲזוּ פִּרְעָה (ישעיה ל, ב.) ובחשלומו בַּעֲזוּז עֵינֹוֹת תִּהְיוּ הַפְּעִיל (משלי ח, כח.) והפעל'ת הכבד הַעֲזָה פִּנְיָה וְתֵאמַר לוֹ (שם ג, יג.) בַּקְלֹת הוֹי'ן וְהִתְהָ רֵאוּיָה לַהֲבַגֵּשׁ. והשם עו' יי עו לַעֲמוּ יִתְנוּ (תהלים כט, יא.) בַּחֲלָם. ובקמץ חֲטָף יי בַּעֲזָה יִשְׁטַח מֶלֶךְ (שם כא, ב.) עוֹי וְזִמְרַת יָהּ (שמות טו, ב.) עוֹי וְזִמְרַת יָהּ יי (ישעיה יב, ב.) עוֹי וְזִמְרַת יָהּ וְהִי לִי לִישׁוּעָה (תהלים קיח, יד.) וְשִׂאֵרָא בַּשֶּׁרֶק. יי עוֹי וְזִמְנִי כוּ בַטַּח לְכִי (שם כח, ז.) ובחשלומו עוֹזוּ וְעוֹזוּ מִלְחָמָה (ישעיה סב, כה.) וְעוֹזוּ נוֹרָאוֹתֶיךָ יֵאמְרוּ (תהלים קסח, ג.) וְעוֹזוּ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ (שם עח, ד.) מַעֲזוּ וּבַחֲסוּפֵי-סִיָּם וּנְפֹל הַכַּפַּל לַעֲזוּ בַּמַּעֲזוּ פִּרְעָה (ישעיה ל, ב.) על ראש הַמַּעֲזוּ הַזֶּה (שופטים ג, כג.) ואמר זה על הסלע כי הוא מקום מעו. יי עוֹי וְזִמְנִי (ירמיה טו, יט.) לְשִׁמִּיר מַעֲזוּנִיָּה (ישעיה כג, יא.) הַנּוֹן נוֹסַפַּח או ה'א חַח אֹת הַכַּפַּל וְהוֹי'ן רַפָּה. כי שוֹדֵד מַעֲזָן (שם כג, יד.) חֲדוּת יי ה'א מַעֲזָכֶם (נחמיה ח, י.) הוֹי'ן דְּנוּשָׁה. עו וְהַחֲאָר יִמְלֹךְ עו יִמְשַׁל בָּם (ישעיה יט, ד.) כי עו הַעַם (כמדבר יג, כח.) יִתֵּר שֹׂאת וְיִתֵּר עו (בראשית מט, ג.) וכבר כתבנו פירוש בשרש נְשָׂא בִשְׁנֵי פָנִים. יגורו עלי עוֹים (תהלים נט, ד.) חֲמָה עוֹהָ (משלי כא, יד.) ובחשלומו עוֹזוּ יי עוֹזוּ וְגִבּוֹר (תהלים כד, ח.) הַמוֹצִיא רֶכֶב וְסוּס חֵיל

¹) עֲזוּ capra.
²) Genesis XV, 2. ³) Jeremiah XLII, 24.

ודין¹) מזה למדנו שהעין חטופה . ילדה וְעֵזֹב (שם נפעל יד, ה). והנפעל מדוע נְעֹב בית האלהים (נחמיה יג, יא), פתח כי הוא פעל עובר . ולא ראיתי צדיק נְעֹב (תהלים לו, כה), קמוץ מפני שהוא בינוני או מפני ההפסק . עיר לא נְעֹבָה (ישעיה סב, יב), תְעֹב הארמה (שם ז, טו), בצרי . הלמענך תְעֹב ארץ (איוב יח, ד), עין פֶּעַל הפעל בפתח . ומה שלא נזכר פעלו הטון עיר עֹב (ישעיה לב, יד) . וכן איך לא עֹבָה עיר (ירמיה מט, כה), פירושו איך לא עוובה מלהלחם עליה . וכן חרגם ינרוזן איכרין לא אישחביקה . ויש מפרשים מן וְעֵזֹבו ירושלם (נחמיה ג, ח), בלומר איך לא נבנהה ולא נתחוקה . וענין עֵזֹבוֹן אחר קרוב לענין הזה בְעֵזֹבוֹנֶיךָ נתנו (יחזקאל כג, יט) . ובל אשר בפרשה ההיא ענינם ענין סחורה, והו"ן רגושה . וענין אחר וְעֵזֹבו ירושלם עד החומה הרחבה (נחמיה ג, ח) . ויש מפרשים כמורהו היעוכו להם היובחו (שם ג, לד), ענין בנין וחוק . ובדברי רבותינו ז"ל (בבא מציעא פרק עשירי משנה ב, דף קטו, ע"ב) התחון נוהן הקורה והעליון המעויכה . צריך שיהא תחתיו מעויכה שלשה טפחים (בבא בתרא פרק שני משנה ב, דף כ, ע"ב) . והוא כלל לבנין שעל התקרה והתקרה היא הקורות או הקנים שמקרה בהן, והטיט שנורזן עליה ומעגל כמעגלה נקראת מעויכה, והוא חווק התקרה . ובענין מעינת המשא עֹזֹב תְעֹב עמו (שמות כג, ה), אֶעֱזֹב עלי שיהי (איוב י, א) .

פעל עזק וְעִזְקוּ ויסקלהו (ישעיה ה, ב), פירושו חפרו . וכן בדברי רבותינו ז"ל (מנחות פה, ע"ב) הלך בשדה ומצאו יושב ועווק חתה הוחים, פירושו הופר ומשליך את האבנים ממנו . או פירושו עושה גדר סביבותיו . וכן יש לפרש ויעוקהו גדרו סביבותיו כטבעת שדוא עגול . ותרומם טבעת עיוקא² .

עזר עד הגה עֹזְרֵנו יי (שמואל א' ג, יב), אמצותך אף עֹזְרֵיךָ (ישעיה מא, י), איש את רעהו

כרצוי מְשַׁבְּטָה חפול ואורעי מְקַנְהָ השכר (איוב לא, כב), צַדִּיק אורה (שמואל א' כ, כ), עשינו ליה כונים לְהַעֲצֹבָה (ירמיה מה, יט), על מְקַנְהָ על המזבח (ויקרא ו, ב), כל ימי הַשְּׁמִיָּה (דברי הימים ב' לו, כא), בְּהַשְּׁמִיָּה מהם (ויקרא כג, כג) . וגם בלא ה'א במפיק שאינה כנוי נקבה אלא בא כן להדגיש ה'א לתפארת הקריאה לֹא גִשְׁמָה ביום ועם (יחזקאל כב, כד), בְּבִצְרָה בטרם קיץ (ישעיה כח, ד), וְנָתַתָּה על ראשה (זכריה ה, ב), וְתַעֲלֶמְתָּה יצא אור (איוב כח, יא) .

¹) 2. Regg. I. e.:
ב' לא כפיק ה'א [עובה] יחביך אני אהיה ודין .
²) Numerorum XXXI, 50.

יְעֹזְרוּ (שם מא, ו), וכשל עֹזְרֵךְ ונפל עֹזְרֵךְ (שם לא, ג), ויי אלהים יְעֹזְרֵלִי (שם ג, ג), וְיַעֲזְרוּ אחרי אדניה (מלכים א' א, ג), יְעֹזְרֶהָ אלהים לפנות בקר (תהלים מו, ו), מאל אביך וְיַעֲזְרֶךָ (בראשית מט, כה), הו'ו כענין שי'ן השמוש ופירושו מאל אביך בא לך זה החוקף שיעודך . והנפעל בו בטח לבי וְנַעֲזֹרְתִי (תהלים כח, ג), וְיַעֲזְרוּ נפעל עליהם (דברי הימים א' ה, כ), כי הפליא לְהַעֲזֹר (שם ב' כג, טו) . ופעל הנכר הם מְעֹזְרִים אתם (שם ב' כח, הפעיל כג), משפטו מְעֹזְרִים כפלס אשר אתם מחלמים¹) שמשפטו מחלמים כמו שכאוגם כן וידרכו את לשונם²) וידבקו גם המה³) שמשפטם וידריכו, וידביקו . ופירו שאשר הם מעורים רוצה לומר כי הם עוזרים אוהם ומעוזרים אוהם לאחרים . והשם וְעֹזֵר מצריו תהיה (דברים לג, ג), בחמש נקודות . עֹזֵר רבב שְׂטִיִּים בְּעֹזְרֶךָ (שם לג, כו) . ומשקל אחר עֹזְרֶהָ עֹזְרֶהָ בצרות נמצא טאד (תהלים מו, ב) . האם אין עֹזְרֶתִי בי (איוב ג, יג), החכמה והצדקה העוזרת אותי . ואמר על האשה אעשה לו עֹזֵר כנגדו (בראשית ב, יח), כי דויה עוזרת האדם חמיד ומשמשחו . עד הַעֲזָרָה הגדולה (יחזקאל עֲזָרָה מן, יד), עד הַעֲזָרָה התחתונה (שם), וְהַעֲזָרָה הגדולה ורלתות לְעֹזְרָה (דברי הימים ב' ד, ט), הוא החצר שנאספים בו ישראל בבית המקדש להתפלל שם והקדוש ברוך הוא שומעם ועוזרם לפיכך נקראת עזרה כי כל הכא להתפלל שם בלב שלם נעזר כיוי אלדיו .

עט עט סופר טהור (תהלים מה, ב), בְּעֵט ברזל עט ועפרת (איוב יט, כד), פירוש קולמוס . ופירוש בעט ברזל ועופרת לא ששבה מלח עט על עופרת כי בעט עופרת לא יכתבו על הצור, רק פירושו בעט הכרול ובעופרת, כי מי שיכתוב על האבנים חוקק תחלה האבן בעט ואחר כך ממלא החקק עופרת כדי שיהא קיים לעד, כי אם ישאר החקק ריקן יחפוצצו צדי החקק לימים וחשוב הכתיבה נמחקת ולא תראה . וכתב רבי יונה שידמה שסלח עט היא מן השלישיים משרש עֵטָה, אחר שמצא בדברי רבותינו ז"ל (בבא בתרא יו, ע"א) ארבעה סתו בעטיו של נחש, ופירושו בו בקולמוס שנכרז בו המוח לבני אדם . והנכון מה שפירשו עוד בעטיו בעצתו כמו עֵטָה (וטעם⁴) . והראיה כי אמר התרגום על ישי כי הוא מהארבעה שכתו בעטיו של נחש . [ואמר ההרגום] בפסוק ועובר הוליד את ישי⁵) ועובר אוליד ית ישי דמחקרא נחש בנין דלא אשרזכחה ביה עילא ושחיחא לאיתמסרא בידוי דמלאכא דמוהא למסב ית נפשיה מיניה וחיה יומין סניאין עד דאדכר

¹) Jeremias XXIX, 8. ²) Ibid. IX, 2.
³) 1. Samuelis XIV, 22. ⁴) Daniel. II, 14.
⁵) Ruth IV, 22.

קדם יי עיטא דיהב חיזיא לחוה אחת אדם למיכל מן אילנא דאכלין פרוי חכימין לידע בין טוב לביש ועל ההוא עיטא אחחייבו מותא כל דיירי ארעא ובההיא עילא שכיב ישי צדיקא . ויהיה עט מן השניים או מנחי העיץ שיהיה שרשו עיט ולא מן השלישיים מנחי הלמד .

עטה וְעָטָה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר יַעֲטָה הָרֶעָה אֶת בְּגָדוֹ (ירמיה סג, יב), עָטָה אֹרֶךְ כְּשִׁלְמָה (תהלים קד, ב), כַּכְּגֹד יַעֲטָה (שם קט, יט), וְעַל שֹׁפֵם יַעֲטָה (ויקרא יג, מה), וְעָטָה עֵטָה (ישעיה כב, יו), וְהַפְעֵל הַדְּגוּשׁ פִּעֵל מְעַטָּה לְמַכַּח (יחזקאל כא, כ), בְּשֶׁקֶל מְגִלָּה . וְהַפְעֵל הַפְּעִיל הַכְּבֵד מִמֶּנּוּ הַעֲטִיתָ עָלָיו בּוֹשָׁה סֵלָה (תהלים פט, טו) .

מְעַטָּה וְהַשֵּׁם מְעַטָּה תַּחֲלָה (ישעיה סא, ג), עֲנִינִים עֲנִין הַעֲטִיפָה כַּכְּסוּת . וְעֲנִין אַחֲרַיִם בְּהִרְאוֹת לְמִדַּת הַפֶּעַל שֶׁלְמָה אֲרִיזָה עֲטִיָּה בְּעִטָּיָה (שיר השירים א, ז), פִּירוּשׁ כְּנוּמָה וְסִרָה עַל עֲדְרֵי חֲכִירֶךְ . וְכֵן יַעֲטֵה הָעַם אֶל הַשִּׁלָּל (שמואל א' יד, לב), וְתַעֲטֵה אֶל הַשִּׁלָּל (שם טו, יט), וְלִפִּי שֶׁהַיּוֹד וְהַתִּיץ פְּתוּחִים הֵם מִשְׁרֵשׁ זֶה . אֲבָל יַעֲטֵה בְּהֵם (שם א' כה, יד), שֶׁהַיּוֹד קְמוּצָה הוּא מִשְׁרֵשׁ עֵיט , כְּמוֹ שֶׁאֵנוּ עֲתִידִים לְבַאֵר .

עטין עֲטִינִיז מִלְּאוֹ חֵלֶב (איוב כא, כד), יֵשׁ מִפְּרָשִׁים הַכֹּלִים שֶׁחֹלְבִין לְחֹכֵן . וְאִין בּוֹה יִחְרוֹן עוֹשֵׁר גְּדוּלָה , אֵלֶּא יִדְמָה כִּי יִרְצָה לִמְרַח הַכֹּלִים הַגְּדוּלִים . וְכַחֵב הַחֶכֶם רַבִּי יוֹנָה כִּי בַלְשׁוֹן עֲרַבִי יִקְרָאוּ עֲטִינִים¹ הַמְּקוּמוֹת שֶׁמִּקְבָּצִים בְּהֵם הַמִּים חוֹלְתִים . וְכַלְשׁוֹן רְבוּחֵינוּ ז'ל (מעשרות פֶּרֶק רְבִיעִי מִשְׁנָה ג, דף סג, ע"ב) הַנוֹטֵל וִיתִים מִן הַמַּעֲטָה, וְהוּא הַכֹּלִי שְׁנוֹתָן בּוֹ הוֹיָחִים .

עטף וְעֲטָפִים יַעֲטָפוּ בָר (תהלים סה, יד), כְּלוֹמֵר יִתְכַסּוּ מִרֹב הַחַיָּוִיָּה . וְעֲנִין הַעֲטוּף יִדְעַת בְּרַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (שבת לא, ע"א) נַחֲעֲטָף וַיֵּצֵא לְקִרְאוֹתוֹ . זֶאמְרוּ (מועד קטן בב, ע"א) כֹּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָה כְּעֲטִיפָה יִשְׁמַעְעָל אֵינָה עֲטִיפָה, וְהוּא שֶׁמִּכְסָה שִׁפְמוֹ וּזְקָנוֹ וְחֻטְמוֹ כְּמַצְנַפְתּוֹ אוֹ מְעַטָּפָה כְּמַלְחָתוֹ . הַמַּחְלִצוֹת וְהַמְּעַטָּפוֹת (ישעיה ג, כב), הוּא הַכְּסוּת שֶׁמִּתְכַּסִּים בּוֹ . יַעֲטָף יָמִין וְלֹא אֲרָאָה (איוב כג, ט), כֹּאִילוֹ יִתְכַסֶּה וַיִּתְעַלֵּם לְצַד דְּרוֹם וְלֹא אֲרָאָנוּ . יַעֲטָף־שִׁית חֲמֵס לָמוּ (תהלים עג, ו), יִתְכַסֶּה וַיִּתְחַבֵּא לְגוּל עוֹבְרֵי דְרָכִים לְשִׁית וְלִקְחַת חֲמֵס לָמוּ . כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטוּף (ישעיה נו, טו), כִּי הָרוּחַ תִּפָּא מִלְּפָנֵי שִׁיעוּף הָאָדָם וַיִּלְכְּשֵׁנוּ . וְרַמְזוֹ זֶה לְתַחִית הַמַּחִים כִּי הָרוּחַ אָף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּנִימִיּוֹת הוּא מְכַסֶּהוּ וּמְחַסֶּהוּ כִּי מְבַלְחָה הוּא כֹּאכֵן . וְכֹא הַלְשׁוֹן הוּא כְּעֲנִין הַצֵּרָה וְהַצּוּקָה, וְכְעֲנִין מְרַבִּית הַחֲפָלָה וְהַבְּקָשָׁה כִּי הָאָדָם כְּעַתָּה צָרָתוֹ הוּא מְרוּכָא וּמְעוּנָה כֹּאִילוֹ הוּא מְחַעֲטָף

עטף וְעֲטָפִים יַעֲטָפוּ בָר (תהלים סה, יד), כְּלוֹמֵר יִתְכַסּוּ מִרֹב הַחַיָּוִיָּה . וְעֲנִין הַעֲטוּף יִדְעַת בְּרַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (שבת לא, ע"א) נַחֲעֲטָף וַיֵּצֵא לְקִרְאוֹתוֹ . זֶאמְרוּ (מועד קטן בב, ע"א) כֹּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָה כְּעֲטִיפָה יִשְׁמַעְעָל אֵינָה עֲטִיפָה, וְהוּא שֶׁמִּכְסָה שִׁפְמוֹ וּזְקָנוֹ וְחֻטְמוֹ כְּמַצְנַפְתּוֹ אוֹ מְעַטָּפָה כְּמַלְחָתוֹ . הַמַּחְלִצוֹת וְהַמְּעַטָּפוֹת (ישעיה ג, כב), הוּא הַכְּסוּת שֶׁמִּתְכַּסִּים בּוֹ . יַעֲטָף יָמִין וְלֹא אֲרָאָה (איוב כג, ט), כֹּאִילוֹ יִתְכַסֶּה וַיִּתְעַלֵּם לְצַד דְּרוֹם וְלֹא אֲרָאָנוּ . יַעֲטָף־שִׁית חֲמֵס לָמוּ (תהלים עג, ו), יִתְכַסֶּה וַיִּתְחַבֵּא לְגוּל עוֹבְרֵי דְרָכִים לְשִׁית וְלִקְחַת חֲמֵס לָמוּ . כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטוּף (ישעיה נו, טו), כִּי הָרוּחַ תִּפָּא מִלְּפָנֵי שִׁיעוּף הָאָדָם וַיִּלְכְּשֵׁנוּ . וְרַמְזוֹ זֶה לְתַחִית הַמַּחִים כִּי הָרוּחַ אָף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּנִימִיּוֹת הוּא מְכַסֶּהוּ וּמְחַסֶּהוּ כִּי מְבַלְחָה הוּא כֹּאכֵן . וְכֹא הַלְשׁוֹן הוּא כְּעֲנִין הַצֵּרָה וְהַצּוּקָה, וְכְעֲנִין מְרַבִּית הַחֲפָלָה וְהַבְּקָשָׁה כִּי הָאָדָם כְּעַתָּה צָרָתוֹ הוּא מְרוּכָא וּמְעוּנָה כֹּאִילוֹ הוּא מְחַעֲטָף

עטף וְעֲטָפִים יַעֲטָפוּ בָר (תהלים סה, יד), כְּלוֹמֵר יִתְכַסּוּ מִרֹב הַחַיָּוִיָּה . וְעֲנִין הַעֲטוּף יִדְעַת בְּרַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (שבת לא, ע"א) נַחֲעֲטָף וַיֵּצֵא לְקִרְאוֹתוֹ . זֶאמְרוּ (מועד קטן בב, ע"א) כֹּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָה כְּעֲטִיפָה יִשְׁמַעְעָל אֵינָה עֲטִיפָה, וְהוּא שֶׁמִּכְסָה שִׁפְמוֹ וּזְקָנוֹ וְחֻטְמוֹ כְּמַצְנַפְתּוֹ אוֹ מְעַטָּפָה כְּמַלְחָתוֹ . הַמַּחְלִצוֹת וְהַמְּעַטָּפוֹת (ישעיה ג, כב), הוּא הַכְּסוּת שֶׁמִּתְכַּסִּים בּוֹ . יַעֲטָף יָמִין וְלֹא אֲרָאָה (איוב כג, ט), כֹּאִילוֹ יִתְכַסֶּה וַיִּתְעַלֵּם לְצַד דְּרוֹם וְלֹא אֲרָאָנוּ . יַעֲטָף־שִׁית חֲמֵס לָמוּ (תהלים עג, ו), יִתְכַסֶּה וַיִּתְחַבֵּא לְגוּל עוֹבְרֵי דְרָכִים לְשִׁית וְלִקְחַת חֲמֵס לָמוּ . כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטוּף (ישעיה נו, טו), כִּי הָרוּחַ תִּפָּא מִלְּפָנֵי שִׁיעוּף הָאָדָם וַיִּלְכְּשֵׁנוּ . וְרַמְזוֹ זֶה לְתַחִית הַמַּחִים כִּי הָרוּחַ אָף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּנִימִיּוֹת הוּא מְכַסֶּהוּ וּמְחַסֶּהוּ כִּי מְבַלְחָה הוּא כֹּאכֵן . וְכֹא הַלְשׁוֹן הוּא כְּעֲנִין הַצֵּרָה וְהַצּוּקָה, וְכְעֲנִין מְרַבִּית הַחֲפָלָה וְהַבְּקָשָׁה כִּי הָאָדָם כְּעַתָּה צָרָתוֹ הוּא מְרוּכָא וּמְעוּנָה כֹּאִילוֹ הוּא מְחַעֲטָף

עטף וְעֲטָפִים יַעֲטָפוּ בָר (תהלים סה, יד), כְּלוֹמֵר יִתְכַסּוּ מִרֹב הַחַיָּוִיָּה . וְעֲנִין הַעֲטוּף יִדְעַת בְּרַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (שבת לא, ע"א) נַחֲעֲטָף וַיֵּצֵא לְקִרְאוֹתוֹ . זֶאמְרוּ (מועד קטן בב, ע"א) כֹּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָה כְּעֲטִיפָה יִשְׁמַעְעָל אֵינָה עֲטִיפָה, וְהוּא שֶׁמִּכְסָה שִׁפְמוֹ וּזְקָנוֹ וְחֻטְמוֹ כְּמַצְנַפְתּוֹ אוֹ מְעַטָּפָה כְּמַלְחָתוֹ . הַמַּחְלִצוֹת וְהַמְּעַטָּפוֹת (ישעיה ג, כב), הוּא הַכְּסוּת שֶׁמִּתְכַּסִּים בּוֹ . יַעֲטָף יָמִין וְלֹא אֲרָאָה (איוב כג, ט), כֹּאִילוֹ יִתְכַסֶּה וַיִּתְעַלֵּם לְצַד דְּרוֹם וְלֹא אֲרָאָנוּ . יַעֲטָף־שִׁית חֲמֵס לָמוּ (תהלים עג, ו), יִתְכַסֶּה וַיִּתְחַבֵּא לְגוּל עוֹבְרֵי דְרָכִים לְשִׁית וְלִקְחַת חֲמֵס לָמוּ . כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטוּף (ישעיה נו, טו), כִּי הָרוּחַ תִּפָּא מִלְּפָנֵי שִׁיעוּף הָאָדָם וַיִּלְכְּשֵׁנוּ . וְרַמְזוֹ זֶה לְתַחִית הַמַּחִים כִּי הָרוּחַ אָף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּנִימִיּוֹת הוּא מְכַסֶּהוּ וּמְחַסֶּהוּ כִּי מְבַלְחָה הוּא כֹּאכֵן . וְכֹא הַלְשׁוֹן הוּא כְּעֲנִין הַצֵּרָה וְהַצּוּקָה, וְכְעֲנִין מְרַבִּית הַחֲפָלָה וְהַבְּקָשָׁה כִּי הָאָדָם כְּעַתָּה צָרָתוֹ הוּא מְרוּכָא וּמְעוּנָה כֹּאִילוֹ הוּא מְחַעֲטָף

עטף וְעֲטָפִים יַעֲטָפוּ בָר (תהלים סה, יד), כְּלוֹמֵר יִתְכַסּוּ מִרֹב הַחַיָּוִיָּה . וְעֲנִין הַעֲטוּף יִדְעַת בְּרַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (שבת לא, ע"א) נַחֲעֲטָף וַיֵּצֵא לְקִרְאוֹתוֹ . זֶאמְרוּ (מועד קטן בב, ע"א) כֹּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָה כְּעֲטִיפָה יִשְׁמַעְעָל אֵינָה עֲטִיפָה, וְהוּא שֶׁמִּכְסָה שִׁפְמוֹ וּזְקָנוֹ וְחֻטְמוֹ כְּמַצְנַפְתּוֹ אוֹ מְעַטָּפָה כְּמַלְחָתוֹ . הַמַּחְלִצוֹת וְהַמְּעַטָּפוֹת (ישעיה ג, כב), הוּא הַכְּסוּת שֶׁמִּתְכַּסִּים בּוֹ . יַעֲטָף יָמִין וְלֹא אֲרָאָה (איוב כג, ט), כֹּאִילוֹ יִתְכַסֶּה וַיִּתְעַלֵּם לְצַד דְּרוֹם וְלֹא אֲרָאָנוּ . יַעֲטָף־שִׁית חֲמֵס לָמוּ (תהלים עג, ו), יִתְכַסֶּה וַיִּתְחַבֵּא לְגוּל עוֹבְרֵי דְרָכִים לְשִׁית וְלִקְחַת חֲמֵס לָמוּ . כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטוּף (ישעיה נו, טו), כִּי הָרוּחַ תִּפָּא מִלְּפָנֵי שִׁיעוּף הָאָדָם וַיִּלְכְּשֵׁנוּ . וְרַמְזוֹ זֶה לְתַחִית הַמַּחִים כִּי הָרוּחַ אָף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּנִימִיּוֹת הוּא מְכַסֶּהוּ וּמְחַסֶּהוּ כִּי מְבַלְחָה הוּא כֹּאכֵן . וְכֹא הַלְשׁוֹן הוּא כְּעֲנִין הַצֵּרָה וְהַצּוּקָה, וְכְעֲנִין מְרַבִּית הַחֲפָלָה וְהַבְּקָשָׁה כִּי הָאָדָם כְּעַתָּה צָרָתוֹ הוּא מְרוּכָא וּמְעוּנָה כֹּאִילוֹ הוּא מְחַעֲטָף

עטף וְעֲטָפִים יַעֲטָפוּ בָר (תהלים סה, יד), כְּלוֹמֵר יִתְכַסּוּ מִרֹב הַחַיָּוִיָּה . וְעֲנִין הַעֲטוּף יִדְעַת בְּרַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (שבת לא, ע"א) נַחֲעֲטָף וַיֵּצֵא לְקִרְאוֹתוֹ . זֶאמְרוּ (מועד קטן בב, ע"א) כֹּל עֲטִיפָה שֶׁאֵינָה כְּעֲטִיפָה יִשְׁמַעְעָל אֵינָה עֲטִיפָה, וְהוּא שֶׁמִּכְסָה שִׁפְמוֹ וּזְקָנוֹ וְחֻטְמוֹ כְּמַצְנַפְתּוֹ אוֹ מְעַטָּפָה כְּמַלְחָתוֹ . הַמַּחְלִצוֹת וְהַמְּעַטָּפוֹת (ישעיה ג, כב), הוּא הַכְּסוּת שֶׁמִּתְכַּסִּים בּוֹ . יַעֲטָף יָמִין וְלֹא אֲרָאָה (איוב כג, ט), כֹּאִילוֹ יִתְכַסֶּה וַיִּתְעַלֵּם לְצַד דְּרוֹם וְלֹא אֲרָאָנוּ . יַעֲטָף־שִׁית חֲמֵס לָמוּ (תהלים עג, ו), יִתְכַסֶּה וַיִּתְחַבֵּא לְגוּל עוֹבְרֵי דְרָכִים לְשִׁית וְלִקְחַת חֲמֵס לָמוּ . כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטוּף (ישעיה נו, טו), כִּי הָרוּחַ תִּפָּא מִלְּפָנֵי שִׁיעוּף הָאָדָם וַיִּלְכְּשֵׁנוּ . וְרַמְזוֹ זֶה לְתַחִית הַמַּחִים כִּי הָרוּחַ אָף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּנִימִיּוֹת הוּא מְכַסֶּהוּ וּמְחַסֶּהוּ כִּי מְבַלְחָה הוּא כֹּאכֵן . וְכֹא הַלְשׁוֹן הוּא כְּעֲנִין הַצֵּרָה וְהַצּוּקָה, וְכְעֲנִין מְרַבִּית הַחֲפָלָה וְהַבְּקָשָׁה כִּי הָאָדָם כְּעַתָּה צָרָתוֹ הוּא מְרוּכָא וּמְעוּנָה כֹּאִילוֹ הוּא מְחַעֲטָף

1) ⁵ עָטָן locus ubi cameli aut pecudes circum aquae conceptaculum cubant, ut potu expletas ad pascua redeunt. Gol. Forma plur. est ⁵ أَعْطَان .

קצחו בקצחו . וכן בעת החפלה כשירכה להחפלה ולהחנן בכל לבו כך הוא כפוף ומעונה כאילו הוא מתעטף קצרו בקצחו . ועל ענין זה נאמר תפלה לעני כי יעטף (תהלים קב, א), הַעֲטוּפִים כָּרַעַב (איכה ב, יט) . נִפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטֵּף (תהלים קו, ה) . בְּעֵטָף עוֹלָל וַיּוֹנֵק * (איכה ב, יא), בְּהִתְעַטֵּפֶם כַּחֲלָל (שם ב, יב), בְּעֵטָף לְבִי (תהלים סא, ג) . בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נִפְשִׁי (יונה ב, ה) . וְאֲרוֹנִי אֲבִי ז'ל פִּירֵשׁ כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יַעֲטָף כְּמוֹ חֲפָלָה לְעֵנִי כִּי יַעֲטָף, אָמַר כִּי לֹא לְעוֹלָם אֲרִיב, כְּלוֹמֵר לֹא אֲרִיזָה בְּמַרְיָכָה לְעוֹלָם וּבְקִצְפָה, כִּי הָרוּחַ שְׂבָהֶם חֲעֲטוּף וְחֲחַפְלָל לְפָנַי שְׂאוּצִיאֲנָה מִעוֹנוֹת הַגּוֹף וְשִׂאתָן לְיִשְׂרָאֵל לֵב חָדָשׁ שְׁלֹא יִחְטְאוּן עוֹד וְאֲנִי אַעֲשֶׂה בְּקִשְׁרָה וְשִׂאלְתָה כִּי אֲנִי עֹשִׂיתִי הַנִּשְׁמוֹת וְהֵם עֲלִינוֹת מִחֲצָרֵי וּמִבֵּית מִשְׁכְּנֵי . וְעֲנִין אַחֲרַיִם וּבְהִתְעַטֵּף הַצָּאן לֹא יִשִּׁים הַפְּעִיל (בראשית ל, מב), וְהָיָה הַעֲטָפִים לְלִבָּן (שם), עֲנִין הַחֲאֲחֵר כְּחֲרָמוֹ וּבְלִקְשׁוֹת עֵנָא, רוּצָה לִמְרַח עַל לִידָה הַצָּאן שֶׁתִּלְדְּנָה בְּאַחֲרֹנָה, זְמַן שִׁילְדוֹ רֹב הַצָּאן וּבְאֲוֵרוֹ זְמַן לֹא יִשִּׁים יַעֲקֹב אֶת הַמְּקִלּוֹת, כִּי הַזְּמַן שֶׁתִּלְדְּנָה רֹב הַצָּאן יִדַּע יַעֲקֹב כִּי יִכָּא לְבָן עַל הַצָּאן לְרִאוֹת מַה תִּלְדְּנָה וְלִפְיֶכֶךְ לֹא הָיָה מִשִּׁים הַמְּקִלּוֹת בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן .

עטר לְעֵטְרָת צְבִי (ישעיה כח, ה), וְהָרִים הַעֲטָרָה עֲטָרָה (יחזקאל כא, לא), תְּשִׁית לְרִאֲשׁוֹ עֲטָרָת פִּז (תהלים כא, ד) . וְהַקְּבוּץ וְעֵשִׂית עֲטָרוֹת (זכריה ג, יא) . הַעֲנִין יִדְעַת . וְהַפְּעֵל הַקָּל מִזֶּה הַשֵּׁם עֲטָרִים אֶל דָּוִד וְאֵל אֲנָשִׁיו (שמואל א' כג, כו), פִּירוּשׁ מְסוּבָּכִים אוֹחוֹ וּמְאָרְכִים לוֹ סְבִיב כְּעֵטְרָה לְחַפְשָׁם . וְהַפְּעֵל הַכְּבֵד עַל צַר הַמְּעַטְרָה הַפְּעִיל (ישעיה כג, ח), נִזְרַחְתָּ עֵטְרָה וּכְבוֹד לְאִנְשֵׁיָהּ . וְאִפְשֵׁר לְהִיּוֹת מִמֶּנּוּ רִצּוֹן הַעֲטָרָנוּ (תהלים ה, יג), כְּמוֹ חֲעֲטִירָנוּ כְּמוֹ יַעֲשֵׂרְנוּ הַמֶּלֶךְ² . וּפִירוּשׁוֹ חֲסוּכְכֵנוּ רִצּוֹן סְבִיבֵנוּ כְּצִנְהָ שֶׁהוּא עֲגוּלָה כְּעֵטְרָה . וְאִפְשֵׁר לִזְמַר גַּם כֵּן שֶׁהוּא מִן הַקָּל .

וּכְבֵד אַחֲרַיִם עֲטָרָה שְׁנַת טוֹבֶתְךָ (שם סה, יב), כְּעֵטְרָה פִּעֵל שֶׁעֲטָרָה לֹא אָמוּ (שיר השירים ג, יא), הַמְּעַטְרָכִי חֲסֵד וְרַחֲמִים (תהלים קנ, ד), וּכְבוֹד וְהַדָּר הַמְּעַטְרָהוּ (שם ח, ו) .

עמש עֲטִישׁוֹתַי תִּהְיֶה אֹר (איוב מא, י), הַלְשׁוֹן הוּא עֲטִישָׁה יִדְעַת בְּדַבְרֵי רְבוּחֵינוּ ז'ל (ברכות כד, עב), הַמְּחַעֲטֵשׁ בְּרַחֲפָה סִימָן יִפְרָה לוֹ . עֵיטוֹשׁ סִימָן יִפָּה לְחֹלָה (שם נו, ע"ב) . אֲשֶׁטְרוּד־ר² בְּלַעֲזוֹ .

עיב אֵיכָה יַעֲיֵב כֹּאפּוֹ יי (איכה ב, א) . כְּטַעַם יַחֲשִׁךְ מִן עֵב . עֵבִים סָתַר לוֹ (איוב כב, יד), בְּעֵב טַל עֵב (ישעיה יח, ד), בְּעֵב מִלְּקוֹשׁ (משלי טו, טו), הִנֵּה עֵב קִטְנָה כְּכַף אִישׁ (מלכים א' יח, מד), הִנֵּה יי רַבֵּב עַל עֵב קַל . וְאָמַר (ישעיה יט, א), יַעֲיֵב בְּמִקּוֹם יַחֲשִׁךְ כִּי יוֹם הַמַּעוֹן חֲשֵׁךְ .

1) 1 Samuelis XVII, 25.

2) Prov. esternudar, estournidar; Hisp. esternudar; Ital. starnudare, sternuere.

ויש לפרש הרימס בחחילה עד העבים ובאפו השליכם לארץ וזהו שאמר יאחריו השליך משמים ארץ . והראשון נכון . באו בְּעָבִים (ירמיה ד, כט.), פירוש במקומות הנבוהות כעבים . וכבר פירשנוהו בשרש עָבָה פירוש אחר . וקבוצ עב בלשון נקבוצ עבות בקר לא עבוצ (שמואל ב' כג, ד.), זרמו מים עבוצ (תהלים עו, יח.) .

עי **עיה** לְעֵי הַשָּׂדֶה (מיכה א, ו.), כפלס אף בְּרֵי יִשְׂרָאֵל (מן רָוָה, ובפלים נִי מן ונשאו אלקי בְּנֵיהֶם קִינָהוּ) ופירוש לְעֵי הַשָּׂדֶה לחרבות השדה וכן אך לא בְּעֵי יִשְׁלַח יד מְעִי (איוב ל, כד.) . והיתה מְעִי מפלה (ישעיה יו, א.), המ'ם נוספת . והקבוצ שמו את ירושלים לְעֵיִם (תהלים עט, א.), וירושלם עֵיִם תהיה (ירמיה כו, יח.), כולם ענין תרבה ושממה . בְּעֵי הַעֲבָרִים (במדבר כא, יא.), ררגם אנקלוס במניוח עבראי . ויונתן חרגם עד המעברות עד מניוחא . או פירוש עֵי עֵיִם גל, גלים והכל אחת, כי החרבה לגלים . וחרגם יונחן והיחה בכל לגלים ליגריק¹⁾ . ותרגם לעי השדה ליגרי חקלא . ופירוש אך לא בעי ישלח יד אך לא בקבר ישלח הקדוש ברוך הוא יד ליסר בני אדם כי שם ינחו מיסורין, ובפירו שישלח להמירם להם חסועה .

הפעיל עין שלח הַעֵז את מקנך (שמות ט, יט.), ישבי הגבים הַעֵיזו (ישעיה י, לא.), הַעֵזו בני בנימן (ירמיה ו, א.), הַעֵיזו אל תעמדו ((שם ד, ו.), כלם ענין המנוסה והאסיפה אל העיר* .

הפעיל עיט וַיַּעַט כהם (שמואל א' כה, יד.), לפי שהי'ר קמוצה הוא משרש הזה וירחיה מן ענין עֵיט שהוא העוף .

עיט קרא סמורח עיט (ישעיה סו, יא.), הוא יאומר על כורש וכנהו בלשון עוף לרוב קלורו ומהירותו לבא אל בבל . וירד הַעֵיט על הפגרים (בראשית טו, יא.), וקץ עליו הַעֵיט (ישעיה יח, ו.), בשניהם הה'א קמוצה שרוא ליריעה . הַעֵיט צבוע נחלתי לי (ירמיה יב, ט.), הַעֵיט סביב עליה (שם), הה'א בשניהם פתוחה שהיא לתמיהה . ואמרו כי העוף הדורס הוא הנקרא עֵיט . ובסמוך יעובו יחדו לְעֵיט הרים (ישעיה יח, ו.), לְעֵיט צפור (יחזקאל לט, ד.), הסמיכות הזה כסמיכות אדם עפר²⁾, טיט היון³⁾ . ופירוש וַיַּעַט כהם הדיחם והפריחם מעל פניו . ומנחם חברה⁴⁾ קורא סמורח עיט עם עֵטָה וטַעַם (דניאל ב, יד.), לשון עצה, וְאֵיט עֵצְתִי הבא אחריו יוכיח . ופירוש העיט צבוע נחלתי לי כתבו אדוני אבי ו'ל כן, העיט צבוע מרם הללים ירדה סביב על נחלתי שכחתי לי ואחר שישבע העיט יבואו חית השדה לאכול כמו שאמר לנו אספו כל חית השדה

1) Job XXXVII, 11. 2) Ezechiel. XXVII, 32.
3) Jeremias LI, 37. 4) Daniel. XII, 2.
5) Psalm. XL, 3. 6) Conf. additam.

התיו לאכלה¹⁾ . אמר לעופות אחר שחשבעו אחם לנו אספו כל חית השדה, בעבור כי כן המנהג שהעופות יבואו על החללים החלה והחיות רואות העוף צבוע ויחורו מקום החללים . **עיים** בְּעֵיִם רוחו (ישעיה יא, טו.), יחפרש לפי ענינו עֵיִם ברזוקף רוחו . וכבר פירשנו בשרש עָבָה בענין אחר . ורבי אחי רבי משה ו'ל פירשו מן לְעֵי הַשָּׂדֶה (שפירשו גל, ויהיה כעים כמו בְּנָגְלָם כלומר בגלי הים והנהר יניף ירו ורוחו .

עין כי עֵיִן בְּעֵיִן יראו (ישעיה נב, ה.), עֵינִים להם ולא עֵיִן יראו (תהלים קטו, ה.), עֵינֵי י'י אל צדיקים (שם לה, טו.). למרות עֵיִן כבודו (ישעיה ג, ח.), כלומר אפילו בפרהסיא הם ממרים . והו שאמר (שם ג, ט.) וחטאתם כסדום הגידו לא כחרו שאין להם בשח שיכחדו חטאתם . ועֵיִן חסר י'וד עֵיִן הפעל . כי לֵי עֵיִן אדם (זכריה ט, א.), כלומר הבטחם וחוחלתם לֵיִי ואליו נושאים עיניהם . ורוא בלשון נקבה . עֵיִן תִּלְעַג לֵאב (משלי ל, יו.), עֵיִנֶיךָ תִּרְאִינָה ירושלים (ישעיה לג, כ.), ואת עֵיִנֶיהֶם הַזְנוֹת (יחזקאל ג, ט.) כי י'י עֵיִנֵי מְשֻׁטָּטוֹת בכל הארץ (דברי הימים ב' טו, ט.) . ובא בקבוצ בלשון זכרים יראו עֵיִנֵי כִירו (איוב כא, כ.), עֵינֵי י'י המה מְשֻׁטָּטִים (זכריה ד, י.), עֵיִנֶיךָ לנכח יִבִּישׁוּ (משלי ד, כה.) . שְׂבָעָה עֵינִים (זכריה ג, ט.) . ופירוש שבעה עינים כאשר פירש לפניו (שם ד, י.) שבעה אלה עיני י'י המה משטטים בכל הארץ, ורופה לומר כי עיני י'י ישמרו הבנין שלא יהיה יכולת ביד שוטני ישראל להשכיח המלאכה . וטעם שְׂבָעָה שמירות רבות כמו שְׂבַע עלחטאתיכם²⁾, שְׂבַע יפול צדיק וקם³⁾ וזולתם רבים ידע . והפעל הקל ממנו ויהי שאול עֵיִן את דוד (שמואל א' יח, ט.), כלומר נוחן עיניו עליו ומכיוו הבטח השנאה . ולפי דערי כי כן בהבטח החוחלת כל מְעֵינֵי כך (חללים פו, ו.), כלומר כל הבטחי וחוחלתי כך ורבותינו ו'ל הרגילו הלשון בבנין הרגוש הרבה באמרים (כבא בחרא קטו, ע"א.) אין לה עיין עליה . אין מעינים במקום שמכריעין (שם פט, ע"א.) . והיית לנו לְעֵינִים (במדבר י, ל.), כלומר שתורה אוחנו הדרך הטוב כמו העינים שמורין לאדם דרכו . או פירוש שתהיה לנו לעינים ונראה אורק חסיד ונוכל לגמלך טובה . ותשב בפתח עינים (בראשית לת, יד.), היא בְּעֵינֵים (שם לת, כא.) בפחה שהוא בגלוי ובפרהסיא שהיו עובדים ושבים דרך שם כמו שאמר (שם) על הדרך . וְעֵינֵי בְּעֵיִן הַכְרַלַח (במדבר יא, ו.), מראיתו כמראה הבהולח . בְּעֵיִן תִּרְשִׁישׁ (יחזקאל א, טו.) כמראיתו . כי יתן בבוס עֵינֵי (משלי כג, לא.) מראהו והדר . ואם בְּעֵינֵי עַמֵּךְ הַנְּתַק (יקרא יג, לו.)

1) Jeremias ibidem. 2) Micha I, 6.
3) Leviticus XXVI, 28. 4) Proverb. XXIV, 16.

לא הפך הנגע את עינו (שם יג, נה), מראהו שהיה לו סחלה. ויש מפרשים מזה יצא מחלב עינימו (ההלים עג, ז), כלומר יודו מראיהם מרוב השומן. ומפרשים יצא הוהיר כמו השמש יצא על הארץ. הנה הוא לך כסות עיניים (בראשית כ, טו), פירוש האלף כסף נהרתי לאחך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים. וכן פירשו בבראשית רבה (פרשה נב, דף נח, ע"ב). אולי יראה י"י בעיני (שמואל ב' טו, יב), יש מפרשים כי הו"ד הנקדמת בין העין והגוף ראויה להאחר ומשפטו בעיני. ויונתן הרגם דמעות עיני. ויהכן לפרש בעיני בעיני שאני בו עתה. ורבותינו ז"ל הרגילו הרכה בזה הלשון כאמרם (ברכות פרק רביעי משנה ג, דף כח, ע"ב) מעין שמנה עשרה. מעין כל ברכה וברכה (שם כט, ע"א) כלומר מענין כל ברכה. ומוה הרגם אנקלוס עין יעקב (דברים לג, כח), כעין ברכהא דברכינן, כלומר כענין שברכם כן נפל חבלים ונורלב בארץ ושכן כל אחד במח בחלקו שנפל לו. על עין המים (בראשית טו, ז), והוא כלשון נקבה על כן קרא שמה עין הקורא (שופטים טו, יט), אל עין משפט היא קדש (בראשית יד, ז). והקבוץ עינת ותהמרת (דברים ח, ז), ובסמוך עינת מים (שמות טו, כו), בצרי. בעונו עינות תהום (משלי ח, כח). וברוספת מ"ם מעין נרפש (שם כה, כו), חלמיש למעיני מים (תהלים קיד, ח), העין בשוא וה"ו נוסף כ"ו פנו בעור (במדבר כד, טו). והקבוץ המשלח מעינים בנחלים (ההלים קד, י). ובסמוך מפעיני השועה (ישעיה יב, ג), העין בפחח. את כל מעיני המים (מלכים א' יח, ה), העין בשוא. ובקבוץ הנקבות באין מעינות נכברי מים (משלי ח, כד), ובסמוך כל מעינות תהום רבה (בראשית ו, יא), העין בשוא. עין יעקב (דברים לג, כח), על דרך ספקוד ישראל²). והכנים רבי יונה עם אלו כל מעיני בדי³). ויש לפרש בו כל עיוני והשנחתי כך.

עיה עיק

ענה ויגע (דברים כה, יח), כי עיפה נפשי (ירמיה ד, לא). כבר זכרנום בשרש עוף¹. הנה אנכי מעיק תחתיתכם כאשר תעיק העגלה (עמוס ב, יג), מעיק פעל יוצא תעיק פועל כודר ואמר על העגלה העיק על דרך משל כי אינה בעלת חיים שחעיק ותצר. ואמר עמיר ולא משא אחר כי מפני הנפוח טועקה הוא יחר עמיר נושא העמיר מן משא אחר. שמת מועקה במתנינו (ההלים סו, יא), טפני עקת רשע (שם נה, ד), ותרנום צרה עקה.

עיר ואת אשר בעיר (בראשית לה, כח). וקבוצו עיר בהסתר הו"ד עין הפעל ויתן אוכל בעדים (שם מא, מח), ערים לשובת (במדבר לה, ב). ובהראות הו"ד ושלשים עירים להם (שופטים י, ד). ולא אבוא בעיר (הושע יא, ט), בהסתר ענינו מן הפסוק וענינו לא אבא בעיר אחרת כי אם בירושלם. ורבי יונה כתב בשם רבי יצחק בן רבי שאול ענינו ואם לא אבא בעיר כלומר שלא יכלכלני מקום. והצורך לזה בעבור שאמר בקרבך קדושי (שם). ובא עיר בלשון זכר ועריה עלה (ירמיה מח, טו), כי פירוש ועריה עלה נפסק כל אחד ואחד מעריה. ויתכן כי אמר לשון זכר על העם אשר בעיר. ויש לפרש ער מואב (במדבר כא, כח), כמו עיר. או הוא שם העיר ער כד. וכבר פירשתי ומלאו פני תכל ערים (ישעיה יד, כא), והשמדתי עריה (מיכה ה, יג), בשרש עור בשני פנים. וענין אחר ועיר פרא אדם יולד (איוב יא, יב), פירשו וכעיר עיר פרא. ועל עיר בן אתנות (זכריה ט, ט). רכבים על שלשים עירים (שופטים י, ד). ובהסתר עין הפעל אמרי לגפן עידה (בראשית מט, יא), וענינו החמור בעורו קטן. ונפל זה הלשון גם על הפרא שהפרא דומה לחמור. אך הפרא ממין חיה והחמור ממין הבהמה כמו שאמר רבותינו ז"ל (ברכות ט, ע"ב) כדי שיכיר בין חמור לעזרה, והערוך הוא הפרא.

עיש

ועיש על בניה תנחם (איוב לח, לב), וכתבנו עיש בשרש עיש.

עכס

את תפארת העכסים (ישעיה ג, יח). והפעל עכס הדגוש ממנו וברגליהם תעכסנה (שם ג, טו), פעל הקשקשה בעכסים שברגליהם. והוא חלי שמקשקש שנושאוח הנשים ברגליהם. וגם כן נקרא הככל עכס לפי שהוא מחקשקש כמו כן וקעכס אל מוסר אויל (משלי ו, כב), הוא בשש נקודות.

עכר

עכר אבי את הארץ (שמואל א' יד, כט), עכרתם אתי (בראשית לה, ל), יעכרף י"י ביום הזה (ירושע ו, כה), ואת היית בעכרי (שופטים יא, לה), האתה זה עכר ישראל (מלכים א' יח, ז), והנפעל נפעל וכאבי נעכר (ההלים לט, ג), ובתבואת רשע נעכרת

1) Ad hanc explicationem recto intelligendam citare licet, verba Aben Esrae in comment. ad locum citatum:
 „ולא אביא על דרך ישב אלהים את האדם”
 Quae noster Kimchi hunc in modum in comment. suo laudat:
 „והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש בקרבך קדוש את על פי שלא אבוא בעיר, כמו שאמר (Paral. VI, 18.) האבנים ישב אלהים את האדם על הארץ”

1) Genesis XIX, 23.
 2) Psalm. LXVIII, 27.
 3) Ibidem XXVII, 7.

(משלי טו, ו.) . ורבי יונה כתב כי הוא שם ומשקלו במשנה (כבא בחרא פרק שני משנה א. דף יו, ע"א.) נברכת הכובסין, ענינים ענין השחררה .

עלל עלל שפך על עלל (ירמיה ג, יא.), עללים שאלו לחם עלל (איכה ה, ד.) . ובצרי עלל ויונק (שם ב, יא.),

מפי עללים וינקים (תהלים ח, ג.), הם הקטנים . ואפשר שיהיו המלות מרובעים מן עלל ימים (ישעיה סה, כ:). ומוה

מעולל עד עמי נגשיו מעולל (שם ג, יב.), והוא רזאר בתוספת תעולל מ"ם . והתאר עד בתוספת ת"ו ותעוללים ימשלו במ

(שם ג, ד.) . ויש ענין אחר שהוא ענין עצם המעשה והפעולה אבל הוא על ענינים שונים כל אחר לפי מקומו. נורא

עלילה עלילה (תהלים סו, ה.), נורא מעשה כלומר שמעשיו נוראים. עלילה וכן גדל העצה ורב העלילה (ירמיה לב, יט.), כלומר רב

המעשה ובא עלילה ועלילה כמו פלילה (ועלילה²). התפעל אשר התעללתי במצרים (שמות י, ב.), שהראיתי בהם

מעשי הנוראים והגדולים . לבני ישראל עלילותיו מעלל (תהלים קג, ו.), מעשיו הגדולים . וכן אזכור מעלל-יריה

(שם עו, יב.) . ובעלילותיה אשיחה (שם עו, יג.) , וכל הדומים לאלו על הדרך הוה . אבחר בתעולליהם (ישעיה

סו, ד.) , במעשה ההשחתה וההרס שאחעלל בהם. להתעולל עללות ברשע (תהלים קמא, ד.) , הרי פירש העלילות שהם

ברשע . וכן רע מעלליכם (ירמיה ד, ד.) , ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם במ (יחזקאל כ, מנ.), ובעלילותיכם הנשחתות

פעל (שם כ, מד.) . אשר עלל לי (איכה א, יב.) . עיני עללה לנפשי (שם ג, נא.) , עשה לנפשי הראגה והראבון מרוב

כמותה מכל בנות עירי . ועלל לטו כאשר עללת לי (שם א, כב.) , עשה להם הגמול על פשעם כאשר עשית לי .

כי התעללת בי (במדבר כב, כט.) , עשית בי מעשה תעוהעים וכיוון וזחקק בי . וכן פן יבאו הערלים האלה והתעללו בי

(דברי הימים א' י, ד.) , ודקרני והתעללו בי (שמואל א' לא, ד.) , יעשו כי בהרגב אותי דקירות נקמה תבית .

ויתעללו בה (שופטים יט, כה.) , עשו בה מעשה תועבה ותעולל במשגל . ובא התפעל בענין הוה בענין פעל לפי שהוא

מורה רוב הפעולה ומנחה הלשון ברוב הפעולה שישבו הנפעל וההתפעל פעלים ואם הם בעצמם פעולים כמו הנדבקים³)

מתדפקים על הדלת⁴) , והדומים להם שנחבנו בחלק הראשון מן הספר בבנין התפעל⁵) . ועללתי בעפר קרני (איכה

טו, טו.) , שעשירני קרני בעפר כלומר עוללתי ראשי בעפר ואפר . עלילות דברים (דברים כב, יד.) , הוא גלגול הדברים

בעקיפין אנקישוש בלע"ו¹) . ורבותינו ז"ל הרגילו בזה הלשון באמרו (בבא קמא ק"ה, ע"ב.) כל שכן שעלה מצא .

לטמא משקין שהן עלולין לקבל טומאה (פסחים יח, ע"ב.) . וענין אחר במעל ידיהם (נהמיה ח, ו.), בפלס והכאחי מן מועל

(כלבבם²) מן רבן, ופירשו ברוממות ונשיאות ידיהם . ואפשר להיות מזה ועוללתי בעפר קרני, רצונו לומר ועוללתי קרני

בעפר כלומר העליתי עפר על ראשי . את גלת עליית (יהושע טו, יט.) , גלות השררה העליונה . ופירש רבי יונה

מזה נורא עלילה (תהלים סו, ה.) , והוא תאר אחר תאר כלומר נורא עליון והה"א נוספת . ואיננו נכון בעבור

היות המלה מלרע להיות הה"א נוספת . וכן פירש מזה בעליל לארץ (שם יב, ו.) , כלומר כנסף הצרופ במשובח עליל

שבעפר ובעליון שבו, כי כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח . ואדוני אבי ז"ל פירשו כמו עלי ברוך הריפות

בעלי (משלי כו, כב.) , והוא שם כלי שכותשין בחוכו . וכן בעליל הכור שמתוכין לחוכו ההרב והכסף לפי שדומה לו .

ויהיה עלי ועליל שרשם עלה . עלי בשקל שקבי, צבי . עליל בשקל תגיג מן תגה, תזיז מן תזזה, כן כתב . ואין

אצלנו פירוש עלי המכחש שכותשין בחוכו אלא יד המכחש שכותשין בו . וכבר פירשתי³) שהבי"ת שרשיה, ופירש

בעליל אדון הארץ, ושבה המלה כנגד השם יחבך שאמר כחלה אמרת יי אמרות טהורות, אמר כי אמרו רזיו כסף

צרוף אדון הארץ שהוא השם יחבך שהוא צרף וקק אוחם . ורבותינו ז"ל פירשו בעליל במקום הנראה והנלה

באמרו (ראש השנה פ"ק ראשון משנה ה. דף כב, ע"ב.) בין שנראה בעליל . ואמרו (שם בגמרא) מאי משמע

דדאי עליל לשנא דגלוי הוה? דכתיב בעליל לארץ . ועוד אמרו (סנהדרין יד, ע"ב.) וקדדו שאפילו נמצא החלל

בעליל לעיר מצוה לעסוק במדידה, כלומר אף על פי שנלוו ונראה לגו שהחלל קרוב לעיר הוואת מצוה למדוד . וענין

אחר עללל ועוללו כגפן (ירמיה ג, ט.) , לא תעולל אחרך (דברים כד, כא.) . ונשאר בו עללות (ישעיה יג, ה.) . עללות

ועללהו במסלות (שופטים כ, מה.) , רצה לומר שלא השאירו בו עוללות שכל שמצאו כמסלות הרנו . ויש

מפרשים מזה עמי נגשיו מעולל (ישעיה ג, יב.) , וכן תרנם מעולל יונחן דסרכוריו בווהי כמעללי כרמא . וענין אחר לא

עלה עליה על (במדבר יט, ב.) , על ברזל (דברים כו, מה.) , על ופרקת עלו (בראשית כו, מא.) , אני אסיף על עלכם (מלכים א' יב, יא.) , ידוע .

1) Prov. encaous, encaoussement incasatio, accusatio (Roquef. s. v.), encusar accusare.
2) Leviticus XXVI, 36.
3) Supra in radice בעל, medio.

1) Jesaias XXVIII, 7. 2) Ibidem XVI, 3.
3) Ezechiel. XXX, 33.
4) Judicium XIX, 22.
5) מכלול עו, ע"א.

עלג עלג עלג ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (ישעיה לב, ד), כמו דפוק בלעגי שפה (שם כח, יא). והנפעל נפעל גלעג לשון אין בינה (שם לג, יט).

עלה ומשה עלה אל האלהים (שמות יט, ג), עלית למרום (תהלים סח, יט), מי זאת עלה מן המדבר

(שיר השירים ג, ו), עלים אל האלהים (שמואל א' י, ג), ויעל אלהים מעל אברהם (בראשית יז, כב), כי עלה השחר

(שם לב, כו), כלומר עלה וזרר היום. מלמעלה החרם (שופטים ח, יג), פירוש מעלות וזרר השמש וריחחו.

ויונתן חרגם עד לא מיעל שמשא כלומר טרם בא השמש, ויהיה לדעתו פירוש מלמעלה שיהיה השמש עדין למעלה

נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ. ועלה הגבול (יהושע טו, ח). מטרת בני עלית (בראשית מט, ט).

פירוש מטרת האויבים נחעלית במעלה גדולה. או פירושו כשעלית מן המרף רבצת ושכבת כארי מאין מחריר. ותעל

אחד מגריה כפיר היה (יחזקאל יט, ג), פירוש רבתה אחת מגוריה עד שעלה במעלות הימים עד שהיה כפיר. ובשר

עלה (שם לו, ח), עלה על הגרים והעצמות. עלה הוא אשה ריח ניחוח ליי (ויקרא א, יג), נקרא הקרבן הזה כן

לפי שהיה עולה כלו כליל על המזבח. שנא גול בעולה (ישעיה סא, ח), פירוש אם יקריב אדם לפני עולה גולה

אני שונא אותה כמו שאמר והבאתם גזול (מלאכי א, יג). עליון והחאר אדמה לעליון (ישעיה יד, יד), הברכה העליונה

(שם ז, ג), ועלה שמיר ושית (שם ה, ג). ועלתה ארמנותיה סירים (שם לה, יג), העלה הארץ מקום ארמנותיה

סירים. על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה (שם לב, יג), ירטה הענין הזה שהוא פעל יוצא ואינו, אבל מרוב שינדלו

שם השמיר והקוץ ויעלו הרבה כאילו האדמה עולה בקוץ ושמיר. ומה שאמר על אדמת עמי מלח על שבה למעלה

שאמר (שם לב, יב) ספרים על שדה חמד על גפן פוריה נפעל ועל אדמת עמי אשר העלה קוץ ושמיר. והנפעל נעלה

הענין (במדבר י, יא), ובהעלתו יסעו (שם ט, כב), העלו מסביב (שם טו, כד), ויעלו מעל מטכנ קרח (שם טו, כו).

ובא ויהעלו על שפת לשון ורבת עם (יחזקאל לו, ג), התפעל בשוא ופתח העין שלא כמשפט. וההתפעל ואל יתער

הפעיל בסריונו (ירמיה נא, ג), משפטו יחעלה. והפעל הכבד העלה דוד (שמואל ב' ג, ג), אשר העלנו מארץ מצרים (שמות

לב, א). כלה בחכה העלה (חבקוק א, טו), הה"א בצרי והעין בשוא ופתח ודקדוקו כחבנו בחלק הדקדוק י). והעלתה

1) מכלול ע, ע"ב. והטור החמישי נקרא בנין הפעיל הנוסף... הפקיד... ואם הפ"א הפעל גרונות נרחיב עליה ונאמר הַאָרִיךְ... וכאה מלה אחרת משונה מחברותיה למה העבִירָהּ העבִיר (יהושע ו, ג) שהעין

לו מימים (שמואל א' ב, יט), נפתח כנלל העין. מעלים את ארון יי (שם ב' ג, טו), יאלף עלות יעלה שלמה

(מלכים א' ג, ד), ויעל עלת במזבח (בראשית ח, כ), בהעלות יי את אליהו (מלכים ב' א, א). והעלה אכסה

ארץ (ירמיה טו, ח), פירוש אעלה חיילוחי. ושלֵא נזכר פעלו ממנו העלה על המזבח הבנוי (שופטים ג, כח). הפעל

והצב גלתה העלתה (נחום ב, ח), פירוש העלחה על המרכבה להוליכה בשביה. והשם ומעלות רוחכם מעלות

(יחזקאל יא, ה), המחשבות העולות על רוחכם ופירוש ידעתי על כל אחת מהמעלות. ומה הענין עליה ויסר אל

העלִיה (מלכים ב' ד, יא), עלית קיר (שם ד, י), המקרה עליה במים עליותי (תהלים קד, ג), לפי שהם על הבית ואדם

עולה להן. וכן לא תעלה במעלות (שמות כ, כו), במדרגות לפי שאדם עולה בהם. וכן ומעלתו פנות קדים (יחזקאל מג, יו). ובא עם כנוי הר"א והו"ו כמשפט

שלא כמנהג. צל המעלות (ישעיה לח, ח), חרגום יונתן טול אכן שעיא והוא שאמרו במשנה (כלים פרק שנים עשר

משנה ד. דף כא, ע"א) אכן השעות, והיא שמסמנין בה לדעת שעות היום. והשם עוד דרך מעלה בית חורן מעלה

(יהושע י, י), במעלה העיר (שמואל א' ט, יא). במעלה קברי בני דוד (דברי הימים ב' לב, לג), רוצה לומר עם

הטובים שבמלכים. ושמונה מעלות מעליו (יחזקאל מ, לד), כפלם מעשיו. ומשקל אחר ועלתו אשר יעלה עולה

בית יי (מלכים א' י, ה), ועליותו. והקבוץ ומעלת שבעה עלותיו (יחזקאל ט, כו). ומשקל אחר ואל הכתף

מחוצה לעולה (שם ט, ט), בסגול בשקל יורה ומלקוש עולה ופירוש כמו מעלה מדרגה. ומשקל אחר מעל וממעל לרקיע מעל

(שם א, כה), שרפים עמדים ממעל לו (ישעיה ו, ב). ובה"א הנקבה על הארץ מלמעלה (שמות כה, כא). או הה"א

נוספת. ויעלו אתם עמק עכור (יהושע ו, כד), מה שאמר ויעלו לא אמר לענין העמק כי היה לו לומר ניוֹרִידו אורחם

עמק עכור, אבל ירטה כי כן ירחו ובין עמק עכור היה הר

נקודה בשוא ופתח. ולפי שנקרו העין בשוא ופתח נקרו הה"א בצרי לדרחיב התנועה כמו שנקדו בפתח

כשהוסיפו ו"ו השירות בעוברים בנמצא ובנמצאים, כמו והעמדת להם כל מתנים (יחזקאל כט, ו), והעבדת שופר חרועה (ויקרא כה, ט), והעבדתם את נחלתי

(במדבר כו, ח), לפי שהעין בשוא ופתח נקרו הה"א בפתח להאריך התנועה בתחלת המלה לפי שהיא

מלרע. קכח, ע"ב: הגלה... ובאה מלה אחרת משונה מחברותיה כלה בחכה העלה (חבקוק א, טו),

הה"א נקודה בצרי והעין בשוא ופתח כמו שבא גם כן למה העבִירָהּ העבִיר כמו שכתבנו בשלמים בבנין הפעיל.

או נבעה ואמר לשון עלייה כנגד אותו ההר או דהגבעה כי
 כי דגמיעה מיריחו היתה עלייה אף על פי שהולכו לעמק
 עכור . וכן יִבְרָתָי על ההרים¹ לפי שהיתה המצפה גבוהה
 על ההרים אמר ירדתי אף על פי שההליכה על ההרים
 עלייה . וכן ויגדו לדוד בַּיַּד הַסֵּלַע² . וענין אחר קרוב לזה
 בַּעֲלֹת גִּישֵׁי (איוב ה, כו) . יצועי עֲלָה (בראשית מט, ד),
 פירוש מהיום שחללת נפסק יצועי . שרד מואב ועריה עֲלָה
 (ירמיה מח, טו) , וַתַּעַל שִׁכְבַּת הַטַּל (שמות טו, יד) . ויש
 מפרשים מהענין הזה וַעֲלֵתָה יְדוֹ עַל יַד רַעְהוֹ (זכריה יד,
 יג) , תכרת וחפסק , וכן חרננס יונתן ותחלוש ידיה , כלומר
 כשיחזיק איש ביד רעהו חפסק ידו כמו שאמר הַמֶּמְק בְּשֵׁרוֹ³ .
 והפעל הכבד אל הַעֲלֵנִי בַחֲצֵי יָמַי (חזקיהו קב, כה) ,
 ואנכי אֲעֲלֶךָ גַם עֲלָה (בראשית טו, ד) , כולם עניני הכריתה
 וההפסק . וכתיב אדוני אבי וְלֹא מִזֶּה וְהֵצַב גִּלְחָה הַעֲלֵתָה .
 ויש שפירשו מזה והבית הזה יהיה עֲלֵיוֹן (מלכים א' ט, ח) ,
 לשון כריתה והשחתה ואין צורך להוסיף מהענין הראשון ,
 ופירושו ודרכי הוֹק שדווא עחה עליון , כשיחטאו כל עובר
 עליו ישום וישרוק . וכן תרגם יונתן דהוה עילאה יהא חרב .
 וכן אמר בדברי הימים (ב' ג, כא) והבית הזה אשר דרית
 עליון לכל עבר עליו ישם . ויחכן לפרש אֲעֲלֶךָ גַם עֲלָה
 לשון עלייה מסש רמו לקבורה שיקבר בארץ כנען . או רמו
 לכניו שיעלו ממצרים . וכן יחכן לפרש יצועי עֲלָה . ויהיה
 דבק עלה לפחו כמים , אותו זרם כמים עלה וגבר עֲלֵיךָ .
 וכמורו הגה מים עֲלֵיִם (ירמיה טז, ב) , מחנכרם . וכן
 וַתַּעֲלָה הַמִּלְחָמָה (מלכים א' כב, לה) , היחה הולכת
 ומחנכרת . וכדומה לענין זה אמרו רבותינו וְלֹא (ברכות
 לא, ע"א) מקצר ועולה , פירוש הולך וגומר בכל כחופלתו .
 וענין אחר ואת המים אשר בַּתַּעֲלָה לחכה (מלכים א' יח,
 לח) , ואשר עשה את הברכה ואת הַתַּעֲלָה (שם ב' כ, כ) ,
 אל קצה תַּעֲלַת הברכה (ישעיה ג, ג) . והקבוץ ואת
 תַּעֲלֵתֵיהָ שִׁלְחָה (יחזקאל לא, ד) , היא אמת המים .
 וענין אחר לשוא הרבית רפאות תַּעֲלָה אין לך (ירמיה מו,
 יא) , הנני מַעֲלָה לך ארכה (שם לג, ג) , מדוע לא עֲלֵתָה
 ארוכת בת עמי (שם ה, כב) . וקרוב הוא לענין הראשון .
 עלי ומהענין הראשון עוד בתוך הריפות בַּעֲלֵי (משלי כג, כב) ,
 והוא יד המכחש הנקרא בלשון רבותינו בוכנא (ביצה יד, ע"א) ,
 ונקרא כן לפי שמעלין אותו כשכותשין בו . ואמרו (שם
 פרק ראשון משנה ה' דף י"א, ע"א) אין נוטלין את רועלי
 לקצב עליו בשר , רוצה לומר על הבוכנה הגדולה שכותשין בה
 הריפות וכיוצא בדבר שמלאכתן מרוכה , לפיכך אין ראוי
 לטלטלו כיום טוב . ויש מפרשים מזה וַתַּעֲלֵתָהּ וּכְפֹתָהּ (דברי
 הימים ב' כד, יד) , ולפו דעתי שהוא כלי קטן ששואבין בו

היין ודומה לו בדברי רבותינו וְלֹא (עירובין נג, ע"ב) עלת נקפת
 בכד . וכן אמרו (בבא בתרא קלג, ע"ב) בתליסר עילתא
 דדינרי , ופירשו בו כלי קטן ששואבין בו היין . ויש מל"ה
 בזה השרש והוא מענין הראשון נשתמשו בו הרבה עֲלֵי עשור על
 וַעֲלֵי גַבַל (חזקיהו צב, ד) . ומבלי יוֹד הרכים על פני
 המים (בראשית א, ב) , על טה תכו (ישעיה א, ה) , ועל
 השנות החלום (בראשית מא, לב) . ויכנס עליו כף הרמיון
 כַּעַל גַּמְלַת כַּעַל יִשְׁלַם (ישעיה נט, יח) , כַּעַל כָּל אֲשֶׁר
 גַּמְלָנוּ יִי (שם סג, ז) . ויבא בענין עם ויבאו האנשים
 על הנשים (שמות לה, כב) , פירוש עם הנשים . נחה ארם
 על אפרים (ישעיה ג, ב) , עם אפרים . ועיש על בניה
 תנחם (איוב לה, לב) , עם בניה . ולא שתם על צאן לבן
 (בראשית ל, ט) , עם צאן לבן . ועשית חסד על עבדך
 (שמואל א' ג, ח) , עם עבדך . וַעֲלֵיו מַטָּה מַנְשֵׁה (במדבר
 ב, כ) , כלומר עמו ברגלו ונגרד וסמוך אליו . וכן והוא
 עמד עֲלֵיהֶם תַּחַת הַעֵץ (בראשית יח, ח) , שרפים עמדים
 מַעַל לוֹ (ישעיה ג, ב) , סמוך לו . וכן וזכחת עֲלֵיו את
 עלתך ואת שלמך (שמואל כ, כד) , סמוך לו כי על
 המזבח לא היה זוכה . וסכות על הארץ את הפרכת (שם
 מ, ג) , ויסך על ארון העדות (שם מ, כא) , סמוך לו כי
 הפרוכת לא היחה על הארון אלא מסך בינו וכן אהל מועד
 חנים על הים (שם יד, ט) , סמוך לים . ונתת על
 המערכת לבנה זכה (ויקרא פר, ז) , סמוך למערכת . ויבא כמו עד
 והוא ינהגנו על-מנות (חזקיהו מח, טו) , כלומר עד מוחינו . וכן
 על המעברות (יהושע ב, ג) . וכמו אל והיא עלתה עֲלֵיהֶם
 (שם ב, ח) , כמו אליהם . וילך אל קנה הרמתה על
 ביתו (שמואל א' ג, יא) , כמו אֵל ביתו . ויאמר חלקיהו
 הכהן הגדול על שפן הספר (מלכים ב' כב, ח) , כמו אֵל
 שפן . ונתפלל על יְיָ (שמואל א' י, י) , כמו אֵל יְיָ ,
 ונתן הספר על אשר לא ידע ספר (ישעיה כט, ב) , כמו אֵל
 אשר לא ידע ספר . ודברתי על הנביאים (הושע יב, א) ,
 כמו אֵל הנביאים , כי יסכן עֲלֵימוֹ (איוב כב, ב) , כמו
 אלימו . ועתה אמר נא אל איש יהודה וְעַל יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם
 (ירמיה יח, יא) , כמו אֵל יושבי ירושלים . איש על רעהו
 ואיש אל אחיו (שם כג, לה) , כמו אֵל . ויבא במקום בית
 השמש וְעַל חֲרֹבֶךָ (בראשית כו, ט) , כמו ובחרבך . הטלם
 על נפשך (שם יט, יו) , כמו בנפשך . ונתת אותם על
 סל אחד (שמות כט, ג) , כמו בסל אחד . כל ימי חיינו
 על בית יְיָ (ישעיה לח, כ) , כמו בבית יְיָ . תפתח את
 שתי האבנים על שמת בני ישראל (שמות כח, יא) , בשמות .
 וְעַל יְדוֹ הַחֲזִיק (נהמיה ג, י) , בידו כלומר במצותו ובדשותו
 והדומים לו רבים סמוך על למלת יד על זה הדרך . ישובו
 לא עֲלֹ (הושע ג, טו) , חסד , פירוש ישובו לא על צורך ולא
 על דבר . ויש מפרשים שהוא חסד לפי שהוא קמוץ כמו

¹) Judicum XI, 37. ²) 1. Samuelis XXIII, 26.
³) Zacharias XIV, 12.

נאם הנבך הקם על (שמואל ב' כג, ב.), כלומר עליון. וכן ואל על יקראהו (הושע יא, ח.), חאר ואף על פי שהיא פתוח. את השוק והעליה (שמואל א' ט, כד.), פירושו ואשר עליה והוא היך שהוא על השוק. וכן חרנם יונתן עליה וירכיה. והנה עליה זית טרף כפיה* (בראשית ח, יא.), ויתפרו עלי תאנה (שם ג, ז.), ידוע. והביאו עלי זית ועלי עץ שטן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבת (נחמיה א, טו.), רוצה לומר על הענפים עם העלים. כאלה נבלת עליה (ישעיה א, ל.), חסר יו"ד. ופירושו מזה ונעליו איש טוב (משלי יד, יד.). ואדוני אבי יול פירש הצית את עליה (ירמיה יא, טו.), כלומר בעליה. ודונ'ש פירש מזה פן יפקד עליה (ישעיה כו, ג.), פן יחסר אפילו העלה כל שכן הפרי.

עלו יעלו שרי וכל אשר בו (תהלים צו, יב.), יעלו חסידים בכבוד (שם קמט, ה.), שמתו ועלו בכל לב (צפניה ג, יד.), בקמץ חטף. ועלו לפניו (תהלים סח, ה.), בחירק. פן תעלזנה בנות הערלים (שמואל ב' א, כ.), כי רעתכי או תעלזי (ירמיה יא, טו.), פירושו כשתעשי רעות או תעלוני. והחאר וירד הדרה והמונה עלו ושאונה ועלו בה (ישעיה ה, יד.), פירוש וכל עלו ושחם שיש בה ירד לשאול. ועל הדרך הורה חרנם יונתן ורחקף בהן. ויש מפרשים ועלו בה האויב. וכדגש במשקל אחר עליו עליני גאותך (צפניה ג, יא.), שאון עליינים (ישעיה כד, ח.), קריה עליזה (שם כב, ב.), הכל ענין השמחה והנילה. והשכרתים למען יעלו (ירמיה נא, לט.), הוציאו רבי יונה לענין אחר ענין הרערה. ואין צורך כי השכור ירבה לשמוח ולשחוק ולהשחנע. ויש מפרשים כמו כן מענין הרערה ועלו בה כי אומר בערבי עלו אל מות¹) וכחכ רבי יונה כי היא רעה שאוחות המשקיף על המת ואוחות החולה גם כן בעבור חלישת כחו, וכן אוחות השכור בעבור חלישת גידיו כמו שאמר נוע תנוע ארץ בשכור²), ואפשר כי אותה הרערה היא כדרך השחוק. וכן כחכ רבי אברהם אבן עזרא בשם רבי יונה כי הוא כדרך השחוק שיארע לקצת המתים בערת המות. וכזה כחכ רבי יונה כי רעתכי אז תעלוני ופירושו מפני רעתכי שעשית מאו תעלוני עתה. וכן פירש מזה קריה עליזה, כמו שאמר חלליק לא חללי חרב (ישעיה כב, ב.).

עלטה עלם ועלטה היה (בראשית טו, יז.), בעלטה תוציא (יחזקאל יב, ז.), הוא חשך אפלה.
נפעל עלם ונפעלם דבר (ויקרא ד, יג.), ונפעלטה מעני כל חי (איוב כח, כא.), תהי נפעלטה (נחום ג, יא.),

כלומר כאילו לא היית על דרך ושחו ולעו והיו כלוא היו). ועם נפעלטים לא אבוא (תהלים כו, ד.), אנשים חוטאים בסתר. והתפעל עליטו יתעלם שלג (איוב ז, טו.). התפעל ועוד אפרשנו כשרש קדר. והתעלמת טהם (דברים כב, א.). והפעל הכבד ואם העלם יעליטו עם הארץ (ויקרא כ, ד.), הפעיל ויי העלים ממני (מלכים ב' ה, כו.). ואעלים עיני בו כלומר ממנו, פירוש אם לקחתי כופר והייתי מעלים עיני מן הדין שלא הייתי דן אותו כהוגן. או פירושו ואעלים עיני בנוחן הכופר כלומר שכסיתו והתעלמתי עיני עליו ולא גלית את פשעו. ואדוני אבי יול פירשו אם אבוש לאמר לפניו אותו שלקחתי הכופר ממנו אעלים עיני שלא אביט בו. אל תעלם אונך (איכה ג, נו.). והשם עלטנו למאור פניך עלמים (תהלים צ, ח.), רוצה לומר שניאותינו כי השניאות נעלמות מן האדם. ובחוספת התי"ו ובה"א הנקבה ותעלמה יוציא תעלמה אור (איוב כח, יא.), ואף על פי שה"א מפיך איננה ה"א הכינוי וכמוהו ונלה על ראשה²), פככורה בטרם קיץ³). והקבוק תעלמות לב (תהלים מד, ב.), כלם ענין הסתר והמצפון. ומורה על עלמות שיר (שם מו, א.), על נסתר השיר עלמות ותעלוטיו. ויש מפרשים עוד מזה והוא ינהגנו על מות עלמות (שם מח, טו.), על דרך כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתירני כסתר אהלה⁴), הצפנים בסכה מריב לשנות⁵), אכל כמסורת אומר כי הם שחי מלות. וכן נמצא בספרים מדויקים על מות שחי מלות ופירושו עד מות כלומר ינהגנו עד מותינו. בן טי זה העלם (שמואל א' י, נו.), בשש עלם נקודות והוא הנער. ופירוש בן מי זה העלם לא היה שואל בן מי היה, כי כבר שלח אליו שישלחהו אליו לנגן לפניו אכל בשוכו מרוכות את הפלשתי וראה את גבורתו שאל בן מי הוא, כלומר אם היה בן גבור, ולזה ענה אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי כי האיש בימי שאול וקן בא כאנשים, וכששאל שאול את דוד בן מי אתה הנער (שם יו, נח.), הכין דוד כי היה שואל אותו לדעת אם היה אביו גבור וענהו בן עבדך ישי בית הלחמי כלומר מבית לחם הוא ואיש מלחמה היה ומפורסם וידוע היה בגבורה לכך היו קורין אותו בית הלחמי, כי המלה יש בה טעם שני הענינים. והיה עלמה העלמה היצאת לשאב (בראשית כד, טו.), הנערה. ויחכן לקרוא עלמה לכהולה ולבעולה כמו נערה. הנה העלמה הרה (ישעיה ז, יד.), בעולה היבה והיא אשת הנביא, או אשת אהו, אבל עמנואל אינו חזקיהו בראיות ברורות. וכן ודרך גבר בעלמה (משלי ל, יט.), לא יחכן לפרש בתולה כי אמר אחריו כן דך אשה מנאפת אכלה ומחחה פיה

1) Obadia 16. 2) Zacharias IV, 2.
3) Jesaias XXVIII, 4. 4) Psalm. XXVII, 5.
5) Ibidem XXXI, 21.

1) aestus, angor mortis. 2) Jesaias XXIV, 20.

כנף רננים נעלסה (שם לט, יג). וההתפעל נעלסה באהבים התפעל (משלי ו, יח), ענין שמחה וגילה .

עלף בניך עלפו שכבו (ישעיה נא, כ). עליו עלפה פעל (יחזקאל לא, טו), ומוה הכנין בחוספת ה"א כמו עלפה

צחה צמא¹), אשה ליו²). וההתפעל ורך השמש על התפעל ראש יונה ניתעלף (יונה ד, ד), תתעלפנה הכתולות היפות (עמוס ח, יג). ענין הכל העייפות ורוב היגיעה כנפש והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמד על עצמו [רגליו] וכמעט הצא רוחו . וכן בדברי רבותינו ו"ל (חולין ט, עב). גזירה שמה יתעלפה . ופירוש וכל עצי השדה עליו עלפה, לרוב התבלותם עליו עד שלא יוכלו לעמד על עצמם כמו שאמר ואקדר עליו לבנון (שם) . מעלפת ספירים (שיר השירים ה, יד), ותכס בצעיף ותתעלף (בראשית לח, יד), ענין העטוף והכסוי .

עלץ עלץ לבי בי"י (שמואל א' ב, א), יעלץ השדה (דברי הימים א' טו, לב), בעלץ צדיקים דבה

תפארת (משלי כח, יב). והשם עליצור עליצתם כמו עליצות לאכל עני במסתר (הכקו ג, יד), ענין שמחה וגילה ואלו שלשה שרשים בוי"ן ובסמך וכצד"י נשחיים* .

עלק לעלוקה שתי בנות (משלי ל, טו), פירש בורכינו עלוקה סעדיה ענין העדר כלומר ההעדר בכעלי חיים הוא

על שני פנים האחד העדר ההויים במותם והוא שאול שאמר (שם ל, טו) והשני העדר שלא יהיו והוא עצר רחם (שם) . וכן בצמחים ארץ לא שבעה מים (שם) ולא חוציא הצמחים, והשני כלות הצמחים אחר היוחסם והוא שאמר (שם) ואש לא אמרה הון . תערך המלה הזאת נראה בעיני שהיא המלה בעצמה הנזכרת בדברי רבותינו ו"ל מפני סכנת עלוקה (עבודה זרה יב, עב). והיא ההולעת הגדלה בנהרות ונחפשת ברגלי האדם וברגלי דהכמה בעברם בנהרות ושואבת דמם עד שהמלא ותנפח ונפולח . והמשיל זה הענין הנזכר בפסוק לעלוקה שהיא אינה אומרת די בשתיית הדם, וכן לעו המחרגם לערלים אורניי* .

עם המלה הזאת ענין חכור ורכוק . ויש מפרשים מענין עם המלה הזאת לא עממה (יחזקאל לא, ח), כלומר

ואמרה לא פעלתי און . ואמר כחחלה (שם ל, יח) שלשה רמה נפלאו ממני וגו' כלומר דברים שהם נעלמים שלא יכירם אדם, דרך נשר בשמים לא יכיר אדם דרך שפורה כאויר, וכן דרך נחש עלי צור, וכן דרך גבר בעלמה שאינה נכרת הבעילה, אבל כחחולה נכר המעשרה בלי ספק . ועוד הביא אדוני אבי ו"ל ראיות¹ במלה הזאת בספר הברית שחבר לרשיב² ואמר כי אם היה לשון עלטה בחולה לא יאמר ממנו לוכר עלם כמו שלא יאמר מבחולה לוכר פתול . והקבוץ [בלשון נקבות] בתוך עלמות תופפות (תהלים סח, נו) . ויש מפרשים מזה ינהגנו על מות, וחסר כ"ף הרמיון ינהגנו כעלמות כימי הנעורים שהוציאנו ונהגנו סמצרים . ואף על פי שהיא שתי מלות כמו שכחבנו יחכן בה פירוש מלה אחת כמו עגלה יפה פיה³, והכוו לנאי יונים⁴, פקח קוח⁵, שהם שרזי מלות וענינם מלה אחת . הקצרת ימי עלומיו (תהלים פט, טו), ימי נעוריו . וכן ישוב לימי עלומיו (איוב לג, כה), עצמותיו מלאו עלומיו (שם כ, יא), פירוש חמאת עלומיו, כי בשת עלומיק תשכחי (ישעיה נד, ד), ויש מפרשים מזה ועם נעלמים לא אבוא, כלומר שעושה מעשה נערים . לעולם ועד (שמות טו, יח), תשועת עלומים (ישעיה מה, יו), העולם הוה והעולם הבא . וכן צור עלומים (שם כו, ד), אגורה באהלך עלומים (תהלים סא, ה), או פירושו זמנים ארוכים כי כן בא על ימים רבים קצת העולם הארוך . ועברו לעלם (שמות כא, ו), רוצה לומר כל הימים עד היובל . אל תסג גבול עלום (משלי כב, כח), כי מעולם שברתי עלך (ירמיה ב, כ), מזמן רב . לעולם לא אשכח פקדיך (תהלים קיט, צג), והרומים לורוצה לומר כל ימי חיי . כי אמרתי עלום חסר יבנה (שם פט, ג), פירוש אמרתי כלכי שחמדך עם דוד יבנה לעולם ורצהיה עומדת אמונתך עמו כמו שהשמים עומדים . וכא במשקל

עילום אחר אשים אח שמי לעילום (דברי הימים ב' לג, ו). ויש מפרשים כי נקרא עילום מענין עלם שהוא שם הנער, כי לא חשיגנו הרם ורשחחה כמו לבן אדם בימי זקנה כי הוא כמו העולם כל ימי החמדו . ויש מפרשים אותו מלשון ונעלם דבר⁶, וזה לרוב סהריו ועומק עניניו לדעת אותם . **עלם** כחיל תמורתו ולא יעלם (איוב כ, יח). והנפעל

¹) Jesaias V, 13. ²) Numerorum XXVIII, 6.
³) Rabbini temporis posterioris hoc in voce latere putant nomina Originis aut Hieronymi et interpretantur: „et sic explicat (Origines) Hieronymus, qui Christianis translationem instituit“ atque ad hanc sententiam confirmandam nonnullos comparant apud Aben Esram locos, ubi ad Hieronymi translationem librorum sacrorum refertur (e. g. ad Genes. XXXVII, 35). Sed quum huius vocis forma integra nominibus Hieronymi

¹) In codicibus (et in editione Ven. הרפ"ט, i. e. A. C. 1529.) hic extat: כנגד רמזורים. Conf. Eduardi Pocockii magna cum eruditione ingenioque persecutam disputationem in Appendice notarum miscellanea ad Portam Mosis pag. 323 seqq.
²) In codicibus: עליהם על האמונה
³) Jeremias XLVI, 20. ⁴) Psalm. CXXIII, 4.
⁵) Jesaias LXI, 1. ⁶) Leviticus IV, 13.

לא היו עמו ולא נחכרו אצלו בגדלו וכיופיו . ויחכן ששרש עם המלה עמם ויהיה ממנו עם . העם הזה (דברים לא, ו.) , לפי שאסיפת האנשים וחבורם זה עם זה יקרא עם לפיכך נדגש בחכורו עם הכנויים יהיה יי אלהיך עמך (יהושע א, יו.) , והעם אשר עמו (שמואל א' יד, ב.) , הדגש לחסרון אורח הכפל . ומלת ושם ידבר עמנו (הושע יב, ה.) , אמר רבי אדונים וכן אמר רבי יונה שהוא כמו עמו . והנכון כי הם דברי הנביא עם חבריו כלומר היום ידבר עמנו שם במקום שדבר עמו כלומר כי עוד נשארה למקום מעלה . ובא יי אלהי כל קדשים עמך (זכריה יד, ה.) , אמר רבי אדונים וכן אמר רבי יונה שהוא כמו עמו . ולא נמצא זה ההפך ¹ . והנכון כי הוא מדבר כנגד ירושלים כי המלאכים יהיו עמה לעזרתה ² . עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם (יהושע יג, ח.) , פירושו עם חצי שבט מנשה האחר , ולפי שזכר להשערת השבטים וחצי שבט מנשה האחד סמך ולא זכר חצי האחר ואמר עמו כאילו זכרו . וחבא ארת המלה במקום בית וידעת עם לבבך (דברים ה, ה.) , כמו בלבבך . פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר (שם טו, ט.) , בלבבך . אם הלכתי עם שוא (איוב לא, ה.) , בשוא . תחת האלה אשר עם שכבם (בראשית לה, ד.) , בשכבם . ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי (שמואל ב' יט, לח.) , בקבר . וישב יצחק עם באר לחי ראי (בראשית כה, יא.) , בבאר . מעם ברכיו (שם מח, יב.) , ויקם יהונתן מעם השלחן (שמואל א' כ, לה.) , אשר עם בית און (יהושע ו, ב.) , פירוש סמוך לבית און . הם עם יבוס (שופטים יט, יא.) , כמו סמוך ליבוס . המה עם בית מיכה (שם יח, ג.) , סמוך לבית מיכה . ובמקום ר' אדמוני עם יפה עינים (שמואל א' טו, יב.) , אדמוני ויפה עינים . וכן כל מבצריך תאנים עם בכורים (נחום ג, יב.) , חאנים ובכורים . ייראוך עם שמש (תהלים ע"ב, ה.) , רוצה לומר כל ימי החמדה השמש . ובא במקום את שהוא נופל על הפעול וישארו מבית אבינדב אשר בנגעה עם ארון האלהים (שמואל ב' ו, ד.) , כמו את ארון האלהים . ונכפל הפעול בזה הפסוק כי בחחלה אמר וישארו ופירש עוד מה נשאו את ארון האלהים . וכן יביא את תרומת יי ³ ,

וחפחה ותראו את הילד ¹ , והדומים להם כמו שכתבנו בחלק הרקרוק ² . ויש מפרשים וישארו על הארנו שהשיבו פלשתים לאשם . ואדוני אבי ז'ל פירשו עם ארון האלהים כי עזא היה דהולך עם ארון האלהים ואחיו לפני הארון על כן שלח ידו עזא ומח . והחטא היה בעבור שאחו כארון כי נושאי הארון לא היו אחוים בו אלא במוטות בכתפם .

עמם ארזים לא עמטהו (יחזקאל לא, ח.) , כל סתום לא עמטהו (שם כה, ג.) . איכה יועם זהב (איכה הפעל ה, א.) , ענין הכל ההסתר והכיסוי . ועמטהו הוא פועל עובר רוצה לומר שלא כסוהו ולא הסתירוהו הארזים הנכוחים כי הוא עלה על כלם . ועמטוך בודד פירוש עממו עמך כלומר לא נסתרו ולא נעלמו ממך כל סתום שלא ידעתם . ואדוני אבי ז'ל פירש עמטוך מן עם כלומר הרברים לא היו עמך סתומים עם רב ועצום (יואל ב, ב.) , ברוב הוא עם בלשון זכר , ופעמים לשון נקבה מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח, ב.) , וחטאת עמך (שמות ה, טו.) , העם אשר בקרבה יושבת לבטח (שופטים יח, ו.) , וכן חכי כמעטרגע ³ למי שמפרש אותו לשון צווי . עמים הר יקראו (דברים לג, ט.) , ובחשלות אחרך בנימין בעמטיה (שופטים ה, יד.) , ואת עממי הארץ (נחמיה ט, כד.) . וכמו שנאמר עם על קבוצ וקהל האנשים כן יאמר בדברים האחרים כמו שנאמר על הארכה עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם (יואל ב, ב.) . ועל הנמלים נאמר עם לא עז (משלי ל, כה.) . ונאמר על שפנים עם לא עצום (שם ל, כו.) . וכן פירש אדוני אבי ז'ל עם זו יצרתי לי תהלת יספרו (ישעיה מג, כא.) , ועל החיות אמר שאמר בפסוק שלפניו תכבדני חירז השדה ואמר עם זו יצרתי לי תהלת יספרו ולא אותי קראת יעקב .

עמד כי טי עמד בסוד יי (ירמיה כג, יח.) , רגלי עמדה במישור (תהלים כו, יב.) , ואתה פה עמד עמדי (דברים ה, כה.) , אם יעמד משה ושמואל לפני (ירמיה טו, א.) , עמדו עמדו ואין מפנה (נחום ב, ט.) . עמד פתח האהל (שופטים ד, ב.) , מקור כמו ויכלת עמד (שמות יח, כג.) . ביום עמך מנגד (עובדיה יא.) , הס' מעמדת כנעיא . ויבא אצל עמדי (דניאל ח, יו.) , אצלי במקום שאני עומד . ויעמידני על עמדי (שם ה, יח.) , כמו שהייתי בחחלה עומד . ויעמד השמן (מלכים ב' ד, ו.) , נפסק שלא דהורק עוד . ונתעמד מלדת (בראשית כט, לה.) , פסקה . וירח עמד (יהושע י, יג.) , ויעמד השמש בחצי השמים (שם) , ונתעמד מלחמה (דברי הימים א' כ, ד.) , ותחקיים . ויעמד לבך (יחזקאל כב, יד.) , היחקיים ויחחוק .

¹ Exodus II, 5. ע"א. מכלול נח, ע"א.
² Jesain XXVI, 20.

aut Originis non respondet emendatius eam a nobis corrigi opinamur eo, quod legimus i. e. hirudo sanguisuga, atque sensus est: et sic is, qui Christianis translationem fecit explicat: hirudo: scilicet (veteres, LXX βδελλα sanguisuga) vulgata etc. vere explicant. hirudo sanguisuga.

¹ Conf. supra pag. 216, rad. נטה initio; Aben Esrae ספר צחות (edit. Lippmann.) fol. 72, o.
² Exodus XXXV, 5.

עמל כל העם בכרית (מלכים ב' כג, ג), נחחוקו בקבלת הברית לקיימו. **עמל** רמז יעמדו ימים רבים (ירמיה לב, יד), יחיימו. בין העמדים האלה (זכריה ג, ז), בין הקיימים **עמוד** האלה והוא רמו למלאכים הקיימים לעד. וכן עמדי שמים יורפפו (איוב כו, יא), ולעמוד ברזל (ירמיה א, יח), והמישני את העמדים (שופטים טו, כו), לפי שהעמודים קיום הביח או אשר הם תחתיהם. ולדמיון העמוד נקרא עמוד הענין (שמות יג, כב), ועמוד האש (שם). והפעל **הפעיל** הכבד ויעמידם לעד לעולם (תהלים קמח, ו), שרדו קיימים לעד. והעמדנו עלינו מצורת (נחמיה י, לג), קיימנו וקבלנו על עצמנו. ולהעמיד את חרבותינו (עזרא ט, ט), והעמדת להם כל מתנים (יחזקאל כט, ז), כי בהשען הארם הוא כפוף ובהפסק המשענת יעמד מהלכפף. וכן ררגם יונתן ולא תהי להון לכית פומכי, כלומר העמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך. וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש מעד. ומלך ישראל היה מעמיד במרכבה נכח ארם (דברי הימים ב' יח, לד), פירוש חידה מחזיק עצמו ומחזיק שלא יראוהו ארם נגוע אלא היה מראה עצמו כאילו לא הוכה כדי שלא יחזקו ארם על ישראל במלחמה. והפעול מעמד במרכבה (מלכים א' כב, לה), **הפעל** ואין מעמד (תהלים סט, ג). ושלא נזכר פעלו יעמד חי (ויקרא טו, י). ופירוש לא תעמד על דם רעך (שם יט, טו), רוצה לומר שלא תעמוד לאחור שלא תלך מלהצילהו אם תוכל, כמו שפירשו רבותינו ו'ל (סנהדרין עג, ע"א). מניין שאם ראה חברו טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו שחייב להצילו? תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. ופירוש לשמור את בריתו לעמדה (יחזקאל מעמד יז, יד), לעמוד ברה. והשם מעמד ומפעמדה יחרסך עמדה (ישעיה כב, יט). יקח מכם עמדתו (מיכה א, יא), פירש רבי יונה כמו אמרתו מלשון אומר. ויחנן לפרשו מענין עמידה כמשפטו ופירושו ילמד מכם עמידתו, כלומר שלא תצא יושבת צאנן למספר בית האצל שילמד מכם עמידתו כמו שאחם לא יצאחם להספר בגלות אחיכם כן לא יצאו דם עמד בגלותכם. בעד שדי עמדי (איוב כט, ד), ואתה פה עמד עמדי (דברים ה, כח), וצור יצוק עמדי (איוב כט, ו), כמו עמי. ואפשר שנגזרה המלה מענין עמידה רוצה לומר עמוד במקום עמדי כלומר במקום שאני בו ולא מצאנו מלה זו כי אם עם המדבר בעדו.

עמל

אשר לא עמלת בו (יונה ד, י), נפש עמל עמלה לו (משלי טו, כו), שוא עמלו בוניו בו (תהלים קכו, א), שיעמל תחת השמש (קהלת א, ג). והשם עמל עמל וכעס (תהלים י, יד), ועמל לאמים יירשו (שם קה, מד), ורחבם עמל ואון (שם ז, י), עמל הכסילים תיגענו (קהלת י, טו), ראה עניי ועמלי (תהלים כה, יח).

ואת עמלנו ואת לחצנו (דברים כו, ז). והחאר נפש עמל עמלה לו (משלי טו, כו), להלטות עמלים (שופטים ה, עמל כו), ענין הכל יגיעה וטורח. וענין אחר קרוב לזה תחת לשונו עמל ואון (תהלים י, ז), ומאדמה לא יצמח עמל (איוב ה, ז), כי אדם לעמל יולד (שם ה, ז), וזרעי עמל יקצרהו (שם ד, ח), ענין כל אלו והרומים להם עמל.

עמוס ויעמם איש על חטרו (בראשית מד, יג), ועממים על החמרים (נחמיה יג, טו), יום יום יעמסלנו (תהלים סח, כ), כל עמסיך שורוט ישרטו (זכריה יב, ג), העמסים מני כמון (ישעיה מו, ג), נשאתיכם עמסות (שם מו, א). ונכרב בשין והנשאים בסבל עמשים (נחמיה ד, יא). והפעל הנכבד אבי העמים עליכם הפעיל (מלכים א' יב, יא). והשם אבן מעמסה (זכריה יב, ג), מעמסה ענין הכל הטעינה והמשא.

עמק

טאר עמקו מחשבותיך (תהלים צב, ז). והחאר עמק טעור בשורו (ויקרא יג, ג). והקבוץ מים עמק עמקים עצה בלב איש (משלי כ, ח), בדגש. וכן לנקבה העמקה והרחבה (יחזקאל כג, לב), ולרבות מגלה עמקות מני חשך (איוב יב, כב), כלם בדגש. ורבי יונה נרוב מגלה עמוקות רפה, ולא כן מצאנוהו אנחנו. ומשקל אחר עם עמקי שפה (ישעיה לג, יט), שהנפרד מסנו עמק עמק בפלס דישן וישמן. ומוה נקרא הניא עמק לפי שהוא עמוק בעמק הבכא (תהלים פד, ז), בחמש נקודות. וקבוצו ולא עמק אלהי עמקים הוא (מלכים א' כ, כח). והשם במשקל אחר שמים לרום וארץ לעמק (משלי כה, ג). עמק ובחוספת מים טמעמקים קראתיך (תהלים קל, א). והכבד מעמקי העמיקו סרה (ישעיה לא, ז), כלומר הרבו לעשות סרה הפעיל כי כמו שהעמק הוא רב מהאדם שהגיע אליו כן כל דבר הריבוי יקרא בלשון עמק. וכן העמק שאלה (שם ג, יא), העמיקו שרתו (הושע ט, ט), הפעמיקים מיי (ישעיה כט, טו), ועמק עמק מי ימצאנו (קהלת ז, כד). עם עמקי שפה (יחזקאל ג, ה), שלא יגיעו אל דברת השפה.

עמר

והתעמרבו ומכרו (דברים כד, ז), לא תתעמר התפעל בה (שם כא, יד), ענין שבוש עם הסחורה כמו שאמרו רבותינו ו'ל (סנהדרין פרק יא, משנה א, דף פה, ע"ב). הנוגב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסו לביחו וישחמש בו וימכרו שנאמר והעמר בו ומכרו, שישחמש בו, לא תתעמר בה לא חשחמש ותשתעבר בה אחר שבעלתה. עמר לגלגלת (שמואל עמר טו, טו), מדה כמו שאמר והעמר עשרית האפה הוא (שם טו, לו), וכן והניף את העמר (ויקרא כג, יא), ושכחת עמר בשדה (דברים כה, יט), ואספתי בעמרים (רות ב, ז). ומשקל אחר ובעמיר מאחרי הקיצר (ירמיה עמיר ט, כא), ובלפיר אש בעמיר (זכריה יב, ז), היא אנודר השבלים. והפעול הדגוש ממנו וחצנו מעמר (תהלים קכט, ז). פעל

עמית עמת ועל נבר עמיתי (וכריה יג, ז), וכחש בעמיתו (ויקרא ה, כא), ואל אשת עמיתך (שם יח, כ), עמה חבר. לעמת העצה יסירנה (שם ג, ט), לנכת העצה. וקול האופנים לעמתם (יחזקאל ג, יג), לנכתם. והלמד בהם לשמוש כלמד לנכתו, לנגדו. וכלא למד השירות כל עמת שבא (קהלת ה, טו). וקשרו מלה כל עם עמח על דרך הארמית פל-קבל-דנה י). והנכון מה שנכתב בו הנאון אכן ניאח כי לעמת לא יבא מבלי דלמד כמו למען שלא תחסר ממנו הלמה, וכיח בעבור, וכל עמח שבא הכף כף הרמיון והלמד מן לעמח והיה ראוי להיות מלה אחת פלעמח ונפרד כמו הרבה מן הנדבקים שנפרדו כמו ולאסורים פקח קוח²) שהם שתי מלות וענינם מלה אחת. ובחולם לעמות אחד החלקים (יחזקאל מה, ז), כמו לעמת, וכן שבעות ימים מצות יאכל (שם מה, כא), כמו שבעת ימים.

ענו ענו בעב הענו (שמוח יט, ט), ונראתה הקשת בענו (בראשית ט, יד), וענו כבד על ההר (שמוח יט, טו), ענו גדול ואש מתלקחת (יחזקאל א, ד). והפעול פעל הרגש ממנו בענו ענו על הארץ (בראשית ט, יד), והוא סעונו קל. סעונו ומנחש* (דברים יח, י), וסעונו לא יהיו לד' (מיכה ה, יא), כבר פירשתיים בשרש ענו בענין עונה. **ענב ענב** ודם ענב תשתה חמר (דברים לב, יד), בענבים במדבר (הושע ט, י), ידוע. ואת ענבי נזירך (ויקרא כה, ה), הרגש לתפארת. וכתבנו הדומים לו בחלק הרקוק³).

התפעל ענב והתעננתם מזיו כבודה (ישעיה סו, יא), והתעננו על רב שלום (תהלים לו, יא), ותתעננו בדשן נפשכם (ישעיה נה, ב), והתעננו על יי (תהלים לו, ד), פעל מהתעננו ומרד (דברים כח, נו). והפעל הכבד הנוה ענו והתעננה (ירמיה ו, ב). והשם ברויכלי ענו (ישעיה תענוג יג, כד). ובחוספח חיו לא נאורה לכסיל תענוג (משלי ט, י), אחבה בתענוגים (שיר השירים ו, ז). והקבוק כלשון נקבות ותענוגות בני האדם (קהלת ב, ח). החאר ענב והענוג מאד (דברים כח, נד), הרבה בך והתעננה (שם כה, ג), ענין ההשחעשעור והנעיסוח בהנאת הנפש.

ענר ענר אענרנו עמרות לי (איוב לא, ו), ענרם על גרנרתיך (משלי ו, כא), ענין קשירה.

ענה ענה מה ענה יי (ירמיה כג, לה), וענו כל העם (שמוח כד, ג), ענני יי ענני (מלכים א' יח, לו), חכמות שרותיה תעננה (שופטים ה, כט), פירוש אהח

משוררזיה תעננה אף היא חשיב אמריה לה (שם). ויש לפרש תעננה לשון רבות וכא הנון בדגש כמו עני תראינה (כה) ופירוש חשיב אמריה לה לזה הפירוש לעצמה. ולא ענו העם אתו דבר (מלכים א, יח, כא), הענין הזה הוא השבח הריכור ברוב. ויש שהוא תחלת הדבור כמו וענו איוב הראשון (איוב ג, כ) ואמרת מה ענה יי (ירמיה כג, לה), כה תאמר אל הגביא מה ענך יי (שם כג, לו), וענית ואמרת (דברים כו, ה), ושמואל ראה את שאול ויי ענהו (שמואל א' ט, יו), כלם יענו ויאמרו אליך (ישעיה יד, י). והשם כי אין מענה אלהים מענה (מיכה ג, ז), והדומים להם. והנפעל הרב דברים לא נפעל יענה (איוב יא, ב), אני יי נענה לו בי (יחזקאל יד, ז). פירוש בעבור שמי אף על פי שהוא אינו ראוי. נענתי לו כה ברב גלילי (שם יד, ד), כלומר אף על פי שהוא בא ברוב גלילי אני יי נענתי לו. וכה כחוב כה"א ואין הה"א מפיך. ובמקצת ספרים בא קרי, ועל כל פנים פירשו כאל"ף. וכן אמר התרגום אנא יי משתאיל ליה בממריה דאיתי למחבע. אבל לדעת הרחוקים בא דבק עם נענתי לו, ולפירושינו דבק עם ברוב גלילי. ונענה ונענתי ענינם נעחר ונעחרתי. ועוד אבאר הענין הזה בשרש עתר.

והפעל הנוסף ורוח מבינתי יענני (איוב כ, ג), והוא עובר הפעיל לשנים פעולים רצונו לומר יכריחני לענות. והשם אשר לא מצאו מענה (שם לב, ג), ומיי מענה לשון (משלי טו, א). וענין אתר קרוב לזה הענין שקר ענה באחיו (דברים יט, יח), לא תענה ברעך עד שקר (שמוח כ, טו), וענתה בי צדקתי (בראשית ל, לג), ויי ענה בי (רוח א, כא), ישמע אל ויענם (תהלים נה, כ), פירוש יענה כס. וחטאותנו ענתה בנו (ישעיה נט, יב), פירוש כל חטאת וחטאת ענתה בנו. וענה גאון ישראל בפניו (הושע ה, ה), כחשי בפני יענה (איוב טו, ח), אבן מקיר רחוק ונפיש מעץ יעננה (חבקוק ב, יא), פירוש יעיד עמה כלומר הנפיש יעיד עם האבן כי גם הוא מנולה, כולם ענין עזרה. וענין אחר קרוב לו נתעו להם מרים (שמוח ט, כא), ענו לי בתודה (תהלים קמו, ז), עלי באר ענו לה (במדבר כא, יו), וענה אים באלמנותי (ישעיה יג, כב), וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב, ז). והפעל הכבד סענין זה למנצח פעל על מחלת לענות (תהלים פח, א), כרם חמר ענו לה (ישעיה כו, ב), קול ענור אנכי שומע (שמוח לב, יח), ענין הכל. חנכה הקול בשיר. ויש כאבל, והוא ועננה אים באלמנותי. וכן בדברי רבנוינו ז"ל (מועד קטן פרק שלישי משנה ה, דף כה, ע"ב) מענה איכל לא מטשחור ולא מקנתות ופירשו הענוי שכולן עונות באות. ומזה

ולא מקנתות ופירשו הענוי שכולן עונות באות. ומזה

¹) Michah VII, 10.

¹) Danielis II, 12.

²) Jesaias LXI, 1.

³) מכלול נח, ע"א

הענין מקור מפעל הקל אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה (שמות לב, יח.), פירוש לא צעקה המנוצחים במלחמה ולא צעקה המנוצחים*. ויש לפרש גם כן מזה הענין וכפיים מעץ יעננה, כמו שאמר (שם) כי אבן מקיר חוצק, אמר והכפיים יצעק עמרה כי גם הוא מנולה. ויש לפרש מזה כי שמע יי אל ענינה (בראשית טו, יא.), כלומר אל צעקתך כי בודאי מחוך עניה צעקה לאל. וכן רעה אנקלוס שרזנגם ארי קבל יי צלוחך. ואם היה ענין עוני היה אומר ראה ולא שטע. וכן מזה הענין הירד כדרכים יעננה (ירמיה כה, ל). וענין אחר ענה בדרך כחי (תהלים קב, כד.), עניתי בצום נפשי (שם לה, יג.), ויענה וירעבך (דברים ח, ג.), אם ענה תענה אתו (שמות כב, כב.). ויענה את זרע דוד למען זאת (מלכים א' יא, לט.), האלהי פעל רפה. ושלא נזכר פעלו טוב לי כי עניתי (תהלים קיט, ע"א.), אשר לא תענה (ויקרא כג, כט.). והמקור ממנו את כל ענותו (תהלים קלב, א.). ואו הוא שם כפלים ולוח לבני אדם (שם יב, ט.), ואם זה כחולם עין הפעל זה התפעל בשורק. וההתפעל וכי התעניתי בכל אשר התענה אבי (מלכים א' ב, כו.). והנפעל נגש והוא נענה (ישעיה נג, ז.), ונפש נענה תשביע (שם נח, י.). לענת מפני (שמורת, י, ג.), משפטו להענות. והפעל הקל ממנו לפי דעתי אני עניתי מאד (תהלים קטו, י.). וכבר פירשתי פסוק זה בשרש קוב. ויש לפרש מזה וענה גאון ישראל בפניו (הושע ה, ה.). וכן חרגם יונחן וימאך יקר ישראל ואינון חון. וכן מזה הענין יענו כי אין רעה (זכריה י, ב.), עריצים יענה (ישעיה כה, ה.), מקולם לא יחת ומהמונים לא יענה (שם לא, ד.). וכן טרם יענה אני שנג (תהלים קיט, סו.), פירוש טרם הכנעי והייתי חוטא שנג הייתי כי לא הייתי פונה אל מצותך ואל אמרתך ולא הייתי נוחנם על לב וזוכרם, ועתה כשראיתי שחטאתי בהפנותי לבי מאמרתך נכנעתי ושכתי לשמור אמרתך ולזכור אותה חמיד כדי שלא אהיה שנג באחר סמצותך. ואפשר להיות בנין הפעיל מזה ישמע אל ויענם (שם עני נה, כ.). והחאר זיד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל טו, מט.), העניים והאביונים (ישעיה מא, יו.), עניה סערה ענות (שם נה, יא.). והשם ענות עני (תהלים כב, כה.). והשם עני עוד לחם עני (דברים טו, ג.), נקרא כן על שם שנהענו במצרים. כי על זה בחרת טעני (איוב לו, כא.), ופירוש הפסוק כן השמר אל חפן אל און (שם) כלומר היה לך להשמר שלא חפנה אל און ולהצדיק עצמך ולהרשיע דין דשם כי על זה בחרת מעני כלומר על זה הפנית לאון ולהצדיק עצמך בחרת יותר מלענות מלפני יי ולומר יי הצדיק ואני ועמי הרשעים. וכן על זה הדרך יהלץ עני בעני (שם לו, טו.), כלומר הנכנע מפני השם בהכנעתו יחלץ אותו ויצילוהו מצרתו שרואו בה לענין שאמר למעלה (שם לו, יג.).

וחנפילי לא ישימו אף לא ישועו כי אסרם. והשם במשקל אחר קמתי מתעניתי (עזרא ט, ה.). וקרוב לענין הורה תענית עני מאד (במדבר יב, ג.), יאכלו עניים וישבעו (תהלים עני כב, כו.). והשם עקב ענה (משלי כב, ד.), ועננתך ענה תרבני (תהלים יח, לו.). ובנוח הרו ויענתך תרבני (שמואל ב' כב, לו.). ומשקל אחר ועננתך צדק (תהלים מה, ה.), ענה ענינם שפלות רוח. ומוה הענין עני ורכב על חמור (זכריה ט, י.). וכן תרגם יונחן ענותן ורכיב על חמור. וכן והשארתי בקרבך עם עני ודל (שפניה ג, יב.). וכן רזנגם יונחן עם ענותן ומקבל עולבן. וענין אחר הוא ענין רע ענין נתן אלהים לרבני האדם לענות בו (קהלת א, יג.), וכעם ענינו (שם ב, כג.), עסק רע להחעסק בו וכעם עסקו. כי בא החלום ברב ענין (שם ה, ב.), בעסקים ובפנים רבים*. וכחב אדוני אבי זל מזה לב צדיק יהנה קענות (משלי טו, כה.), ופירוש על אשר הקדים וטהורים אמרי נעם (שם טו, כו.), אמר לב צדיק לענין יהנה ויחשוב להוציא לענין ולא ידבר בלא ענין. והוא שם כפלים פנות קרים י, למנות ימינו², שהוא כמו למנין ימינו, וכן לענות כמו לענין. גם זה הכל וענין רע (קהלת ד, ח.), רוצה לומר ענין איש רע כי הוא פתוח והוא סמוך. והמסורה עליו לית פרוח. והביא רבי יונה בענין זה כל פעל יי למענהו* (משלי טו, ד.). כלומר לענין שהוא רוצה בו. ויתכן לפרש למענהו בעבורו. ופירש רבי יונה הוא ענין רע (קהלת א, יג.), לענות בו (שם), כי האלהים מענה בשמחת לבו (שם ה, יט.), ועננתך תרבני (תהלים יח, לו.), ענין ההשגחה. ואפשר שיהיה מענה בשמחת לבו מענין עדות. וכתב הנאון רבי יצחק אבן גיאח ז"ל כי פירוש ענין ולענורו בו הכונה בחפץ והתעסקותו בו. וממנו ועננתך חרבני עורחך ורצונך. וממנו כל פעל יי למענהו למען חפצו ורצונו אשר הוא הסיבה והעילה והחפץ. והביא רבי יונה יענה את השמים והם יענו את הארץ (הושע ב, כג.), והארץ תענה את הדגן (שם ב, כג.), וזהם יענו את יורעאל (שם), בענין הכונה. ועל דעתי שהם מענין הראשון שהוא השבת הדבור. ופירוש יענה את השמים כי מרוב העצר את דשמים כאילו הם ישאלוהו המטר והוא ימטיר אותם והם יענו את הארץ כאילו הארץ תשאלם המטר והם יחנו המטר, והארץ תענה את הדגן כאילו הם ישאלוהו שתוציאם כי עמדה ימים רבים שלא הוציאה אותם ולא עשתה פירות, והם יענו את יורעאל כאילו עמק יורעאל ישאל על עמדו חרב כמה ימים ואחר שירבה הדגן והחירוש והיצהר ירבה הישוב. וכן והכסף יענה את הכל (קהלת י, יט.), כאילו כל צרכי האדם

¹) Ezech. LXIII, 17.
²) Psalm. XC, 12.

ישאלו לכסף והכסף ימלא את הכל . ומוזה כי האלדחים
 מַעֲנָה בשמחת לבו (שם ה, יט.) , כלומר כי הוא רוצה
 בשמחתו ומוטן לו . והוא פעל יוצא לשלישי, כי האלהים מענה
 והדגן ודחיתורש והכסף והזהב יענהו למלאת חפציו . וענין
 מַעֲנָה אחר כבחצי מַעֲנָה צמד שדה (שמואל א' יד, יד.) ומשקל
 מַעֲנִית אחר האריכו לַמַּעֲנִיתֵם (ההלים קכט, ג.) , הוא הקו שיחרש
 החורש בשורים בשיעור שירצה בו ואחר כך יחזור ויעשה אחר
 כמוהו וכן עד שיחרוש כל השדה ובלע"ז של"ז¹ . וכן בענין
 עֲנָה אחר באסרם לשתי עֲנֹתֵם (הושע י, י.) האחד עֲנָה בפלם
 שֹׁאָה והוא רמו לשתי המסלכות אפרים ויהודה .

ענף ענף שרש עֲנַף (מלאכי ג, יט.) , וְעֲנַפֵּיהָ ארזי אל
 (ההלים פ, יא.) , אבל עֲנַפְכֶם תתנו (יחזקאל לג,
 ח.) , לא נגזר מענף אבל הוא משקל אחר כאשר פירשתי
 עֲנַפְהָ בשער השמות במקומו² . והתאר פריה וְעֲנַפְהָ (שם יט, י.)
 והענין ידוע .

ענק ענק באחד עֲנַק טצורניך (שיר השירים ד, ט.) , וְעֲנַקִּים
 לגרגרתיך (משלי א, ט.) . ובקבוץ הנקבוצה
 ולבד מן הַעֲנַקוֹת אשר בצוארי גמליהם (שופטים ח, כו.) ,
 הוא חל"י חלוי כצואר ויבא חתת הגרון . לכן עֲנַקְתָּמוּ
 גאזה (ההלים עג, ו.) , כלומר שמו הגאזה ענק לצוארונם .

הפעיל העניק העניק לו (דברים טו, יד.) , רוצה לומר טענהו ושם
 על צוארו כענק חרוות חרוות מן הדגן והחירוש והיצהר .
ענש ענש וְעֲנִשׁוּ אֹתוֹ מאה כסף (דברים כב, יט.) , וְיַעֲנִשׁ
 אֶת הָאָרֶץ (דברי הימים ב' לו, ג.) , ויין עֲנִישִׁים
 ישתו (עמוס ב, ח.) , גם עֲנִישׁ רֹצֵדִיק לֹא טוֹב (משל"י

נפעל יז, כו.) . והנפעל ופתיים עברו וְנַעֲנִשׁוּ (שם כב, ג.) , עֲנִישׁ
 יַעֲנִשׁ (שמות כא, כב.) , ענינם חיוב וגבוי נתינת המסון .
 ואפשר שיהיה ופתיים עברו ונענשו חיוב נתינת הנפש, כלומר
 המיתה כמו שנשחטשו רכותינו ז"ל הרבה בזה הלשון באסרם
 (שבת קמט, ע"ב.) דמעניש וקטיל חולת זה הרבה . ועל
 הדרך הזה פירשו הם (ברכות ז, ע"א.) , גם ענש לֹצֵדִיק
 לא טוב .

עסם עסם וְעֲסוֹתֶם רשעים (מלאכי ג, כא.) , ענין הדריסה
 והכחישה פרמריץ בלע"ז³ . ומוזה נקרא עסם
 יטפו ההרים עסם (יואל ד, יח.) , וְכַעֲסִים דמם ישכרון
 (ישעיה מט, כו.) , מַעֲסִים רמני * (שיר השירים ח, ב.) , הוא
 המשקה היוצא על ידי הסחיטה והכחישה .

¹) Gall. *sillon* sulcus. Mercer. apud Sant. Pagnin. *legit* שיליו, i. e. Ital. *solco*. Codd: .
²) מכלול קסא, ע"א . הַבְּרָכָם . . . אבל עֲנַפְכֶם תתנו (יחזקאל לו, ח.) , אינו מנורת ענף כי היה לו לומר עֲנַפְכֶם בשוא ופתח אלא מנורת אָרֶץ, יָפוּ .
³) Ital. *premere* (?).

עפא עפא מבין עֲפָאִים יתנו קול (ההלים קד, יב.) , דהאלף עֲפָאִים
 נחה והי"ד נעה, הם הסעפים . וכן בארמית אתרו
 עֲפִיָה (דניאל ג, יא.) , עֲפִיָה שפיר (שם ג, ט.) . ויש לפרש
 עפיה על"ו והוא הנכון לענין הפסוק . וכן מבין עֲפָאִים מבין
 העל"ים .

עפל עפל עֲפָל זכחן (ישעיה לב, יד.) , עֲפָל בת ציון (מיכה עפל
 ה, ח.) , וסבב לְעֲפָל ויגביהה מאד (דברי הימים
 כ' לג, יד.) , ובחמת הָעֲפָל בנה לרב (שם כו, ג.) , מקום גבוה
 ומבצר . ומוזה וַיַּעֲפְלוּ לעלות אל ראש ההר (במדבר יד, הַפְעִיל
 טד.) , פירוש הגביהו לב וחזקוהו לעלות אנגריישירון בלע"ז¹ .

ומוזה עוד הנה עֲפָלָה לא ישרה נפשו בו (חבקוק ב, ד.) , פִּעַל
 ופירוש הפסוק פירש רבי אחי רבי משה ז"ל פירוש נכון .
 אומר כי נפש הרשע שלא ישרה בעצמו ואין לה בטחון ואמונה
 בשם יתעלה עֲפָלָה כלומר שמה עצמה בְּעֲפָל ובמבצר, אבל
 הצדיק הכותח ב"י באמונתו ובכטחונו יהיה ולא יצטרך לשום
 עצמו בעפל ומבצר . ויבא אל הָעֲפָל ויקח מידם ויפקד
 בבית (מלכים ב' ה, כד.) , פירוש למקום גבוה דור או
 גבעה חזק לעיר והפקיד בבית שהיה שם הנסף וחליפורח
 השמלות . ויונתן הרגם ועל לאתר כסי, הרגם אותו כמו אופל,
 ומוזה עפולים שאנחנו קורים מְחַזְרִים שהוא כינוי לחתחוניות* .

עפר עפר עֲפָר מן האדמה (בראשית ב, ו.) , ברזל מַעֲפָר עֲפָר
 יקח (איוב כח, ב.) , עד אשר דק לְעֲפָר (דברים
 ט, כא.) , ואשליך את עֲפָרוֹ (שם) , וראש עֲפָרוֹת רחב
 (משל"י ח, כו.) , וְעֲפָרֹת זָהָב לוֹ (איוב כח, ו.) , פירוש
 דהעפרות שיוקח מהם הזהב . או יקרא הזהב השחוק עפר
 כמו שכחוב ואשליך את עפרו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (עבודה
 זרה מד, ע"א.) . וכן דהאפר נקרא עפר מַעֲפָר שרפת
 החטאת (במדבר יט, יו.) . עֲפָר, אֲדָמָה, אָרֶץ, תִּבְלָה
 ארבעתם ענין אחד ונסמכו זה לזה כמו עֲפָרוֹת תִּבְלָה אֲדָמָה
 עֲפָר (דניאל יב, ב.) , על עֲפָר אָרֶץ (עמוס ב, ו.) , ואף על
 פי כן יש הפרש ביניהם מעט, כי עפר יקרא הדק ברוב וכן
 אדמה כמו שאמר וְאֲדָמָה על ראשו² ומעט נוכרה האדמה
 על הדק . וארץ וחבל יש ביניהם הפרש מעט כי ארץ היא
 כלל הכל ישוב ומדבר, וחבל כלל על הישוב . וכן הדברים
 הדקים יכוננו בעפר כמו שאמר וידק לְעֲפָר (מלכים ב' כג, ו.) ,
 ונשא את עֲפָרָם (שם כג, ד.) , וישלך ארץ עֲפָרָה (שם כג,
 ו.) . והפעל הכבד הנל"קח ממנו וְעֲפָר בְּעֲפָר (שמואל ב' פִּעַל
 טז, יג.) . מאש תם עֲפָרֹת (ירמיה ו, כט.) , צללו בְּעֲפָרֹת עֲפָרֹת
 (שמות טו, י.) , הוא האבר כתרנומו . ואמרו שנקרא כן על
 שם האפר כי כל המתכות יאכלם העפר ויפחתו בהיותם בו

¹) Prov. *engresser* ingruere; *ingraisser* increscere; *encouragear* excitare, cor, *animum* confirmare.
²) 1. Samuelis IV, 12.

אבל העופרת חוסיף בעפר . לעפר האילים (שיר השירים ב, ט), כשני עפרים (שם ד, ה), הוא ילד האיל או הצבי . עץ פרי (בראשית א, יא), עמי בעצו יטאל (יהושע ה, יב), כל עצה ופרי אדמתך (דברים כח, טב), חטבי עצים (יהושע ט, כא), ויבקע עצי עליה (בראשית כב, ג). וכאמרו בעצו ישאל רמז בו אל הצלמים שהם מעץ . או אומר כן על המנחשים כמו שאמרו רבוזיני ול (סנהדרין סה, ע"ב) מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו, מקלו נפל מידו, כנו קורא לו מאחריו . וזהו שאמר (הושע שם) ומקלו יגיד לו, כפל הענין כמנהג הלשון . ובה"א עצה הנקבה כרתו עצה ושפכו על ירושלים סללה (ירמיה ו, א), הה"א רפה ואיננה כינוי . ועץ חניתו (שמואל א' י, ו), הוא יד החנית, וכתיב חץ י, כי הוא עשוי כמו החץ .

עצב

ולא עצבו אביו* (מלכים א' א, ו), פעל עבר, כלומר לא הרנינו ולא הדאינו . ועצובת רוח (ישעיה נד, ו), ועשית מרעה לבלתי עציפי (דברי הימים א' ה, י), פעל עומד, ופירושו שחעשה עמי שלא לעצב נפעל ולא אדאג מרעה . והנפעל נעצב אל דוד (שמואל א' ב, לד), נעצב המלך על בנו (שם ב' יט, ג), שניהם נפעל עבר כי הם פתחין . אל ידע זאת יהונתן פן יעצב (שם א' כ, ג), ועתה אל תעצבו (בראשית מה, ה). וההתפעל התפעל ויתעצב אל לבו (שם ו, ו), ויתעצבו האנשים (שם לד, ו). פעל והפעל הכבד והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה סג, י), כלומר הרנינו והדאינו את רוח קדשו . כל היום דברי הפעיל יעצבו (ההלים נו, ו). ופעל ככד אחר יעצבוהו בישימון עצב (שם עח, ט). והשם אם דרך עצב-בי (שם קלט, כד), כלומר אם דרך הרגז והאנה כי על המקרים שיכואוני אלא שהכל אני מקבל מאהבה . או פירושו אם אני הולך דרך עצב רע שירגיך ויכעיסך . ומשקל אחר ולא יוסף עצב עמה (משלי י, כב), בשש נקודות . ודבר עצב יעלה אף (שם מעצבה טו, א). ומשקל אחד למעצבה תשכבון (ישעיה נ, יא). ועצבת ומשקל אחד קורץ עין יתן עצבת (משלי י, י). ובסמוך ובמעצבת לב רוח נכאה (שם טו, יג). והקבץ יגדתי כל עצבתי (איוב ט, כח), ומחבש לעצבותם (ההלים קטו, ג), ידבו עצבותם (שם טז, ד). ענין כלם הרגז והדאגה . ואמר מחבש על הדאגה על דרך השאלה כי כן

1) I. e. in קרי . In editionibus vulgaribus false citatus est locus 2. Sam. XXI, 19. quo errore ductus Mercerus, vir ceteroquin admodum laudabilis, apud Santem Paguinum injuste vituperat Nostrum, dicens, se in nullo exemplari variam lectionem invenisse. At Auctor, quem scimus, in suis versuum citatis saepissime קרי uti, verbis ad locum a nobis indicatum spectat.

אמר (שם) הרופא לשבורי לב . ומה הענין נקראו צלמי עבודה זרה עצבים העצב נבזה (ירמיה כג, כח). פן תאמר עצבי עשם (ישעיה סח, ה), כי הם דאגה ורגז למחוסק ברום ומרגזו בהם השם יתבדק . וילכן לפרש מזה אם דרך עצב בי, כלומר אם אני פונה אל העצבים . וכן עשינו לה כוונים להעציבה (ירמיה מד, יט), כלומר לעשות לה עצבים . או יהיה להעציבה על דרך הכינוי רצוני לומר לשמחה, וה"א להעציבה רפה ומשפטה מפיך . וכבר כתבנוה עם הדומים לה בחלק הדקדוק י). וענין אחר קרוב לזה מטיע אבנים יעצב בהם (קהלת י, ט), ירעמל ויחיגע בהם . והפעל הכבד יריך עצבני (איוב י, ח), כלומר עמלו ויגעו ביצירתו והוא על דרך משל . והחכם רבי משה בן עזרא פירשו מענין הגידים שנקראו עצבים רוצה לומר כראו עצבי וכשריי . והשם בעצב תלדי בנים (בראשית ג, טו), בכל עצב יהיה מותר (משלי יד, כג), בשש נקודות . וכל עצביכם תנגשו (ישעיה נח, ג), ודגש הצד"י כדגש קוף מקדש י"י (שמות טו, יו). ועצביך בבית גברי (משלי ה, י). ומשקל אחר כי ילדתי בעצב (דברי הימים א' ה, ט), מעצבך ומרגזך (ישעיה יד, ג). ומשקל אחר בעצבון תאכלנה (בראשית ג, יו), עצבונך והרגז עצבון (שם ג, טו), ומעצבון ידני (שם ה, כט), ענין הכל העמל והיגיעה . ופירוש בכל עצב יהיה מותר בכל עמל שיעמול האדם יהיה לו יתרון ומעלה ממנו, כי ברוב העמל יגיע האדם אל המעלה ואל העושר והשררה, אך עמל השפחים ויגיעת הרבור אין בה כי אם חסרון ורגעון, וזהו שאמר (משלי שם) ודבר שפחים אך למחסור .

עצד

חרש ברול מעצד (ישעיה מד, יב), מעשה ידי מעצד חרש במעצד (ירמיה י, ג), רחוא הקדום או הכלי שקורין לו בלע"ז דולדויר"א², או אוחו שקורין איש"א³ ומה שהכריחנו לשתי הפנים האלה הוא שמצאנו עליו בדברי רבותינו דל . כי אמרו במשנה (בבא קמא פרק עשירי משנה י. דף קיט, ע"א) מה שחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל של בעל הבית ואמר הברייחא (שם דף קיט, סוף ע"ב) מה שחרש מוציא במעצד והנפסק כמנהג הרי אלו של בעל הבית . ודעת המשנה במעצד שהוא הקטן והרוח שקורין לו בלע"ז דולדויר"א או אוחו שקורין איש"א, כי שניהם קטנים לפיכך מה שמוציא במעצד הרי אלו של חרש, והכשיל

1) מכלול ל, ע"ב . Cf. supra rad. עוב .

2) Prov. *doleiere* (Roques.); *doladoira* (Gloss. Occit.); Gall. *doloire* dolabra. Ben Mel.: דישטראל i. e. Hisp. *destral* dolabra, ascia.

3) Prov. *aisceau*, *aisseau*, *aissi* (Roques.) *aisso* (Dictionn. de la Prov.); It. *asce*; Gall. *hache* *ascia*, axis.

הוא הקרדום הגדול, לפיכך מה שמוציא בו הוא של בעל הבית. ולא זכר כברייתא כשיל בני קרא לו מעצד. ולדעת הברייתא אם כן המעצד הוא הקרדום הגדול לפיכך מה שמוציא בו הוא של בעל הבית. ומה שאמרו עור (ערכין פרק ששי משנה ג. דף כג, ע"ב.) אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין, הוא הגדול והקטן כמו שפירשנו [אונ"ה מאנאר"ה בלע"ז].

עצה עצה עניו לחשב תהפכות (משלי מז, ל.), פירושו סותם, כי יותר יחשוב האדם כשעיניו סתומות מכשעיניו פתוחות שלא יפנה אנה ואנרה ואין לבו כי עם על עצה הדבר ההוא שהוא חושב בו. לעמרת העצה יסירנה (ויקרא ג, ט.), הוא קצה השדרה. ורבותינו ז"ל שמו המלה הזאת משרש יעץ שאמרו (חולין יא, ע"א.) מקום שהכליות יועצות, ולמעלה מן הכליות היה מסירה.

עצל לך אל נמלה עצל (משלי ג, ו.). עצלה רפיל תרדמה (שם יט, טו.). בפעולות ימך המסקרה (קהלת י, יח.), אומר המלה בלשון שנים לפי שענינה עצלות עצלוח הירים. ולחם עצלוח לא תאכל (משלי לא, כו.). נפעל והנפעל ממנו אל תעצלו (שופטים יח, ט.), ענין הכל התרשלות כדבר הצורך והמנע מעשותו מפני לאות נפש העצל מההעורר אל הדברים שצריך אליהם.

עצם ועצם כחו ולא בכחו (רניאל ה, כד.), כי עצמת ממנו (בראשית כו, טו.), ואיבי חיים עצמו (תהלים לח, כ.), עצמו לי אלמנותו מחור ימים (ירמיה טו, ח.), רב ועצום (שמות א, ט.), ועצמים עצם חטאתיכם (עמוס ה, יב.). והשם כחי ועצם ידי (דברים ח, יח.), לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט, טו.). ומשקל עצם אחר זה ימות בעצם תמו (איוב כא, כג.), כשש נקודות, רצונו לומר בתוקף שלמותו. ומשקל אחר ולאין אינים עצמה עצמה ירבה (ישעיה מ, כט.), וכן כוש עצמה (נחום ג, ט.), חטף והמסורת עליו ב' ירבה ודין. ופירושו כוש היה לך לעצמה כמו שאמר (שם) פוט ולוכים היו בעורחך. ובסמך תעצמה בעצמת חבריך (ישעיה מז, ט.). ומשקל אחר ותעצמות הפעיל לעם (תהלים סח, לו.). והפעל הכבד ויעצמהו מצריו (שם קה, כד.), ענין הכל החוץ והתוקף וההגדולה בענין האיכות והכמות. וכן נאמר לענין חזק הריב ובין עצומים יפריד (משלי יח, יח.), כלומר בין המחזקים כמריבה. עצמה הגישי עצמותיכם (ישעיה מא, כב.), חזק ריבכם וראיותכם. וכן בדברי רבותינו ז"ל כזה הלשון (סנהדרין לא, ע"ב.) שנים עצומים שנחעצמו בדין. ונפלא בעצומיו חלכאים (תהלים י, י.), כחוקף ריביו ומלחמותיו. ועצמו תאר לריבים הרזקיפים ולמלחמות החזקות. עצם מעצמי (בראשית ב, כג.), כשש

נקודות. דבקה עצמי לבשרי* (תהלים קב, ג), פירשנוהו בשרש בשר, עצם אר עצמו (יחזקאל לו, ז.). והזקבוק כלשון זכרים בעצמים בכטן המלאה (קהלת יא, ה.), רוצה לומר העובר אשר בכטן ההרה. והזקבוק כלשון נקבות אספר כל עצמותי (תהלים כב, יח.), העצמות היבשות (יחזקאל לו, ד.), ועצמותיכם כרשא תפרחנה (ישעיה סו, יד.), ועצמותיכם יגרם (במדבר כד, ח.), ידוע. ונקרא כן לפי שהעצם חזק וחקיף מהבשר. ולפי שהעצם חזק הגוף ומעמידו נקרא הגוף עצם, אדמו עצם מפנינים (איכה ג, ו.), כשש נקודות. אך עצמי ובשרי ארחה (בראשית כט, יד.), עצמה ובשרך אגחנו (דברי הימים א' יא, א.). ואף על פי שזכר בשר עם העצם, העצם שזכר אינו מיוחד על העצם לבד כי אם על הגוף, ובשר שזכר אחריו הוא כפל דבר כי גם בשר לבדו יאמר על הגוף כמו שנאמר ומבשרך לא חתעלם (שהוא הקרוב שהוא כגופו של אדם. ובדברי רבותינו ז"ל הרבה נזכר העצם במקום הגוף באמרם (שבת לא, ע"א.) הלך הוא בעצמו. ויחנן להיות כמו אלו אף על פי שהוא משקל אחר לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט, טו.), כלומר גופי. וכן כל דבר יקרא עצם בעצם היום הזה (בראשית ז, יג.), כשש נקודות בגופו של יום. וכעצם השמים לטהר (שמות כד, י.), כגוף השמים. והפעל

הדגוש ממנו וזה האחרון עצמו (ירמיה ג, יו.), פירש פועל שבר עצמותיו. וענין אחר ועצם עיניו מדאות ברע (ישעיה לג, טו.). והכבד ועצם את עיניכם (שם כט, י.), ענינם הסתימה. וכן בדברי רבותינו ז"ל (שבת פרק שלשה ועשרים משנה ה. דף קנא, ע"ב.) המעצם עיניו של מח קודם יציאת הנשמה הרי זה שופך דמים.

עצד כי עצד עצר יי (בראשית כ, יח.), עצרני יי מלדת (שם מז, ב.), ועצד את השמים (דברים יא, יו.), הן יעצד במים ויבשו (איוב יב, טו.). כי אם אשה עצרה לנו (שמואל א' כא, ו.), מנועה ממנו, כלומר עצרה בעבורנו שלא היתה עמנו כחמול שלשום בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש אם כן מותר לנו לאכלו. והוא דרך הל' (שם) פירוש והוא הלחם אין בו מעילה אחר שהוא מוסר מלפני יי כי אין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בויכים ואף כי היום יקדש בכלי (שם) אין צורך לומר זה שנוכל לאכלו אלא אפילו זה שהוא על השולחן שהוא קדוש בכלי שהשולחן מקדשו וכל זמן שהוא על השולחן יש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר ואנחנו רעבים שאין לך דבר שעומד בפני פקודת נפש, אלא עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. כך נראה זה הפירוש מדברי רבותינו ז"ל במנחות (דף צה, ע"ב.) וכבר פירשנו פירוש אחר בשרש

1) Jesaias XLVIII, 7.

1) Una manara. Conf. quae supra pag. 52. ad calicem radicis ברזל notata sunt.

קלל . והשם שאול ועצר רחם (משלי ל, טו.) . והנפעל נפעל והמגפה נעצרה (כמדבר יז, הו.) , בַּעֲצָר שְׁמִים (מלכים א' ח, לה.) , ענין המניעה . ובענין קרוב לזה והוא ענין דהעכוב ולא עֲצָרְתִי כח (דניאל י, ח.) , לא עכרתי הכח לעצמי . ורא עֲצָר כח ירבעם (דברי הימים ב' יג, כ.) , ולא עֲצָרְוּ לַלְכַת אֵל תְּרִשִׁישׁ (שם כ, לו.) , פירוש לא עצרו כח ללכת אל תרשיש . שרים עֲצָרוּ בַמַּלְאִים (איוב כט, ט.) , נִעְצְרָה־נָא אֹתְךָ (מלכים א' יח, מד.) , וְלֹא יִעְצְרָךָ הַגֶּשֶׁם (מלכים א' יח, מד.) , עֲצָר בַּעֲצַמְתִּי (ירמיה כ, ט.) , בַּהֲיוֹתוֹ עֲצוֹר בַּחֲצֵר הַמַּטְרָה (שם לג, א.) , אֲלֵ תִעְצָרְלִי לָרֶכֶב (מלכים ב' ה, כד.) , אֵל תַּעֲכֹב לִי הַכַּהֲמָה לָרֶכֶב . עֲצוֹר וְעִזּוֹב בִּישְׂרָאֵל (שם א' יד, י.) , וְאַפְסָ עֲצוֹר וְעִזּוֹב (דברים לב, לו.) , כַּחַב אֲדוֹנִי אֲבִי וְלֹא עֲצוֹר הָעוֹשֵׁר שֶׁהוּא עֲצוֹר בַּבָּחַיִם וְעִזּוֹב הַמִּקְנֵה שֶׁהִיא עוֹזֵב בַּשָּׂדֶה . והנפעל נִעְצָר לַפְנֵי י"י (שמואל א' כא, ח.) , כְּלוֹמֵר מַעֲכֹב שֶׁם לַהַחֲפֵלֵל . והשם נִעְצָר וּמִמְשַׁפֵּט לַקַּח (ישעיה נג, ח.) , מִקּוֹם שֶׁהִיָּה עֲצוֹר שֶׁם וְרַמּוֹ בּוֹ עַל הַגְּלוּת . ומשקל אחר נִעְצָר כִּי אֵין לִי"י נִעְצָר (שמואל א' יד, ו.) : ומשקל אחר אִישׁ נִעְצָר אֲשֶׁר אֵין נִעְצָר לְרוּחוֹ (משלי כה, כח.) , עֲנִין כֹּלֵם הָעֹכֹב עֲצָר וְהַמְנִיעָה . וְזוֹה נִקְרָא הַמַּלְכוּת וְהַמְשַׁלָּה עֲצָר יוֹרֵשׁ עֲצָר (שופטים יח, ו.) , בַּשֵּׁשׁ נִקְדוּתָה . זֶה יִעְצָר בַּעֲמִי (שמואל א' ט, יז.) , אֵל יִעְצָר עִמָּךְ אֲנֹשׁ (דברי הימים ב' יד, י.) , לְפִי שֶׁהַמֶּלֶךְ אִוּ הַמוֹשֵׁל עוֹצֵר הָעַם מִלַּצֹּחַת וּמִלַּעֲשׂוֹת דָּבָר בְּלִי רִשְׁוֹתוֹ כַּעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר וּבִלְעֲדִיק לֹא יֵרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ¹ . וְזוֹה נִקְרָא קְבוּץ הָאֲנָשִׁים וְאִסִּיפָהֶם בַּמִּקּוֹם אַחַר עֲצָרָה עֲצָרָה , קִדְשׁוֹ צוֹם קִדְשׁוֹ עֲצָרָה (יואל א, יד.) , עֲצָרָה בְּגֵדִים (ירמיה ט, א.) , לְפִי שֶׁנִּעְצָרִים וּמִתְעַכְּבִים בַּמִּקּוֹם עֲצָרָת אִסִּיפָהֶם . וְאֲדוֹנִי אֲבִי וְלֹא פִירֵשׁ עֲצָרָת כְּגֵדִים מַלְכוּת כּוֹנְנִים מִן יוֹרֵשׁ עֲצָר . וְנִקְרָא הַחַג עֲצָרָת לְפִי שֶׁנִּעְצָרִים וְנִמְנָעִים הָעַם בּוֹ מַעֲשׂוֹת מִלֵּאכָה , וּשְׁמִינֵי שֶׁל סוּכוֹת הוּא הַנִּקְרָא עֲצָרָת מִיּוֹחַד² לְפִי שֶׁלֹּא הִיָּה בּוֹ דָּבָר לִכְנוּת אֹתוֹ כְּמוֹ חַג הַמַּצּוֹת וְחַג הַשְּׂכּוּעוֹת וְחַג הַסּוּכוֹת , אִו לְפִי שֶׁהָיוּ נִעְצָרִים בּוֹ עוֹלֵי הַרְגֵל אַחַר הַשְּׁלִיטָה חַג הַסּוּכוֹת לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ הַיּוֹם קִדְשׁ .

עקב עקב עֲקֵב הַלֵּב מִכָּל (ירמיה יז, ט.) , שֶׁם תָּאֵר . כִּי כָל אֶחָ עֲקֵבִים וְעֵקֵב (שם ט, ג.) , הַעִיֵן כְּשׁוֹא לְבָד וְכָל שׁוֹם כִּר נֵשׁ בְּשׁוֹא וּפְחָח . וְיִעְקֹבֵנִי זֶה פַעֲמִים (בראשית עֲקֵבָה כו, לו.) . וְהַהָאֵר לִנְקִבָה עֲקֵבָה מִדָּם (הושע ה, ח.) , יֹאמֵר מִן עֵקֹב עֲקֵבָה כְּמוֹ מִן אֲדוֹם אֲדָמָה . וְהַשֵּׁם וְהוּא עֲשֵׂה עֲקֵבָה בְּעֵקֵבָה (מלכים ב' י, יט.) , עֲנִין דְּהִתְרַמֵּית וְהַעֲרַמָּה . וְכֵן פִּירֵשׁ רַבּוֹתֵינוּ וְלֹא (מכות י, ע"א.) עֲקֵבָה מִדָּם שֶׁהִיוּ

¹) Genesis XLI, 44.
²) Cf. 2. Chron. VII, 9.

עוקבין להרוג נפשות, כלומר מעריצין . ובמקום אחר פירשו עקבה מלכות שאמרו בחלמוד ירושלמי (עבודת ורה פרק חמישי משנה ו.) אם יש בו עקבת יין אסור ואמרו מהו עקבת יין? דההוא דמלכלך בדכתיב עקבה מדם . והיה הקב למישור (ישעיה ט, ד.) , הדרך המעקל וקשה לעלות בו . יאחו: בַּעֲקֵב פַח (איוב יח, ט.) , וְאֵתָה תִשׁוּפְנֵי עֲקֵב עֲקֵב (בראשית ג, טו.) , וַיִּדּוּ אַחֲזָת בַּעֲקֵב עֵשׂוֹ (שם כה, כו.) , הַגִּדִיל עָלַי עֲקֵב (תהלים מא, י.) , פִּירוּשׁ הַגִּדִיל עָלַי עֲקֵב כִּאִלוֹ אֲנִי תַחַת רַגְלוֹ . וְהַקְּבוּץ בַּלְשׁוֹן זָכָרִים צָאִי לְךָ בַּעֲקֵבִי הַצָּאֵן (שיר השירים א, ח.) , כְּלוֹמֵר הַלִּיכּוֹת . וְכַלְשׁוֹן נִקְבוּת עֲקֵבוֹת מִשִּׁיחַד (תהלים פט, נב.) , וְעֲקֵבוֹתֶיךָ לֹא נִודְעוּ (שם עו, כא.) , רַצּוֹנוֹ לִמֵּר מִקּוֹם דְּחִיכּוֹרֶיךָ , וְדָגֵשׁ קוֹף עֲקֵבוֹתֶיךָ וְעֲקֵבוֹתֶיךָ לַהֲפָאֵרָה . וְהַפֶּעַל מוֹה בְּכַטּוֹן עֲקֵב (הושע יב, ד.) , כְּלוֹמֵר אַחֲזָתוֹ בַּעֲקֵבוֹ . וְזוֹה נִמְיָתִי לְבִי לַעֲשׂוֹת חֲקִיךָ לְעוֹלָם עֲקֵב (תהלים קיט, קיב.) , בַּחֲמֵשׁ נִקְדוּת כְּלוֹמֵר עֲקֵב עַד סוֹף הָעוֹלָם . וְכֵן וְאַצְרָנָה עֲקֵב (שם קיט, לג.) , עַד סוֹף הָעוֹלָם , רַצּוֹנִי לִמֵּר כָּל יְמֵי חַיּוֹתֵי . וְהוּא יִגְדַּע עֲקֵב (בראשית מט, יט.) , כְּלוֹמֵר לְסוֹף . וְאִמְרוּ לְסוֹף עֲקֵב לְפִי שֶׁהָעֵקֵב סוֹף הַגּוֹף . וְזוֹה עוֹר הַפֶּעַל הַכֹּבֵד וְלֹא יִעְקֹבֶם פֶּעַל כִּי יִשְׁטַע קוֹלוֹ (איוב לו, ד.) , לֹא יִאֲחָרֵם לְסוֹף אֵךְ יִבְיֹא חֲכָף הַבְּרַק הָרַעַם^{*} . וְכֵן אָמַר עַל הַשֶּׁכֶר עֲקֵב לְפִי שֶׁהַשֶּׁכֶר סוֹף הַמַּעֲשָׂה וְהִיָּה עֲקֵב תִּשְׁטַעוֹן (דברים ו, יב.) , בַּשֶּׁכֶר שֶׁתִּשְׁמַעוֹן , יִשׁוּבוּ עַל עֲקֵב בְּשִׁתָּם (תהלים ע, ד.) , בַּשֶּׁכֶר בְּשִׁתָּם יִשׁוּבוּ אַחֲרָי . בַּשֶּׁמֶר עֲקֵב רַב (שם יט, יב.) , שֶׁכֶר רַב . וְכֵן עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבֵרָהֶם (בראשית כו, ה.) , עֲקֵב הִיָּתָה רוּחַ אַחֲרַת עַמּוֹ (כמדבר יד, כד.) . וְכֵן קִרְאוּ לְשֶׁכֶר אַחֲרִית כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוֶה לֹא חֲרָתָ¹ . וְכֵן פִּירֵשׁ אֲדוֹנִי אֲבִי וְלֹא לְמָה אִירָא בִּיטִי רַע עוֹן עֲקֵבִי יִסְבְּנִי (תהלים מט, ו.) , לְמָה אִירַע בִּיטִי רַע כְּלוֹמֵר בִּיטִי הָעוֹשֵׁ עוֹן עֲקֵבִי יִסְבְּנִי הַשֶּׁכֶר הָרַע שִׁיְהִיָּה לִּי לְאַחֲרִירָי עַתָּה יִסְבְּנִי אִם כֵּן לְמָה אִירָא , כִּי עַתָּה אֲנִי מִקְבֵּל שֶׁכֶר מַעֲשִׂי , וְעוֹן שֶׁאֲמַר דְּהוּא שֶׁכֶר הָעוֹן כְּמוֹ כִּי לֹא שָׁלַם עוֹן הָאֲמָרִי (בראשית טו, טו.) . וְאַתָּה עֲקֵבֵי מִים לְעִיר (יהושע ח, יג.) , פִּירֵשׁוּ בּוֹ סוֹפּוֹ וְאֲדוֹנִי אֲבִי וְלֹא פִירֵשׁוּ מִעֲנִין נִעְקֵבֵנִי שֶׁאֲמַר בּוֹ הַתְּרַגּוֹם וְאִבְמִנִי שֶׁהוּא כַּעֲנִין מֵאַרְבַּב , רוֹצֵה לִמֵּר מֵאַרְבּוֹ הִיָּה מִים לְעִיר . וְכֵן אָמַר הַתְּרַגּוֹם כּוֹה וְיָת כַּמְנִיָּה מַעֲרֵב לְקַרְחָא .

עקד וַיַּעֲקֵד אֶת יִצְחָק בְּנֵו (בראשית כב, ט.) , וַיִּקְשׁוּר . עֲקֵד וַיִּתֵּן פָּנָי הַצָּאֵן אֶל עֲקֵד (שם ל, מ.) , עֲקֵדִים נִקְדִים עֲקֵדִים (שם ל, לט.) , פִּירוּשׁ שֶׁהַכֹּתֵמִים שֶׁלָּהֶן בַּמִּקּוֹם שֶׁקוֹשְׁרִין אֹתוֹ הִיָּד וְהַרְגֵל , שְׁכּוֹפֵפִין הִיָּד עַל הַרְגֵל וְקוֹשְׁרִין וּבְאֹתוֹ מִקּוֹם הִיָּו כַּחֲמִיָּהֶם לְכַךְ קִרְאוּ עֲקוּדִים . בֵּית עֲקֵד הָרַעִים (מלכים עקד ב' י, יב.) , בַּחֲמֵשׁ נִקְדוּת הַרְגָם יוֹנָתָן בֵּירַח כְּנִישַׁת רַעִיָּא .

¹) Proverb. XXIII, 18.

וארוני אבי ו'ל פירש בירז שרזיו הרועים גוזזים שם אה צאנם ובשעת הגזיזה קושרין אותם בגליותם מקום העקידה .

עקה

ועשית מעקה לנגד (דברים כב, ח.), הוא בנין שעושין לנג סביכורזיו בנין גבוה עשר טפחים או יותר כדי שלא יפול הנופל ממנו .

עקל

על כן יצא משפט מעקל (חבקוק א, ד.), פירוש מעות . נחש עקלתון (ישעיה כו, א.), הוא לוחן ההולך בים תוך עקלתון שמעקל עצמו שאינו יכול לפשוט עצמו במקומות מהים מרוב גרלו וארכו . וכן קראו נחש גרית (שם) שמברית מקומות מרים מן הקצה אל הקצה והוא משל על מלכי האומות . וכבר כתבנו בו פירוש אחר עקלקלות כשרש נחש . ובהכפל העין והלמ"ד ארחור עקלקלות (שופטים ה, ו.), והמטים עקלקלותם (ההלים קכה, ה.) . כלם ענין עוות .

עקד

לעקוד נטוע (קהלת ג, ב.) . והנפעל ועקרון תעקד (צפניה ב, ד.) . כל דבר הנחרס או הנחלש מעקרו יפול בו לשון עקידה, כלומר הסרת העקר כי השרש הוא עקר בארמית גרם עקר שרשוהי (דניאל ג, יב.) . וכן רבוזינו ו'ל הרעילו לקרוא ליסודי הדברים עקר (ברכות יב, ע"ב, יג, ע"א.) . והפעל הכבר בכריחה פעל עקבי הברהמה את סוסייהם תעקד (יהושע יא, ו.), את סוסייהם עקר (שם יא, ט.), ויעקד דויד את כל הרקב (שמואל ב' ח, ד.), עקרו שור (בראשית מט, ו.), כי רגלי הבהמה הם יסוד ועקר לבהמה מה שאין כן באדם לפיכך כנה כריחת עקבי הבהמה בלשון עקירה כמו חלישת הנטוע עקר משרשו . או לעקר משפחת גר (ויקרא כה, טו.), בחמש נקודות . ואמרו רבותינו ו'ל (בבא מציעא דף עא, ע"א.) זה שנמכר לעבודה זרה עצמה להיות ל'ה שמש . וקראו עקר לפי שנעקר מכל עסקיו לשמש לעבודה זרה לחטוב עצים עקר ולשאוב מים . עקר ועקרה (דברים ו, יד.), טושיבי עקרת הבית (ההלים קיג, ט.), האשה שאינה יולדת נקראת עקרה . וכן האיש שאינו מוליד נקרא עקר . ואפשר שנקראת כן שנעקר בה דבר שאינה יכולה לקבל הזרע . וכן האיש שאינו מוציא הזרע כמשפט .

עקש

תם אני ועקשני (איוב ט, כ.) . והנפעל נעקש דרכים יפול באחרת (משלי כח, יח.) . פעל והכבר נתיבותיהם עקשו להם (ישעיה נט, ח.), ואת כל הישרה יעקשו (מיכה ג, ט.), ונעקש דרכיו יודע (משלי עקש י, ט.) . והחאר דור עקש (דברים לב, ה.), אשר ארתתיהם עקשים (משלי כ, טו.), תועבת יי עקשי לב (שם יא, כ.) . עקשות והשם הסר מטר עקשות פרה (שם ה, כד.), כלם הגושר מעקשים הקוף . ומשקל אחר ומעקשים למישור (ישעיה טב, טו.), הכל ענין עוור .

ערד

ואנכי הולך ערירי (בראשית טו, ב.), יחיד בלא ערירי בנים . וכן כתבו את האיש הזר ערירי (ירמיה כב, ל.) . ערירים יהיו (ויקרא כ, כא.), אמרו רבותינו ו'ל (יבמות נה, ע"א.) אף על פי שיש לו בנים קוברין ויהיו בלא בנים . ערירים ימתו (ויקרא כ, כ.), שלא יהיו לרם בנים * .

ערב

ובשמתו לא יתערב זר (משלי יד, י.), ויתערבו התפעל בגי'ם (ההלים קו, לה.), ולפתה שפתיו לא תתערב (משלי כ, יט.) . והשם וגם ערב רב על'ה אתם (שמות ערב יב, לח.), ויבדילו כל ערב (נחמיה יג, ג.), בחמש נקודות . ענין ערבוב והתחברות הדברים . ומה נקרא העה אחר ביאת השמש ערב בערב בשר לאכל (שמות טו, ח.), בשש ערב נקודות, מפני שהוא ערה החשך ויתערבו הדברים שלא יכיר אדם ולא יפריד בין דבר לדבר . ולפי שהערב יחלק הלילה מן היום נקראת הלילה ערב . ויהי ערב ויהי בקר (בראשית א, ה.), טתי יאקום ומדד ערב (איוב ו, ד.) . בין הערבים (שמות יב, ו.), הוא מעת נטות השמש למערב והוא משש שעות ולמעלה עד הלילה . ואמר ערבים שדהם שנים כי מעת שתחיל השמש לנטות הוא הערב האחד ואחר ביאת השמש הוא הערב השני ובין הזמן הזה הוא מה שאומר עליו בין הערבים . ופאת ביאת השמש נקרא מערב ויראו מערב את שם יי (ישעיה נט, יט.) . ובה"א הנוספת מערב מעבר לירדן מערבה (דברי הימים א' כג, ל.), ויירשם מערבה למטה מערבה (שם ב' לב, ל.), כי הם מלעיל . ובה"א הנקבה למען ידעו ממזרה שמש וטמערבה (ישעיה מה, ו.), מערבה לגיחון (דברי הימים ב' לג, יד.), דהם מלרע . והפעל סמנו הנה נא רפה היום לערוב (שופטים יט, ט.) . ערבה כל שמתה (ישעיה כד, יא.), כלומר השכה . את השרי או את הערב (ויקרא יג, נב.), בחמש נקודות, הוא חוט האריגה שקורין לו בלעז טרמ"א.) . ונקרא כן שמתערב עם השתי כי חוט השתי הוא דק וחוט הערב הוא עבה סמנו ובהערב עם השתי . ואת כל ערב למינו (דברים יד, יד.), ערב ואת הערבים צויתי לכלכלך שם (מלכים א' יו, ד.), והערבים מביאים לו לחם ובשר (שם א' יו, ו.), יקרורה ערבי נחל (משלי ל, יו.), ידוע . וטלאו בתי מצרים את הערב (שמות ה, יו.), ויבא ערב כבד (שם ח, כ.), הם ערב אספסופי החיות כמינים הרבה . וענין אחר וערבה ליי מנחת יהודה (מלאכי ג, ד.), כלומר חיטב ותהנה לו וחכשר לפניו . וכן וערבה שנתך (משלי ג, כד.), ושנת ערבה לי (ירמיה לא, כו.), יערב עליו שיחי (ההלים קד, לד.), אשר ערבת עליהם (יחזקאל טו, כ.), ערב לאיש לחם שקר

1) Prov. tramo; Hisp. trama; It. trama; Gall. trame, tréme subtegmen, nostr. Einschlag.

ערב, ואב ערבות, מן עָרַב שהוא הלילה לפי שהואכים באים לעיר בלילה לטרוף. וכן חרגם יונחן מדיכי רמשא. עָרַב עָרַב וכל נשיאי קרד (יחזקאל כו, כא), ואת כל מלכי עָרַב (ירמיה כה, כד), משא בְּעָרַב (ישעיה נא, יג). וכן כל מלכי הָעָרַב השכנים במדבר (ירמיה כה, כד). והוא בשש נקודות. והם הערכיים השוכנים במדבר. אבל ואת כל הָעָרַב (שם כה, כ), הוא עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם עָרַב רב. ויונחן חרגם סומכוותא, לשון ערוב והוא בחמש נקודות. והמסורת אומיא ורמשא בשלש נקודות ערוב ומטוה בשתי נקודות. בְּעָרַבִים על יבלי מים עָרַבִים (ישעיה מד, ד), וְעָרַבִי נחל (ויקרא כג, ט), ידוע*.

ערג כאיל תָּעַרְגַּו על אפיקי מים בן נפשי תָּעַרְגַּו אליך (ההלים טב, א), חועק ותהמה. ולשון עריגה לאיל כמו לשון געיה לשור, ולשון שאגה ונהימה ונעירה לאריה. וכדברי רבותינו ז"ל לשון נעירה לחמור כמו שאמרו (ברכות ג, ע"א) משמרה ראשונה חמור נוער. ואמר תערוג לשון נקבה כי אפשר כי הנקבה [היא] עורגת יותר לפמא מהזכר. ואמר אֵיל ואם היא נקבה כמו שאמר זְמַל על הנקבות זְמַלִים מיניקותי. או יהיה פירוש כאיל כנפש אֵיל. בְּעָרְוֹת הַבָּשָׂם (שיר השירים ה, יג). עָרְוֵנָה והקבוץ מְעָרְגוֹת מַטְעָה (יחזקאל יו, ו), לְעָרְוֹת הַבָּשָׂם (שיר השירים ו, ב), כשוורעין הגן עושין אורחו תלמים תלמים שורות שורות והשורה נקראת ערוגה. והלשון ועיד בדברי רבותינו ז"ל באמרם (כלאים פרק שני משנה א') ערוגה שהיא ששה על ששה. וזוהי זה הרבה.

ערד ומסרות עָרֹד מי פתח (איוב לט, ה), הרגום עָרֹד פרה למוד מדבר¹⁾ כערודא דמדורירא במדברא והוא חמור הכר. ואמרו רבותינו ז"ל (ברכות ט, ע"ב) כדי שיכיר בין חמור לערוד.

ערה תחת אשר הערה למות נפשו (ישעיה נג, יב). הפעיל ופעל בכר אחר אל תָּעַר נפשי (ההלים קסא, ח), פָּעַל וְתָעַר כדה (בראשית כד, כ), ויערו את הארון (דברי הימים ב' כד, יא), ענין שפיכה ויציקה. ואפשר להיות מזה הענין תשכרי וְתָעַרְי (איכה ה, כא), כי כן דרך התפעל השכור להקיא אחר שנשחכר הרבה. וענין אחר את מקרה הָעָרָה (ויקרא כ, יח). וכבר אחר פתהן יָעַרָה (ישעיה ג, יג), עָרָה יסוד עד ציאר (חבקוק ג, יג), עָרָה ערו עד היסוד כה (ההלים קלו, ז), וההתפעל תשכרי וְתָעַרְי (איכה ה, כא), על דרך וישכר ויתגל בחך אהלה²⁾. והשם וְאֵת עָרַם וְעָרָה (יחזקאל טו, ו), פירוש בערום עָרָה

(משלי כ, יו), כי קולך עָרַב (שיר השירים ב, יד), וזכחיכם לא עָרַבו לי (ירמיה ו, כ). והעובר מזה עָרַב עבדך למזב (ההלים קיט, קכב), כלומר הטיב והכשר עבדך לטוב. וכן עשקה לי עָרַבִי (ישעיה לח, יד). ויחכן להיות מזה מי הוא זה עָרַב את לבו לגשת אלי (ירמיה ל, כא), כלומר מי הוא זה אשר הטיב את לבו והכשירו לגשת אלי. ומה עָרַבוֹת נקראו השמים ערבות לרכב בְּעָרַבוֹת (ההלים סח, ה), לפי תְּעָרַבוֹת שהם טובים ונכבדים. וכן מפרשים מזה וְאֵת בְּנֵי הַתְּעָרַבוֹת (מלכים ב' יד, יד), רצונו לומר בני האצילים והחשובים. וכן אמר התרגום ית בני רברביא. וכחכ רבי יונה כי אפשר להיות מן הענין הזה ואת הָעָרַבִים צויתי לכלכלך שם, ואמרו צְוִיחֵי רִצּוֹנוֹ לומר שהעיר את רוחם לכלכלהו. והנכון שהם עורכים ממש שהם העופות הטמאות השחורות כמו שכתבנו. וענין אחר כי עבדך עָרַב את הנער (בראשית מד, לב), אם עָרַבְתָּ לרַעַךְ (משלי ו, א), אנכי אָעָרַבְנִי (בראשית מג, ט), בְּעָרַבִים מִשְׁאוֹת (משלי כב, כו), שִׁימָה נָא עָרַבְנִי עִמָּךְ (איוב יו, ג). וההתפעל הָעָרַבְתָּ נָא אֶת אֲדָנִי הַמֶּלֶךְ עָרַבָה אֲשׁוֹר (ישעיה לו, ח). והשם עָרַב עָרַבָה לַפְנֵי רַעְיוֹ (משלי יו, יח), פִּירְמַנְצִיָּה בלע"ז¹⁾. והמשכון אם תִּרְוֶן עָרַבוֹן עָרַבוֹן עַד שְׂרָחֵךְ (בראשית לח, יו). ומה הענין לפי דעתי ואת עָרַבְתָּם תִּקַּח (שמואל א' יו, יח), כלומר משכונם כי דרך אנשי הצבא לשים משכונות על הוצארום לפי שאין המעות מצויין עמהן ואמר לו שיקח ויוציא משכונם מאשר משכונו אצלו. וכן בני התערבות, בני השרים שהיו נוחנין אותם בכית המלך עָרַבוֹן שלא יסדרו בו אישט"ט [אושטז"ן] בלע"ז²⁾. והפעל ממנו שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו עָרַבִים (נחמיה ה, ג), כלומר ממשכנים. ומה קראו למסחר מערב וערב ואת כל הָעָרַב אשר בתוכה (ירמיה ג, לו), בחמש נקודות. מְעָרַבְךָ וכל קהלך בתוכך (יחזקאל כו, לד), רצונו לומר אנשי מערבך. מחזיקי בדקך וְעָרַבִי מְעָרַבְךָ (שם כו, כו). וכחכ אדוני אבני ז"ל מזה ואת הָעָרַבִים צויתי לכלכלך שם, וְהָעָרַבִים מביאים לו לחם וכשר. ונקרא המסחר כן לפי שדרך הסוחרים לערב זה עָרַבָה לזה בסחורחם. אשר שטתי עָרַבָה ביתו (איוב לט, ו), מדבר. וכן במדבר בְּעָרַבָה (רברים א, א), צִיָּה וְעָרַבָה (ירמיה נא, מג), עָרַבָה לִי לֶחֶם לנערים (איוב כד, ה), היה השרון בְּעָרַבָה (ישעיה לג, ט), בְּעָרַבוֹת מוֹאָב (במדבר כב, א), זאב עָרַבוֹת ישודרם (ירמיה ה, ו), וחרו מוֹאָבִי עָרַב (חבקוק א, ח), שפטיה זֹאבֵי עָרַב (צפניה ג, ג), כולם והדומים להם ענין מדבר. ואפשר לפרש זאבֵי

1) Genesis XXXII, 16.
2) Jeremias II, 24.
3) Genesis IX, 20.

1) Prov. fermance, fermansa, firmansa; It. fermanza fidejussio, sponsio, vadimonium.
2) It. ostaggio, statico, stadico; Prov. outagi obses.

ובעריה . וכן והגניחוך עירם וְעָרְיָה (שם טו, לט.) , או יהיה חאר וכשידבר על כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה כמו שנחבנו בחלק הדקדוק¹⁾ . והוא הנכון . עָרְיָה בשת (מיכה א, יא.) , עָרְיָה תעור קשתך (חבקוק ג, ט.) , אבל העור מנחי העיץ . עָרְיָה אביך וְעָרְיָה אמך לא תגלה (ויקרא יח, ג.) . כי עָרְיָה הארץ כְּמַעַר באתם לראות (בראשית טב, יב.) . ומשקל אחר כְּמַעַר איש וליות סביב (מלכים א' ג, לו.) , והראיתי גוים כְּמַעַרְךָ (נחום ג, ה.) , ענין כל אלו ענין גלוי . ירבי יונה פירש כמער איש מצד כלומר שהצורות היו מקיפות כל צד מצדי כל קרש וקרש והוא כמו שאמר מְעַבְרַי איש ליות . וכן פירש מְעַרְיָה מְפַעְרָה גבע' (שופטים כ, לג.) , מצד הגבעה . ויונתן חרגם סמישר נבעתא . וחרגם מְעַבְרַי איש ליות מכבש עובר דבוק . וכן חרגם כמער איש וליות סביב כבש חר ומדבק סחור נפעל סחור . ויחכן להיות מזה הענין עד יַעֲרָה עלינו רוח ממרום (ישעיה לב, טו.) , כלומר עד יגלה . או הוא מהענין הראשון וְכֹאֵל עַל דַּרְךְ אֲשַׁפֵּק אֶת רֹחִי (יואל ג, א.) . וענין אחר עָרָה וקיר עָרָה מגן (ישעיה כב, ג.) , והוא ענין דבוק כלומר שדבק המגינים אל החומה להגלחם אל העיר . וכן חרגם יונתן ועל שורא דבוק תריסין . ודומה לו כדברי רכותינו ול' (חולין טו, ע"א.) מעורה בטרפשין כלומר דבוקה . אם היו מעורות בגדין אסורות (כיצה ג, ע"א.) ודומה שפירשו רבותינו ול' מן הענין הזה כמער איש , שאמרו (יומא נד, ע"א.) מאי כמער איש וליות סביב? אמר רבה בר שילא כאיש המעורה בלוייה שלו , כלומר כאיש הדבק באשחו פה כנגד פה . והכניס רבי יהודה בענין וקיר עָרָה מגן , עד יַעֲרָה עָרוֹת עלינו . וענין אחר עָרוֹת על יאור (ישעיה יט, ג.) , והוא חאר לירקות ולדשאים הלחים . וכא בפלס פְּלוֹת ומטולאור (יהושע ט, ה.) . וכן מְפַעְרָה גבע, רצונו לומר מקום סמוך לנבעה שהיה שם מקום דשאים ועשבים וכנהו כן ללחות הדשאים שבו . וההחפעל מזה הענין וּמְתַעֲרָה כאורח רענן (תהלים לו, לה.) , כלומר מחלחלח .

ובעריה . וכן והגניחוך עירם וְעָרְיָה (שם טו, לט.) , או יהיה חאר וכשידבר על כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה כמו שנחבנו בחלק הדקדוק¹⁾ . והוא הנכון . עָרְיָה בשת (מיכה א, יא.) , עָרְיָה תעור קשתך (חבקוק ג, ט.) , אבל העור מנחי העיץ . עָרְיָה אביך וְעָרְיָה אמך לא תגלה (ויקרא יח, ג.) . כי עָרְיָה הארץ כְּמַעַר באתם לראות (בראשית טב, יב.) . ומשקל אחר כְּמַעַר איש וליות סביב (מלכים א' ג, לו.) , והראיתי גוים כְּמַעַרְךָ (נחום ג, ה.) , ענין כל אלו ענין גלוי . ירבי יונה פירש כמער איש מצד כלומר שהצורות היו מקיפות כל צד מצדי כל קרש וקרש והוא כמו שאמר מְעַבְרַי איש ליות . וכן פירש מְעַרְיָה מְפַעְרָה גבע' (שופטים כ, לג.) , מצד הגבעה . ויונתן חרגם סמישר נבעתא . וחרגם מְעַבְרַי איש ליות מכבש עובר דבוק . וכן חרגם כמער איש וליות סביב כבש חר ומדבק סחור נפעל סחור . ויחכן להיות מזה הענין עד יַעֲרָה עלינו רוח ממרום (ישעיה לב, טו.) , כלומר עד יגלה . או הוא מהענין הראשון וְכֹאֵל עַל דַּרְךְ אֲשַׁפֵּק אֶת רֹחִי (יואל ג, א.) . וענין אחר עָרָה וקיר עָרָה מגן (ישעיה כב, ג.) , והוא ענין דבוק כלומר שדבק המגינים אל החומה להגלחם אל העיר . וכן חרגם יונתן ועל שורא דבוק תריסין . ודומה לו כדברי רכותינו ול' (חולין טו, ע"א.) מעורה בטרפשין כלומר דבוקה . אם היו מעורות בגדין אסורות (כיצה ג, ע"א.) ודומה שפירשו רבותינו ול' מן הענין הזה כמער איש , שאמרו (יומא נד, ע"א.) מאי כמער איש וליות סביב? אמר רבה בר שילא כאיש המעורה בלוייה שלו , כלומר כאיש הדבק באשחו פה כנגד פה . והכניס רבי יהודה בענין וקיר עָרָה מגן , עד יַעֲרָה עָרוֹת עלינו . וענין אחר עָרוֹת על יאור (ישעיה יט, ג.) , והוא חאר לירקות ולדשאים הלחים . וכא בפלס פְּלוֹת ומטולאור (יהושע ט, ה.) . וכן מְפַעְרָה גבע, רצונו לומר מקום סמוך לנבעה שהיה שם מקום דשאים ועשבים וכנהו כן ללחות הדשאים שבו . וההחפעל מזה הענין וּמְתַעֲרָה כאורח רענן (תהלים לו, לה.) , כלומר מחלחלח .

ערך וְעָרָה עליה העלה (ויקרא ג, ה.) , וְעָרָה עליו ערך לחם (שמות מ, כג.) , וְעָרָה את הנרות (ויקרא כד, ד.) . בעזתי אלהי יַעֲרֹכְנִי (איוב ג, ד.) , בפתח העיץ רצונו לומר יערכו לפני . ויגידה וְעָרְכָה לי (ישעיה מד, ג.) , כשוא העיץ . ולא עָרָה אלי מלין (איוב לב, יד.) . בקר אַעֲרָךְ־לך (תהלים ה, ד.) , פירוש אערך לך הפלתי . עָרָה כאיש למלחמה (ירמיה ג, כג.) . עָרָה מלחמה (יואל ב, ג.) , סמוך והעיץ כשוא וסגול . עָרָה בכל ושמרה (שמואל ב' כג, ה.) , עָרָה לפני התיצבה (איוב לג, ד.) . מְעַרְכָה פירוש ערך מלחמה או ערך מענוחך . והשם נרת מְפַעְרָה

ערל וְעָרְלָתָם ערלתו את פריו (ויקרא יט, כג.) . והשם לאיש אשר לו עָרְלָה (בראשית לד, יד.) . ומשקל עָרְלָה אחר אל גבעת הַעֲרְלוֹרָה (יהושע ה, ג.) . והחאר וְעָרְלָה עָרְלָה זכר אשר לא ימול (בראשית יו, יד.) . ומשקל אחר עָרְלָה עָרְלָה לב וְעָרְלָה בשר (יחזקאל מד, ט.) , בשש נקודות כי הסמוך מן וערל זכר עָרְלָה שפתים (שמות ג, יב.) , כל דבר הירור והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה . וכן ערל שפתיים , כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יחרים עד שיגיע אל הדבור שרופה לדבר והוא שקורין לו כלעז אופנ"י²⁾ [טארטלי"י³⁾] . וכן עָרְלָה אונם (ירמיה ג, י.) , לשון נקבה כלומר כבדה ויוחרת בשר כאילו אינה כרויה לשמוע . וכן ערל לב , עָרְלִי לב (שם ט, כה.) , כאילו לבם כבד ויחר בשר ושומן המכסהו שלא יוכל להבין על דרך רשמן לב העם הוה ואזוניו הכבד⁴⁾ . רדה והשכבה את עָרְלִים (יחזקאל לב, יט.) , אשר ירדו עָרְלִים

1) Josua, VII, 21.
 2) Vocab. Roman. nobis non constat.
 3) It. tartaglio balbus.
 4) Jesaias VI, 10.

1) מכלול י, ע"ב.

ערם מראשית ערסתכם (במדבר טו, כ), וראשית עריסה עריסתכם (יחזקאל מד, ל), פירושו בצק, והוא ידוע.

ערף ירך בערף איביך (בראשית מט, ח), כי עם קטנה ערף ערף הוא (שמות לד, ט), ערף ולא פנים (ירמיה יח, יג), פנו אלי ערף ולא פנים (שם כ, כו), ואת ערפך הקשה (דברים לא, כו). ממול ערפו (ויקרא ה, ח), העורף הוא אחורי הפנים. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חולין יט, עב). עורף דלהדי פנים, ומול עורף הוא מה שאחורי הגרון. והפעל ממנו וערפתו (שמות יג, יג), כלומר שחכרו ערפו. ופירושו רבותינו ז"ל (בכורות י, ע"ב) שמכה אותו בקופיץ ממול ערפו. וכן וערפו שם את הענלה (דברים כא, ד), שריו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה (סוטה פרק רשיעי משנה ה, דף מה, ע"ב). זוכה השנה ערף כלב (ישעיה סו, ג), כלומר מי שהוא זוכה השנה לפני אשוב אוהו כאילו הוא עורף כלב לפני כי אמאם בוכחיהם. וערף מזכחותם (הושע י, ב), יהרום. וכן צר ואור חשך בעריפיה (ישעיה עריפים ה, ל), לדעך רבים כלומר כהריסותיה ובחברותיה. ולפי דעתי כי בעריפיה כמו בשמיה, רצונו לומר כי השמש והכפר חשכו לה בשמיה מרוב הצררה. וכנה השמים עריפים על שם שיערפו טל כמו שאמר עליהם אף שמינו וערפו טל (דברים לג, כח), ופירוש יערפו יולו. וכן וערף כמטר לקחי (דברים לב, ב), יול.

ערץ לא תערץ מפניהם (דברים ג, כא), לא תערצון ולא תיראון (שם א, כט), פעל בורד. והפעל העובר בקומו לערץ הארץ (ישעיה ב, יט), העלרה נדף תערצון (איוב יג, כה), כי אערצן המון רבה (שם לא, לה), אולי תערוצי (ישעיה מז, יב), ענינם והדומה להם השבר והחתת. ופירוש אולי תערוצי תשכרי אויביך. והשם בערוץ נחלים לשכון (איוב ל, ג), בשקל גבול, זבול רצונו ערוץ לומר בכקעי הנחלים. ומשקל אחר מסעף פארה במערצה מערצה (ישעיה י, לג), בחוקף גדול וכשבר. והנפעל אל גערץ נפעל בסוד קדשים רבה (תהלים פט, ח), ונקרא השם ירחבך גערץ לפי שיערצו ויחתו בני אדם ממנו כמו שנקרא גורא לפי שיראו ממנו. וכן הגבור החוק נקרא ערץ לפי שיערצו ויראו ממנו. כגבור ערץ (ירמיה כ, יא), עריצי גוים ערץ (יחזקאל כה, ג). ואת אלהי ישראל יערצו (ישעיה הפעיל כט, כג), שיחנו לו העריצות והכח שיאמרו עליו שהוא גערץ. וכן יתכן אולי תערוצי (שם), החחוקי שיערצו אויביך מסך. והוא מוראכם והוא מעריצכם (שם ח, יג), מעריץ שם בפלס יתן אכל למכפיר¹ כלומר הוא מעריצכם, שתערצו ממנו כמו הוא מוראכם שתיראו ממנו*.

אל ארץ תחתיות (שם לב, כד). וכן כלם אשר הם ביחזקאל בפרשת נדחה על המון מצרים רצונו לומר בהם ככדי העונות ויחרי החטאים. או פירושם ערלי לכבות. וכן אמר התרגום בהם חיבייא. שתה גם אתה ויהערל (חבקוק ב, טו), התגלה שחגלה ערוחק על הרך וישכר ויתגל, או הוא הפוך. והנכון בו וְהָרַעַל מענין כום הכתוב².

הפעיל ערם ערם יערם הוא (שמואל א' כג, כב), ופתי יערם (משלי יט, כה), ושומר תוכחת יערם (שם טו, ה), על עמך יערימו סד (תהלים פג, ד). והרואר ערום והנהש היה ערום (בראשית ג, א), מפר מחשבות ערוזים ערמה (איוב ה, יב). וחשם ויעשו גם המה בערמה (ירושע ט, ד), לכד חכמים בערמם (איוב ה, יג), הנכון בו בערמם. וכן כתובים ערבים³ שהנכון בתבונתם, ענין התחבולות ערם והערמה. וענין אחר יערם כסה בגד (יחזקאל יח, טו), ואת ערם ועריה (שם טו, ז), ונה הוא האר כי כשירבד על כנסת ישראל ידבר בלשון זכר ונקבה. ונברב כיו"ד המשך אחר העין ועירם יכסה בגד (שם יח, ז), כי עירם אנכי (בראשית ג, י), בהיותך עירם ועריה (יחזקאל טו, כב), כי עירמם הם (בראשית ג, ז). ומשקל אחר ערום ויהף (ישעיה כ, ב). והקבוץ ויהיו שנייהם ערוזים (בראשית ג, כה), ובגדי ערוזים תפשיט (איוב כב, ו), כדגש. ונכחו בו עבם הדגש. והדומים להם כרצנו בחלק הרקוק⁴. והמסורה חכימין רפין ערטייליאן דנשין. ומשקל אחר התאר מערפים מערפיהם הלביתו (דברי הימים ב' כה, טו). או הוא שם. והשם עוד ובעירם ובחסר כל (דברים כה, מח). וירחנן גם ערום ועריה, ופירושו כערום ובעריה וענינם ערמה ידוע. וענין אחר בקצה הערמה (רות ג, ז), ערמת חמים (שיר השירים ג, ג). והקבוץ בלשון נקבות ויתנו ערמות ערמות (דברי הימים ב' לא, ג). ובלשון זכרים סלזה נפעל כמו ערמים (ירמיה ג, כו). והנפעל סוה גערמו טים (שמות טו, ח), כלומר שעמדו ערמות ערמות, כמו שאמר נצבו כמו נד (שם). ובדרך ההשאלה היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נהביה ג, לה). לח ולוז ערמון וערמון (בראשית ל, לו), וערמונים לא היו בפארותיו (יחזקאל לא, ח), הם הנקראים בלשון רבותינו ז"ל דופלי. וכן אמר התרגום ודלוב. ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלעז קשטני"ר⁴.

1) Jesaias LI, 17.
2) Hoseas XIII, 2.
3) סכלול סט, ע"א.
4) Prov. castagnier; Gall. châtaignier; It. castagno arbor castaneae.

1) Hiob XXXVI, 31.

עקיבא¹) כדי שתגנה בעיניו ולא יקחנה, ונלחה את ראשה כי שיער האשה יפיה, ורבי אליעזר פירש שחסיר אוהם, וראיה לדבריו ולא עשקה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב' יט, כה.). וענין שני הנני עשה את כל מעניך (צפניה ג, יט.), בפעולות טמאיות דרך (יחזקאל כג, כא.). והפעל פעל הכבד ושם עשו רדי בתוליהן (שם כג, ג.), ודמה עשו פעל רדי בתוליה (שם כג, ח.), ושלא נזכר פעלו עשיתי בסתר (תהלים קלט, טו.), ענין הכל הסחיטה והכחישה.

עשן

זהר סיני עשן כלו (שמות יט, יח.), פעל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח. גע בהרים ויעשנו (תהלים עשן קמ, ה.). והתאר ואת דהר עשן (שמות כ, יח.), האודים עשן העשנים (ישעיה ג, ד.). והשם תנור עשן (בראשית טו, יו.), ואפשר שהוא תאר. כעשן נמלחו (ישעיה נא, ג.), והבערתי בעשן רכבה (נחום כ, יד.), כלומר באש גדול שנראה עשנו מרחוק. ובסמוך והנה עלה עשן העיר (יהושע עשן ח, כ.). ומשקל אחר כעשן הכבשן (שמות יט, יח.), בשש נקודות ידוע. ולפי שהאף והחרון הוא החסימות, וכן כנהו באש כי אש קדחה באפי²), כנהו גם כן בעשן עד מתי עשנת בתפלת עמך (תהלים פ, ה.), יעשן אפך בצאן מדעיריך (שם עז, א.), עלה עשן באפו (שמואל ב' כב, ט.), יעשן אף יי וקנאתו (דברים כט, יט.).

עשק

את מי עשקתי ואת מי רצותי (שמואל א' יב, ג.), לא תעשק את רעך ולא תגזל (ויקרא יט, יג.), איננו כפל דבר, כי פירוש לא תעשק ארץ רעך אם בא מסוון רעך לידך בפקדון או ברלוואה או נחתיבה לו שכרו כשישאלנו ממך לא תכבוש המסוון ותאמר לא אחזירנו לך. ופירוש ולא תגזל שחוטף ממנו או לוקח ממנו בחוקה. וכן פירשו רבותינו ו'ל (כבא קמא עט, ע"ב.) והביאו ראיה מן ויגזל את החנית מיד המצרי. וכן הפירוש הכתוב באמרו או בגזל או עשק את עמיתו (ויקרא ה, כא.). והנה נחבאר ענינם בפסוק עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שביהם החזיקו בם מאנני שלחם (ירמיה נ, לנ.), ומה שאמר והצילו גזול מיד עשוק (שם כב, ג.), לא שהכל אחד אלא שכוראי הגזול עושק, כי אחר שיגזול חברו בחוקה אין צריך לומר שיעשקנו אם יבא ממנו לידו. ומלח עשוק חאר כפלים גדול, רחוק. ולפי דעתי עשק כן הוא אדם עשק כדם נפש (משלי כה, יו.), חאר והוא כמו עושק ואף על פי שהוא בשורק נמצאו כמהו רחארים בשורק. וכן פירש ארזני אבי ו'ל חק שחט³) רחאר כמו שחט. ופירושו אדם שהוא עושק אחרים בדם נפש כלומר שהוא הורג בני אדם. וארזני אבי ו'ל פירש עשוק שעשקו יצרו הרע והרג את הנפש עד רדתו לגיהנם לא יחמכו בו בני

אדם ולא יעזרוהו, ואמר ינוס בעבור שהוא בפחד כל ימיו. ופירוש עשקה לי ערבני (ישעיה לח, יד.), לפי דעתי שהוא צווי ואף על פי שאינו חטוף הנה כמוהו שמתנה נפשי כי חסיד אני¹) ופירושו ויחר והוסיף לי ימי ושני. ובדברי רבותינו ו'ל (כבא מציעא נא, ע"א.) עשוק לגביך ושוי לברסך, פירוש לכסות את עצמך קנה הכסות בויהור וכחוספת דמים אף על פי שאינו שוה כל כך, אבל לבטח קנה כשוה. וכבר פירשונו ענין אחר פעל עובר לנקבה ופירושו עשקה לי מחלתי ערבני אתה²). וזה שכתבתי הוא הישר והנכון בעיני.

ופירוש עליהם יחיו (שם לח, טו.) על השנים שקצבה לאדם עליהם יוכלו לחיות עם רצונך כמו שאני עושה, כי כבר נשלמו ימי הקצובים והוספת לי עליהם חמש עשרה שנה. ולכל בהן חיי רוחי (שם) לכל אספר, ואומר כי בהן בשני החוספת חיי רוחי. ובדרך ההשאלה הן יעשק נהר (איוב ט, כג.), כלומר שמושכו כולו אל פיו כאילו עשקו. והפעל הכבד העשקה בתולת בת צידון (ישעיה כג, יב.), והשם כי העשק יהולל חכם (קהלת ג, ו.). ובחוספת מ'ם עם סימן הנקבה ורב מעשקות (משלי כה, טו.), מאס בבצע מעשקות מעשקות (ישעיה לג, טו.).

עשק

ויקרא שם הבאר עשק (בראשית כו, כ.), בחמש עשק נקודות. וההתפעל ממנו כי התעשקו עמו (שם) התפעל ענין מרידה ותרעור מדברי רבותינו ו'ל ויצאו עליה עשקן (כבא קמא ט, ע"א.), פירוש מערער לומר שלי היא.

עשר

אך עשיתי מצאתי און לי (הושע יב, ט.), לא יעשר ולא יקום חילו (איוב טו, כט.). והפעל הכבד ואיננו יוצא אל תירא כי יעשר איש (תהלים מט, יו.). הפעיל ברוך יי ואעשיר (זכריה יא, ה.), בנוח האלף. ויד הרוצים תעשיר (משלי י, ד.), על כן גדלו ויעשירו (ירמיה ה, כו.). ואשר הם פעל יוצא אני העשיתי את אברם (בראשית יד, כג.), יעשרנו המלך עשר גדול (שמואל א' יו, כה.), רבת תעשירנה (תהלים סה, י.), משפטם יעשירנו, תעשירנה. ברכת יי היא תעשיר (משלי י, כב.). והתאר עשיר ורש עשיר נפגשו (שם כב, ב.), ואת עשיר במרחו (ישעיה נג, ט.), ועשירים בשפל ישבו (קהלת י, ו.). ופירש רבי יונה ואח עשיר במותו כמו רשע. ועשירים בשפל כמו חכמים. ואין נכון להוציאם מענין עושר. ופירוש ואת עשיר במותו לפי שאמר ויחן את רשעים קברו, כלומר שמת קודם ומנו שיהרגוהו על לא חמס ככפו כמו הרשעים שמחזים טרם ומנס כמו שאמר הנביא אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם³) או שהורגים אותם על רשעם. וכן וארה עשיר

¹) Psalm. LXXXVI, 2.

²) Vide rad. ערב in medio et comment. ad l. c.

³) Psalm. LV, 24.

¹) Vide Thalm. Jebamoth fol. XLVIII, a.

²) Deuteronom. XXXII, 29. ³) Jerem. IX, 7.

כמורחזו כמו העשיר שהורגים אותו על עשרו. ופירוש ועשירים בשפל ישבו לפי שאמר נחן השכל כמרומים רבים רצה לומר בעלי השכל והחכמה נתנו כמרומים על חכמתם, אבל העשירים שאין עסקם על החכמה כי אם לקבץ ממון בשפל ישבו.

עשר צאנכם יעשור (שמואל א' ח, יו), רוצה לומר יקח המעשר. והפעל הכבד עשור אעשורנו לך (בראשית כח, כב), רוצה לומר אתן המעשר לך. וכבר אחר הפעיל לעשור ארת כל מעשור תבואתך (דברים כו, יב), רוצה לומר להח המעשר. ומשפט המלך להעשור. וכן בעשור הלויים (נחמיה י, לט). משפטה בהעשור. והשם הביאו את כל עשור המעשור אל בית האוצר (מלאכי ג, י), ואם גאל יגאל איש מעשורו (ויקרא כו, לא). והקבוצ בלשון נקבור עשורו מכל מעשורתכם (במדבר יח, כח). ומשקל אחר ועשורו עשירית סלת (ויקרא יד, כא). ומשקל אחר והעמר עשירית האפה (שמות טו, לו), כל זה אחר מעשרה. ושם המספר כולו עשור עשר, עשור ידות לי במלך (שמואל ב' יט, מד), כשש עשורה נקודות. עשורה הכף (במדבר ז, פו). ולפי שהעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל חשבון יבא פעמים לסך חשבון ואינו רוצה בו חשבוננו לכך כמו זה עשור פעמים תכלימוני (איוב יט, ג), ואפו עשור נשים (ויקרא כו, טו), מעשורה שלישים (קהלת ז, יט), כי עתה כמנו עשורה אלפים עשירי (שמואל ב' יח, ג). והחאר המיוחד ממנו העשירי יהיה קדש (ויקרא כו, לב), בעשורי בחמשה לחדש (יחזקאל לג, כא), בשנה העשירית (שם כט, א). ושם מספר כפלו עשורים ועשורים בקר (מלכים א' ה, ג), ואמר כן לפי שיש בו עשור שתי עשרות. וכן כל המספר עד מאה. עלי עשור ועלי נבל (חללים צב, ד), רחאר לכלי הניגון שיש בו עשרה יתרים. בנבל עשור אומרה לך (שם קמד, ט), חסר ממנו החוספת ומשפטו בנבל ועשור. וכן שמש ירח עמד וכולהו). בעשור לחדש (ירמיה נב, יב), ימים או עשור (בראשית כה, נו), תאר לומן. ופירוש בעשור לחדש היום העשירי מן החדש. או כמו שכתבנו ופירוש או עשור תאר כולל כל מספר ימים או חדשים או שנים וכו' רוצה לומר עשרה חדשים. ושם חאר במשקל אחר לנקבה עשיריה ועוד בה עשיריה (ישעיה ה, יג), והוא תאר כולל כל המספר רוצה לומר כי עוד יהיו בה עשרה מלכים טרם דוגלות כי בימי עזיהו נאמרת זה הנבואה וממנו עד הגלות עשרה מלכים.

עשור עשור עשר, עשור ידות לי במלך (שמואל ב' יט, מד), כשש עשורה נקודות. עשורה הכף (במדבר ז, פו). ולפי שהעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל חשבון יבא פעמים לסך חשבון ואינו רוצה בו חשבוננו לכך כמו זה עשור פעמים תכלימוני (איוב יט, ג), ואפו עשור נשים (ויקרא כו, טו), מעשורה שלישים (קהלת ז, יט), כי עתה כמנו עשורה אלפים עשירי (שמואל ב' יח, ג). והחאר המיוחד ממנו העשירי יהיה קדש (ויקרא כו, לב), בעשורי בחמשה לחדש (יחזקאל לג, כא), בשנה העשירית (שם כט, א). ושם מספר כפלו עשורים ועשורים בקר (מלכים א' ה, ג), ואמר כן לפי שיש בו עשור שתי עשרות. וכן כל המספר עד מאה. עלי עשור ועלי נבל (חללים צב, ד), רחאר לכלי הניגון שיש בו עשרה יתרים. בנבל עשור אומרה לך (שם קמד, ט), חסר ממנו החוספת ומשפטו בנבל ועשור. וכן שמש ירח עמד וכולהו). בעשור לחדש (ירמיה נב, יב), ימים או עשור (בראשית כה, נו), תאר לומן. ופירוש בעשור לחדש היום העשירי מן החדש. או כמו שכתבנו ופירוש או עשור תאר כולל כל מספר ימים או חדשים או שנים וכו' רוצה לומר עשרה חדשים. ושם חאר במשקל אחר לנקבה עשיריה ועוד בה עשיריה (ישעיה ה, יג), והוא תאר כולל כל המספר רוצה לומר כי עוד יהיו בה עשרה מלכים טרם דוגלות כי בימי עזיהו נאמרת זה הנבואה וממנו עד הגלות עשרה מלכים.

1) Habacuc III, 12.
2) Prov. acier; Hisp. acero; Gall. acier.

או הברול הנקרא [בערבי] הינדי¹⁾. ויונהו חרנס ערקין דפרול רוצה לומר שכתי ברול כמו וניד ברול ערפך²⁾, וכן בדברי רבותינו ו'ל (יומא לד, ע"ב). עשית של ברול היו מחמין מערב יום הכפורים. והשם עשת שן (שיר עשת השירים ה, יד), כשש נקודות רוצה לומר כוכות והשן. ומשקל אחר לעשתות שאנן (איוב יב, ה), בפלס עבדות. עשתות ופירוש הפסוק אמר איוב על עצמו שהוא לפיד בון וטרם זה היה לעשתות שאנן כלומר לזכות ונועם השאנן והשקט ועתה נכון למעדי רגל. וענין אחר אולי יתעשת אלהים החפעל לנו (יונה א, ו), יתרצה ויתחשב לנו כי הרצון במחשבה. אברו עשתותיו (חללים קמו, ד), בסגול העין פירוש עשתות מחשבותיו, והדומה לו כלשון ארמית ומלכא עשית להקמותה (דניאל ו, ד), חשב ורצה. וחרגום כי אחרי מחשבותינו נלך בחר עשתוננא³⁾. וסוזה הענין לעשתי עשור חדש (וכריה עשתי א, ז), עשתי עשורה יריעת (שמות כו, נו), והוא אחד עשר. ונקרא כן לפי שהוא מחשבת הסופר והחלת סוד שיעלה בלבו לספור אחר עשרה כי עשרה סוף המספר. ורבי יונה פירשו על שתי, וכבר שברנו דבריו בחלק הדקדוק⁴⁾.

עת לא עת האסף המקנה (בראשית כט, ו), כבר עת פירשנו כשרש עות.
עתד כמלך עתיד לכידוה (איוב טו, כד), מוזמן. עתיר ולהיות היהודים עתידים (אסתר ה, יג), מוזמנים. העתידים ערר לויתן (איוב ג, ח), המוזמנים לעורר

1) In comm. ad l. c.:
והוא הברול שקורין אל הינדי
intelligenda vero est vox Arabica **عندي** Indicus; inde **عندائي** et **عندائي** ex Indico ferro confectus, et hinc acie praestans, ensis fer-
(Gig. Gol.). Raschius ad l. c. פרולא הנדואה
rum. Indicum.
2) Jesaias XLVIII, 4.
3) Jeremias XVIII, 12.
4) מכלול ריא, ע"א. ועשתי הוא מקום אחד או אחת ולא עמדנו על תכונת ענין המלה הזאת. וכחב החכם רבי יונה כי פירשו על שתי עשור. ולא יחנן זה כי המלה הזאת מצאנו במספר הזכרים מכבני עשתי עשור (דברי הימים א' יב, יב), לאלשיב עשתי עשור (שם כד, יב), ואם כדבריו היה ראוי לומר במספר הזכרים עשתי. והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי המלה מן עשתותיו שפירשו מחשבותיו, ובעבור כי עשרה ראש חשבון שיבוא אחריו כאילו הוא מחשבת העשרה וחולדותיו. וגם זה הפירוש איננו נכון ולא נרע האמת. Conf. Aben Esrae ספר נחון (edit. Lippmanni) fol. 44, b.

עתר יַעֲתֵר אֶל אֱלֹהִים וּרְצָהוּ (איוב לג, כו). והנפעל וַיַּעֲתֵר לָהֶם וּרְפָאֵם (ישעיה יט, כב), בפרח. נפעל וַיַּעֲתֵר לָהֶם כִּי בִטְחוּ בֹ (דברי הימים א' ה, כ), בחלם. וַיַּעֲתֵר לֹ (בראשית כה, כא). והנכבד וַהֲעֵתֵרְתִּי אֶל פֶּעַל יי (שמות ת, כה), למתי אַעֲתִיר לָךְ (שם ת, ה), תַּעֲתִיר אֵלָיו וַיִּשְׁמַעַךְ (איוב כב, כו). והשם וּגְלִיתִי לָהֶם עֲתָרַת עֲתָרַת שְׁלוֹם וְאִמְרָת (ירמיה לג, ו), עֲנִינִם רָצוּי וְחַפְלָה. וַיִּוַחֲזֵן חֲרָם וְאִגְלִי לְהֹן חֲרַע חַיֹּבְחָא וְאִחֻיִּנּוּן דִּיהֲכֹן כְּאַרְחַ שְׁלָם וְקִשּׁוּט. וְהַעֲוָתָר אִוּ דְּמַעֲתִיר הוּא הַמְרַצָּה וְהַמְחַפְלָל וְהַנְעֵתָר וְמִי שִׁיתְפַּלְלוּ אֵלָיו הוּא הַמְרוּצָה וּמִקְבַּל הַחַפְלָה. וְאִנִּי חֲמָה עַל מָה שֶׁנִּהְיָו בְּנַחֲיִת שְׁלוֹם בְּמוֹצָאי יוֹם הַכְּפֻרִים אַחַד לְחֻבְרוֹ תַעֲנָה וְתַעֲתֵר, וְתַעֲתֵר רֹצֵחַ לְוֹמֵר חֲקוּבֵל תְּפַלְחֵךְ. וְכֵן אָמַר הַפִּיט תּוֹכֵוּ לְשָׁנִים רַבּוֹת תַעֲנֵנוּ וְרַעֲתֵרוּ וְאִין זֶה עַל דִּךְ לְשׁוֹן דְּחַפְסוֹק כִּי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּא הַנְעֵתָר כְּשִׁמְקַבֵּל הַחַפְלָה. וְאִפְשֵׁר שֶׁנִּהְיָו כֵּן לְפִי שֶׁמִּצְאָנוּ בְּלִשׁוֹן מַעֲנָה הַעֲוָנָה וְהַנְעֵנָה כְּאַחַד כִּי הִנֵּה כְּתוּב וַיִּי עֲנָהוּ ¹, עֲנִינִי יִי עֲנִינִי ², כִּי הִשֵּׁם יִתְבַּרְךְ הוּא הַעֲוָנָה הַקּוֹרָא וְהַצּוֹעֵק, וְהַאֲדָם הוּא הַנְעֵנָה כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֵן אֲצַעֵק חֲמָם וְלֹא אֲעֲנָה ³. וְמִצְאָנוּ כְּמוֹ כֵּן לְשׁוֹן הַנְּפַעַל בְּשֵׁם יִתְבַּרְךְ אִנִּי יִי נַעֲנָה לֹ ⁴, כִּי נַעֲנִיתִי לֹ ⁵. וְעַתָּה אֲגִלָּה לָךְ זֶה הַטַּעַם כִּי עַל כָּל פְּנִים צָרִיךְ טַעַם כִּי הַפּוֹעֵל וְהַנְּפַעַל זֶה לַעֲוֹנָתָה זֶה כִּי זֶה פּוֹעֵל זֶה פּוֹעֵל, וְאִךְ יִהְיֶה לְשׁוֹן זֶה נּוֹפֵל עַל זֶה? אִךְ הַטַּעַם כִּי לְשׁוֹן מַעֲנָה הוּא עַל שְׁנֵי פְּנִים כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּשֵׁרְשׁוֹ, הַאֲחַד דְּהוּא תְּחַלְלָת דְּדַבְרוּר כְּמוֹ וַיַּעַן אִיּוֹב הַרְאִישׁוֹן ⁶, וְעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ ⁷, וְשִׁמּוֹאֵל רָאָה אֶרֶץ שְׂאֵוֹל וַיִּי עֲנָהוּ ⁸, וְהַשְּׁנִי דְּהוּא הַשְּׁבַח דְּדַבְרוּר וְהוּא הַנְּמַצָּא בְּרוּב. וְכִשְׁאָמַר כִּי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הַעֲוָנָה כֵּן הוּא לְקוֹרָא וְלַצּוֹעֵק, וְכִשְׁאָמַר עֲלִיו נַעֲנָה, וְנַעֲנָחִי, הוּא נַעֲנָה לַעֲוָנָה אֵלָיו וְהוּא הַקּוֹרָא וְהַצּוֹעֵק. וְאִפְשֵׁר כִּי עַל עֲנִין זֶה נִהְיָו כֵּן בְּלִשׁוֹן עֲתִירָה, וְאִךְ עַל פִּי שֶׁאִינוּ נִמְצָא כֵּן לְמַדּוֹ מִזֶּה כִּי עֲנִינִם קְרוּב וְהַלְשׁוֹן קָצֵר אֲצִלְנוּ וְטוֹב הוּא לְהַרְחִיבוֹ כְּדַמְיוֹן הַנְּמַצָּא בְּפַסּוֹק אִךְ שְׁלֹא נִצָּא מִדִּךְ לְשׁוֹן הַפַּסּוֹק מִכָּל כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ קִצַּח בְּנֵי עַמִּינוּ הַנְּקָרָאִים בְּשֵׁם פִּיטִים בְּקְרוּבוֹת אֲשֶׁר חִבְרוּ וְהוּא חֲטָא נְדוּל עֲלֵיהֶם וְהַמְחַפְלָל בְּהֵם מוֹכִיר עוֹנֵם וּמַחֲדָשׁ עוֹן לַעֲצָמוֹ. הַמְּקוֹם יִצִּילֵנוּ מִמַּכְשׁוֹל הַלְשׁוֹן לְבַלְחֵי נִכְשָׁל בּוֹ שׁוֹנֵנִים. וְכֵן שְׁאֵל דָּד עֲלִיו הַשְׁלוֹם יִי שְׁפָחִי תַפְתַּח וְפִי יִגִּיד תְּהַלְחֵךְ (תְּהִלִּים נא, יו). וְעִינֵן אַחַר וְהַעֲתֵרְתֶּם עֲלֵי דְבָרֵיכֶם (יחזקאל לה, יג), כְּלוֹמַר

אֲבָלֶם. וְחַשׁ עֲתִירַת לְמוֹ (דְּבָרִים לב, לה), מָה שֶׁמוֹמֵן לָהֶם לְבֹא מִן הַפּוֹרְעָנוֹת. וְעֲתִירַתֵּיהֶם שׁוֹשְׁתִּי (ישעיה י, יד), מָה שֶׁמוֹמֵן לָהֶם מִן הַסּוּגִיָּה וְהַחֲסָדָה. אִוּ יִהְיֶה פִירוּשׁוֹ תְּחוּמֵיהֶם לְפִי שֶׁאָמַר וְאִסִּיר גְּבוּלוֹת עַמִּים (שם) פֶּעַל כִּי הַנְּכוּל וְהוֹמֵן קְרוּבִים בַּעֲנִין. וְהַפּוֹעֵל הַנְּכַבֵּד מִזֶּה וְעֲתִירָה בְּשֵׁרָה לָךְ (משלי כה, כו), הַהֲאֵ בְּמִפִּיק כְּנוּי לְמַלְאֲכָה שׁוֹכֵר כְּלוֹמַר חֲבִין וְחוֹמִין מְלֹאֲכֵךְ בְּשֵׁרָה וְאַחַר חֲבָנָה כִּיחֵךְ. הַתַּפְּעַל וְהַתַּפְּעֵל הַתַּעֲתֵרוּ לְגִלִּים (איוב טו, כח), הַמוֹמֵנוֹת לְחֻרְבָּה עֲתִירִים וְלַחֲיוֹתָם לְגִלִּים. הַתַּעֲתִירִים הַעֲלִים עַל הַצֵּאֵן (בראשית לא, י), יָדוּעַ כִּי הֵם הַזְּכוּרִים מִן הַעוֹיִם וְנִקְרָאוּ גַם כֵּן חִישִׁים, וְהַגְּדוּלִים יִקְרָאוּ עַתּוּרִים וְדוֹחִישִׁים וְהַקְּטָנִים יִקְרָאוּ שְׁעִירִים. וְנִקְרָאוּ הַאֲצִילִים וְהַגְּדוּלִים כּוֹה הַלְשׁוֹן כְּדִךְ הַהֲשֵׁאֲלָה. כָּל עֲתִירֵי אֶרֶץ (ישעיה יד, ט), לְפִי שֶׁהֵם הַזְּכוּלִים לְפָנֵי הַעַם וּמְנַהִיגִים אוֹחֵם כַּעֲתוּרִים לְפָנֵי הַצֵּאֵן.

נפעל עתם נַעֲתֵם אֶרֶץ (ישעיה ט, יח), חֲשַׁכָּה הָאֶרֶץ מִלְשׁוֹן עַרְבֵי אֵ"ל עַתְמָהּ ¹) חֲשַׁךְ. וְאָמַר כּוֹ הַהֲרָגוֹם חֲרוּבַת אֶרֶץ ².

עתק עתיק עֲתָקוּ גַם גִּבְרוֹ חֵיל (איוב כא, ו), עֲבֹ וְחוּקוֹ. וְאָמַר עַל הַדְּבָרִים הַעֲבִים הַחֻזְקִים וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים

עתק (דברי הימים א' ה, כב). וּמִשְׁקַל אַחַר יִצָּא עֲתָק מִפִּיכֶם (שְׁמוּאֵל א' ב, ג), הַרְּוֹבְרוֹת עַל צָדִיק עֲתָק (תְּהִלִּים לא, יח).

עתק וּמִשְׁקַל אַחַר דְּהוֹן עֲתָק וְצַדִּיקָה (משלי ת, יח), רַב עֲתִיק וְגָדוּל. וּמִשְׁקַל אַחַר וְלִמְכָסָה עֲתִיק (ישעיה כג, יח), פִּירוּשׁ לְכַסּוֹרָה עַב וְחֹשֶׁב. וְעִינֵן אַחַר וְצוּר יַעֲתֵק מִמְּקוֹמוֹ (איוב

הפעיל יד יִחַ, יָסוּר וַיַּעֲקֵר. וְהַפּוֹעֵל הַנְּכַבֵּד הַמְּעַתֵּיק הַרִים וְלֹא יָדַעוּ (שם ט, ה), כְּלוֹמַר עוֹקְרִים מִמְּקוֹמָם. וַיַּעֲתֵק מִשֵּׁם הַהֲרָה (בראשית יב, ח), פִּירוּשׁ וַיַּעֲתֵק אֵהְלוּ מִשֵּׁם. הַעֲתִיקוּ מִדָּם מִלִּים (איוב לב, טו), עֲקְרוּ הַדְּבָרִים מִדָּמָם שְׁלֹא הָיוּ לָרֵם עוֹד דְּבָרִים לַעֲנוֹת. אֲשֶׁר הַעֲתִיקוּ אֲנָשֵׁי חֻזְקִיהָ (משלי כה, א), כּוֹתֵב הַסְּפָרִים מִסְּפָר אֶל סִפְרֵי יִקְרָא מַעֲתִיק לְפִי שֶׁמַּעֲתִיק וְעוֹקֵר הַדְּבָרִים מִסְּפָר לְסִפְרֵי וְאִךְ עַל פִּי שֶׁדְּבָרֵי הַסִּפְרֵי הַרְאִישׁוֹן אֵינָם נַעֲתִיקִים מִמֶּנּוּ הָרִי הַסּוֹפֵר כְּאִילוֹ הוּא מַעֲתִיק אֲוֹחֵם. וְהַרְּוֹאֵר עֲתִיקֵי מִשְׁדִּים (ישעיה כח, ט),

כְּלוֹמַר שֶׁנַּעֲקְרוּ מִשְׁדִּים שְׁלֹא יִינְקוּ עוֹד כְּמוֹ נְמוּלֵי מַחֲלָב (שם). וְאִדּוּנִי אֲבִי וְלֹא כְּתוּב מִהַעֲנִין הַרְאִישׁוֹן כְּלוֹמַר עֲתִיקִים וְשִׁמְנִים מִשְׁדִּים מְרוּב חֵלֶב שִׁינְקוּ וְאִין לָהֶם תְּכוּנָה. וְעִינֵן אַחַר עֲתִיקָה בְּכָל צוּרֵי (תְּהִלִּים ו, ח), כְּלוֹמַר נַחֲשֵׁנָה בַּעֲבוּר כָּל צוּרֵי דְּמַכְעִיסִים אוֹתִי וּמְרוּב כְּנִיתָם עַל הַכַּעַם נַחֲשֵׁנָה. וְדוּמָה לֹא כְּלִשׁוֹן אֲרִמִּירָה וְעֲתִיק יוֹמִין יִתִּיב (דְּנִיָּאל ו, ט), וְחֲרָגוֹם יִשָּׁן עֲתִיק, וַיִּתְּכֵן לְפָרֵשׁ מִזֶּה וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים.

1) *tertium pars noctis a fine crepusculi, nempe ab hora decima ad secundam matutinam.*
 Verb. *עָתַם* significat: *obscura evasit nox.*

1) 1. Samuel. IX, 17. 2) 1. Regg. XVIII, 3.
 3) Hiob XIX, 7. 4) Ezechiel. XIV, 7.
 5) Ibidem. 6) Hiob III, 1.
 7) Deuterou. XXVI, 8. 8) 1. Samuel. IX, 17.

מרכ"י [מרכ"י¹]. ויש אומרים שהוא הנקרא כל'עו יונבר"י [יונבר"י²]. והמשיל כנסת ישראל בגלות לערער ואמר פנה אל תפלת הקערער (תהלים קב, יח). וכבר כתבנו בשרש עור פירוש אחר. ואפשר להיות מזה ותהינה קערער במדבר (ירמיה ערוער מח, ו), כלומר כערער בערכה. ויונתן חרגם והווי כמגדל ערוער דשרן כשבונן במדברא. וחרגם כערער בערכה כעכביחא. ופירוש רבי האי זל עכביח הוא קוץ מבחוץ ומכפנים פרי נאכל ונקרא ערער. ורבי יונה כתב מורה עובות ערי ערער (ישעיה יז, ב), כי הנבואה על דמשק וערוער היחה עיר מערי מואב. ונקראה דמשק ערוער לפי שעחידה להיות כערוער במדבר. ואין צורך לפירושו אף על פי שהמדרש מסייעו, כי אפשר שהיתה בדמשק גם כן עיר גדולה שמה ערוער לפיכך אמר ערי ערוער הסמוכור לה. ואף על פי שהיתה כערי מואב ערוער³ היחה גם כן בדמשק עיר שמה ערוער. והנה בערי בני עמון היחה עיר שמה ערוער כמו שכחוב עד ערוער אשר על פני רבה (ירושע יג, כה), וכן הוא משמעות הכחוב מערער אשר על שפת נחל ארגון (שם יב, ב), ידמה כי ערוער אחרת היחה. ויש לפרש גם כן עובות ערי ערוער, על ישראל כי לישראל היחה אותה ערוער שלקחזה מיד האמרי ולבני נד היחה, ולפי שנותרו יחידו רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו להלחם על יהודה וקר בנבואה דמשק במפלחה מפלח ערי ישראל, כי בזמן אחד היחה מפלחם על ידי מלך אשור וחרבן ארץ בני נד ובני ראובן שהיחה שם ערוער היחה קודם זה על ידי פול מלך אשור. וכן אמר בואת הנבואה ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו⁴).

ערפל ומשה נגש אל הערפל (שמוח כ, כא), הוא ערפל החשך העכה.

עשתר ועשתרות צאנך (דברים ז, יג), אמרו שהם עשתרות נקבות הצאן. ואמרו רבותינו ז"ל (חולין פד,

ע"ב) למה נקרא שם עשתרות? שמעשרות בעליהן, כלומר שמוכר את הנבינה והצמר והטלאים. לבעל ולעשתרות (שופטים ב, יג), צלמים עשויים בצורות עשתרות.

נשלמה אות העין

כערער בערכה הו אלעכוב אעני אלחרשף

h. e. Jerem. XVII, 6. est العكوب, puta الحرف. Conf. Schnurrer, Dissertat. phil. crit. pag. 166.

¹) e nostra sententia legendum est, i. e. myrice, myrica.

²) In v. praecedente כ mendose pro כ, hic tanquam compensationis causa כ pro כ mendose legitur. Lege nempe יונבר"י = juniperi.

³) Jeremias XLVIII, 19. ⁴) Jesaias XVII, 3.

דברחם עלי דברים עכים. והנפעל ממנו ונעטרות נשיקות עתר שונא (משלי כו, ו). ומן הענין הזה וערער ענן הקמרת עלה (יחזקאל ח, יא), פירוש עוכי ענן הקמרת. ויתכן שהכל עתרי ענין אחר ענין דבור, והענין הראשון הוא רבוי התפלה. עתרי פת פוצי (צפניה ג, י), שם אומה.

ואשר הם בני ארבע אותיות.

עבטיט עבטיט ומכביד עליו עבטיט (חבקוק ב, ו), מלה מורכבת מן עב ומן טיט. וכבר כתבנוהו בשרש טיט ובשרש עבט.

עטלף עטלף ואת העטלף (ויקרא יא, יט), לחפר פרות וקורי עבטיט (ישעיה כ, כא), הוא העכבר בעל כנפים אשר יעוף בלילה.

עבבר עבביש החלד והעכבר (ויקרא יא, כט), ידוע. וקורי עבביש יארגו (ישעיה נט, ה), וכיח עבביש מבטחו (איוב ח, יד), הוא העש הנמצא בבתים והוא כאורג וכבונה בקורות ובכתלים.

עקשוב עקשוב חמת עקשוב תחת שפתימו סלה (תהלים קמ, ד), אחד מוחלי עפר ממין פחן.

עקרב עקרב נחש שרף ועקרב (דברים ח, טו), למעלה עקרבים (במדבר לד, ד), מקום נחשים ועקרבים היה אוחו המעלה. וענין אחר איסור אתכם בעקרבים (מלכים א' יב, יא), מין ממיני הקופים איגילנציר בלע"ו.

ויש לפרש מזה ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל כ, ו). או הוא מהענין הראשון.

ערער ערער בערכה (ירמיה יז, ו), הוא עץ הגדל במדבר בארץ ציה ואומרים שהוא הנקרא בערכי אל כה"ל² והוא עץ הנקרא בלע"ו

¹) Prov. eglantier („Rosier sauvage qui vient dans les haies.“ Dict. de la Prov.); Gall. esglantier. Roquefort ad vocem Esglantier ait: Ce pourroit être aussi l'acanthus de Virgile.“ Mercerus apud Sant. Pagn. (Gallice Esglantier?) „aut Eglansier, vel Aglansier, ut nostrate Narbonensi lingua efferimus.“

²) In editionibus vulgaribus legitur minus recte אל כהל. Nos veram lectionem, eamque auctoritate cod. Hisp. testatam, eamque restituimus. Est nimirum אִבְהַל nux sabinae, seu ipsa arbor (Gol. ex Kam. Edit. Calc. formam reddit אִבְהַל).

Kimchi hoc loco ducem suum perpetuum Arabicum, Rabbi Jonam; relinquit. Dicit enim hic in lex. Mst.

אות הפא .

פֶּאָה פֶּאָה לַפֶּאָה האחת (שמות כו, ט), על ארבע הפֶּאָה (שם כה, כו). ומחץ פֶּאָה־מִי מִיָּב (כמדבר כה, יג), קצה כל דבר וסופו יקרא פאה . קצוצי פֶּאָה (ירמיה ט, כה), רוצה לומר מקוצצים ומפוררים לפאה . והפעל הפעיל הכבר מזה אמרתי אֶפְאִיָּהֶם (דברים לב, כו), פירוש אפורם ככל פאה . לא תקפו פֶּאָת ראשכם (ויקרא יט, כו), פירשו רבותינו ז"ל (מכורז כ, ע"כ) סוף הראש והוא המשוה צדעיו לאחוריו אוננו ולפרחתו . פֶּאָת זקנך (שם), הוא שכולח הזקן . ויש לפרש מזה פֶּתְהִין יערה (ישעיה ג, יז) . ועוד נכרחו בשרש פֶּאָת .

התפעל פֶּאָר הַתְּפָאָר עלי (שמות ח, ה), פן יתְּפָאָר עלי ישראל (שופטים ג, כ), הַתְּפָאָר הגרון על החצב בו (ישעיה י, טו), אֲשֶׁר כַּךְ אֶתְּפָאָר (שם טט, ג) . והשם תְּפָאָרַת כי תְּפָאָרַת עומו אתה (תהלים פט, יח), לכבוד ולתְּפָאָרַת פֶּעַל (שמות כה, כ). והפעל הדגוש ולקדוש ישראל כי פֶּאָרְךָ (ישעיה נה, ה), ובית תפארת־י אֶפְאָר (שם ס, ו), לְפָאָר פֶּאָר מקום מקדשי (שם ס, יג) . והשם עוד לתת להם פֶּאָר רחנת אפר (שם סא, ג) . ואת פֶּאָרִי דהמגבעת (שמות לט, כח), פֶּאָרִי פשתים יהיו על ראשם (יחזקאל סד, יח), הַפֶּאָרִים והצערות (ישעיה ג, כ), הם המגבעות שהם פאר לאדם כשהם על ראשו . ופֶּאָרְכֶם על ראשכם (יחזקאל כד, כג), חסר יו"ד הרבים ענין כולם השבח והיופי . ויתחפש בְּאֶפֶר (מלכים א' ב, לח), נחכנו כשרש אֶפֶר כי הוא הפך סן פארי המגבעות . ופירוש הרפאר עלי רון תפארת ושבח לעסמך עלי שתאמר למחי אעתיך לך וכן פֶּאָרִיר אעשה . כל פנים קבצו פֶּאָרִיר (יואל ב, ו), שם כפול הלמ"ד ופירושו קבצו פאר שלא נשאר להם, על דרך וככבים אספו נגהם (שם ב, י). כן פירוש מנחם . ורוגש פירוש לשון ובשרו בְּפֶרֶר (כמדבר יא, ח), והאל"ף נוספת ופירושו קבצו כל שחרות הפרור . ואדוני אבי ז"ל עזר לרוגש בפירושו ואמר כי לא יחכן כדברי מנחם, כי הפרש יש בין אסיפה לקיבוץ, כי לשון קיבוץ לא יחכן אלא על אסיפת דברים המפוררים שיקבצם למקום אחד, לפיכך לא יחכן כל פנים קבצו פֶּאָרִים שלא נראה, אך לשון אסיפה יחכן בזה הענין כמו ויאסף רגליו¹⁾, ויאסף אל עמיו²⁾, אסוף ידיך³⁾, ולא יחכן לומר קבוצן ידיך, ויקבוץ רגליו . ויחכן פֶּאָרִה לריוח מזה השרש מסעף פֶּאָרִה (ישעיה ג, לג), בשורק .

¹⁾ Genesis XLIX, 33.
²⁾ Ibidem XXV, 8.
³⁾ 1. Samuelis XIV, 12.

ותארכנה פֶּאָרְתִּיו (יחזקאל לא, ה), בחלם כמו סעיף, סעפותיו . והפעל ממנו לא תְּפָאָר אחר־ך (דברים כד, כ). והוא פֶּעַל פתח להבדיל הענין, כלומר שלא חטול מה שנשאר בפארות¹⁾ . ורבותינו ז"ל פירשו לשון פאר שאמרו (חולין קלא, ע"א) שלא חטול חפארתו ממנו . ואפשר שנקרא הסעיף הגדול והגבוה פארה לפי שהוא פאר האילן ויופיו . ואפשר כי שרש פארה, פארותיו פֶּרָה כמו שכתב רבי יהודה, ותהיה האל"ף הקודמת לר"ש כמו ו' המשך ותהיה פארה שם מנחי הלמ"ד בשקל ולדבר אל י"י תוֹעָה²⁾, ואף על פי שבא מסעף פֶּאָרִה בשרק, השרק והחלם אחדים כמשקל . ואין ראיה שיהיו מזה השרש מפני האל"ף הקודמת לר"ש כי במעטים מהם יבא זה, כי הנה נכתב ותשלח פֶּאָרֹת (יחזקאל יז, ו), הר"ש קדמת לאל"ף וכן פֶּאָרְתִּיו הרוב נכתבו הר"ש קודם האל"ף . והמסרה הבא עליהם כי שנים נכתבו אל"ף קודם לר"ש, ותארכנה פֶּאָרְתִּיו, ותחת פֶּאָרְתִּיו ילדו (שם לא, ג), ושאר ר"ש קודם לאל"ף .

פג התאנה חנטה פֶּגִיָּה (שיר השירים ב, יג), הם פֶּגִים התאנים שלא בשלו כל צרכן³⁾ . ואמרו רבותינו ז"ל (שביעית פרק ה, משנה ג, דף לה, ע"א) הפגים משוריהו . ועוד אמרו (שבת קכג, ע"א) חנו רבנן פנה שטמנה בחנו פירוש התאנה שלא בשלה כל צרכה באילן וטמנה בחנו להחבשל בם . ואפשר כי שרש המלה פוג . או פֶּגַג לפיכך נדגשה .

פגל פגול הוא לא ירצה (ויקרא יט, ז), ומרק פגול פֶּגְלִים כליהם (ישעיה סה, ד), הוא הכבש שנשחטה ריחו ומראהו . וכן אמרו רבותינו ז"ל (פסחים פב, ע"ב) . פיגול מעון [עיבור] צורה, כלומר שאינו נשרף עד שחעבר צורתו .

פגע וַיִּפְגְּעוּ־בּו מלאכי אלהים (בראשית לב, ב), וַיִּפְגְּעוּ בַמְּקוֹם (שם כח, יא), בַּפְּגְעוּ־בּו (כמדבר לה, יט), כי תִּפְגַּע שׁוֹר איבך (שמואל כג, ד), וַיִּפְגְּעוּ הַדָּב (עמוס ה, יט), פן יִפְגְּעוּ בְכֶם (יהושע ב, טו), ענין פגישה . ומזה הענין וַיִּפְגַּע הַגְּבוּל בַתְּכוֹר (שם יט, כב), ובאשר יִפְגְּעוּן מִצַּפּוֹן (שם יז, י), וַיִּפְגַּע אֶל הַנַּחַל (שם יט, יא) . ומזה עוד לפי דעתי פִּגְעַתְּ אֶת שֵׁשׁ וְעֵשֶׂה צֶדֶק (ישעיה סד, ד), רצה לומר כי מחלה פגעה ומפאת מי שהיה שם ושמה במצותך ועושה צדק, והוא רמו לאברהם אבינו ושאר הצדיקים אחריו שהיו זוכרים אוחד בעת הכעס במדוחך הירועות שהם חנון ורחום אך אפים . והפעל הכבר אִם לֹא הִפְגַּעְתִּי בְךָ בעת רעה ובעת צרה את האיב (ירמיה הפעיל טו, יא), וכנגד ישראל ידבר כמו שאמר חילך ואוצרותך לִבּוֹ יִחַן (שם טו, יג) . והשם ואין פִּגְעָה רע (מלכים א' פִּגְעָה ה, יח), בסגול הפ"א . ובחוספח מ"ם לטה שמתני לַמִּפְגַּע מִפְגַּע

¹⁾ Jesaias XXXII, 6.

לך (איוכ ו, כ). נש פגע-בו (שמואל ב' א, טו), לפגע בכהני י"י (שם א' כב, יו), פן יפגענו בדבר (שמורח ה, ג), פן תפגעון כי (שופטים טו, יב), ענין פגיעה בחרב באדם להמירחו. ויחכן להיות מענין זה נקם אקח ורלא אפגע אדם (ישעיה טו, ג), בהסרון כף הרמיון רוצה לומר לא אפגעם כשאר אדם אלא שאקח נקמתי שלמה מהם. והביא רבי יונה ול בענין זה פגעה את שש. וענין אחר ואל תפגע בי (ירמיה ו, טו), ומה נועיל כי נפגע בו (איוכ כא, טו), ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראשית כג, ח), יפגעו גא בי"י צבאות (ירמיה כו, יח). והפעל רחכבר הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה (שם לו, כה), וישתומם כי אין מפגיע (ישעיה נט, טו), ויצו עליה במפגיע (איוכ לו, לב), כלומר יצוה על עב המטר שחמטיר בחפלה שמתפללין בני אדם. וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש אור. ולפשיעים יפגיע (ישעיה נג, יב), ענין החנה ובקשה. והביא רבי יונה בענין זה אם לא הפגעתני כך, כלומר שאשימנו שיבקש ויחחנן לך. וכן דעת רוב המפרשים וכנגד הנביא ידבר. וכן אני עתיד לפרש הפסוק בשרש שאר. ואמר מזה ולא אפגע אדם, כלומר לא אקח בקשת אדם ותחנהו עליהם. וכן מפרשים פגעה את שש ועושה צדק, כלומר היית מקבל פיוס הצדיקים ובקשתם. ואומר כי העוחר כלשון פגיעה הוא קשור עם ב"ח בנעחר כמו ואל תפגע בי, וחכיריו, או בלא קשר והוא חסר הנערר כמו כי אין מפגיע, ולפושעים יפגיע וחכיריהם, אבל כשהוא קשור בלא ב"ח הוא נופל על הנעחר כמו ולא אפגע אדם*.

פגר רב הפגר (עמוס ח, ג), כשש נקודת. פפגר טובם (ישעיה יד, כ), וכבר פגר (נחום ג, ג), פגרים מתים (ישעיה לו, לו), ופגריכם אתם יפלו (במדבר יד, לב), על פגרי גלוליהם (ויקרא כו, ל), ידוע*. ופירוש פגריכם אתם אמר אחם לבאר, כי אם אמר ופגריכם לבדו יובן ממנו פגרי כניהם לפיכך אמר אחם. הפגר הוא הגוף בלא פעל רוח. אשר פגרו מלכת אחרי דוד (שמואל א' ל, כא), פירוש נחלשו והיו יגעים ולא יכלו ללכת, ויהיה פגרו כמו ופגתחו שערך¹) שהחירק במקום שרק. או יהיה בנין פעל בעצמו ויהיה עומד. או יהיה יוצא ופירושו פגרו עצמם כלומר הראו עצמם כחלשים ואף על פי שלא היו, כדי שלא ילכו כי היו יראים ובחרו לשבת על הכלים יותר מלכת. ודומה לו בדברי רבוהינו ז"ל (שבת קכט, ע"ב). יומא דמפגרי רבנן אמרי החדנה יומא דשפמי, כלומר היום שרהיו נחלשים החלמידים ויגעים מן הגירסא ולא היו יכולים לבא לבית המדרש היו קורין אותו היום למשל יומא דשפמי כלומר יום בטול, כמו המגלה השפם

¹) Jesaias LX, 11.

שהוא בבטל שאינו נוטל שכר על חקון השפם לכר כי אם על חקון הראש או הזקן.

פגש כל המחנה הזה אשר פגשהו (בראשית לג, ח), ותפגש אתם (שמואל א' כה, כ), כי יפגשהו עשו אחי (בראשית לב, יח), הגימל בקמץ מעמד ורפה. ויפגשהו י"י (שמות ה, כה), פגוש דב טכול באיש (משלי יו, יב). והנפעל עשיר ורש נפגשו (שם כב, ב). והכבר נפעל יומם יפגשו חשך (איוכ ה, יד). ענינם ענין פגיעה. פעל

פדה פדה בשלום נפשי (תהלים נה, יט), והוא יפדה את ישראל (שם קל, ח). והשם פדור, שלח פדות לעמו (שם קיא, ט). ומשקל אחר ויקר פדיון נפשם פדיון (שם מט, ט). וכמ"ם את כסף הפדיום (במדבר ג, מט), פדיום כפלם שלשם. ומשקל אחר ואת פדיוי השלשה (שם ג, פדוי טו), שהאחד ממנו פדוי כשקל כסוי עור תחשי). והנפעל נפעל לא נפדתה (ויקרא יט, כ). והפעל הכבר אשר לא יערה וקפדה (שמורח כא, ח). ופירוש והפדה שהוא יסייע הפעיל בפדיונה כלומר שמגרע פדיונה מספר השנים שהיחה אצלו כאילו שכורה אצלו וחתן לו השאר ויוצאה. והמקור מבנין שלא נזכר פעלו ממנו וקפדה לא נפדתה (ויקרא יט, כ). הפעל ופירוש ושלמתי פדרת בין עמי ובין עמך (שמות ח, יט), שהפדות הוא שיפדו וינצלו הם מן הערוכ והוא הפרש והכרה בין עמי ובין עמך.

פדן וישע אהלי אפדנו (דניאל יא, מה), האליף נוספת אפדן ופירושו ארמונו. וכדברי רבוחינו ז"ל נקרא הארמון אפדנא (בבא מציעא לה, ע"א). ואדוני אבי ז"ל כרזב כי האליף שרש והגון נוספת מענין וקפדה לו (שמות כט, ה). טפדן ארם (בראשית כה, כ), פדה ארם (שם כה, כ), פדן נקרא כן לפי שרהיו שני מקומות שהיו נקראים ארם, ארם נהרים וארם צובה. ולשון פדן בדברי רבוחינו ז"ל שנים ההוא גברא דגול פדנא דתורי מחבריה (בבא קמא צו, ע"ב). פירוש צמד בקר. ותרגום ויקח צמד בקר פדן דתורי²). ואף על פי שיש גם כן ארם דמשק וארם בית רחוב, שנים מאלה קרובים זה לזה לפיכך מזווג אותם דושנים. וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים. ויש מפרשים פדן ארם שדה ארם. וכן יקרא בלשון ישמעאל השרה פדן³). וכן כתב אדוני אבי ז"ל. [וכתב וישע אהלי אפדנו בשרש אפד מן ואפדה לו].

פדע פדעהו מרדת שחת (איוכ לג, כד), כמו פדהו. ואת הפגר (ויקרא א, ח), ואת ראשו ואת פדר פדרו (שם א, יב), פירוש חלב וזן אמר התרגום

1) Numerorum IV, 6.
 2) 1. Samuelis XI, 7.
 3) agri spatium CCCC. Kätzebeh. Freitag.

זית חרכיה . ואמרו רבותינו ו'ל (חולין כו, ע"כ.) מלמד שהיה חופה הפדר את בית השחיטה ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה .

פּה פּה מי שם פּה לאדם (שמות ה, יא.), ידוע . ופירוש להלחם עם יהושע ועם ישראל פּה אחד (יהושע

ט, ב.), כעצה אחת ובהסכמה אחת . ובסמך הומרה ה"א ביו"ד כי פי י"י דבר (ישעיה נח, יד.), וישם פי כחרב חדה (שם מט, ב.), היו"ד למדבר בערו ויו"ד השרש נפקדת שלא יתכן בלשון לקבץ שני נחים רפים ושניהם אות אחת . ולומר פּי בהנעת היו"ד הראשונה כבד גם כן על הלשון . ואמר על הדבר ועל המאמר פה אשר ימרה את פּיה (יהושע א, יח.), על פי י"י יחנו (במדבר ט, כ.). הן אני כפּיה לאל

(איוב לג, ו.), כלומר הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמר שאמרה כי לא איש כמוני אעננו נבא יחדו במשפט (שם ט, לב.), והנני איש כמך מחמר קורצתי גם אני . וקראו גם כן פה לשפתו הכנר העליונה מקום שמכניס ראשו בה הנקרא ברברי רבותינו ו'ל בית הצואר (שבת מה, ע"א.) . על פי

מרותיו (ההלים קלג, ב.), שפה יהיה לפיו (שמות כח, לב.), כפי תחרא (שם) . וכן קראו לחורו של חרב לפי חרב (יהושע י, כח.), ולה שני פּיות (שופטים ג, טו.), הפ"א בצרי רוצה לומר שדויה לה שני חורים מזה ומזה . והבליעו הנח בדגש והפ"א בחרק ואמר חדה כחרב פּיות (משלי ה, ד.),

וברכהכפל הפ"א וחרב פּיות (ההלים קמט, ו.) . ובא הקבוץ כלשון זכרים ודחיתה הפצירה פים (שמואל א' יג, כא.), פירוש פצירה שיש לה פיים רבים . וחרגומו שופינא ליפ"א בלע"ו¹⁾ . ואדוני אבי ו'ל פירוש פצירה לשון רבוי, פצירה פים רבת הפיות מלשון ויפצר בו²⁾ שהוא רבוי דברים ותחנונים . ונשהטשו בו עוד על שיעור הדברים

לחם לפי הטף (בראשית מו, יב.), איש לפי אכלו (שמות יב, ד.), כשיעור הטף כמו שיאכלו . איש כפי עבדתו (במדבר ז, ה.), ולפי העלורח הענין (שם ט, יו.), על פי הדברים (בראשית מג, ו.), לפי דברי (מלכים א' יו, א.), לפי שכלו (משלי יב, ח.), ויהי נא פי שנים ברוחך אלי (מלכים ב' ב, ט.), שיעור שני חלקי רוחך . לרחת לו פי שנים (דברים כא, יו.), שיעור

פה שני חלקים . ופה אשליך לכם גורל (יהושע יח, ח.), ואתה פה עמר (שמואל ב' כ, ד.), הנה . ואמר עד פה תבא (איוב לח, יא.), עד הנה . ונכתב באל"ף ופ"א ישית בגאון גליך (שם) . ואדוני אבי ו'ל פירוש אחר שאמר לים עד זה

הגבול תבא קרא לשפת הים פה ואמר ופ"א ישית וילחם בגאון גליך . ויפה פירש . ונכתבו מזה רבים כו' שנים שלחנור

¹⁾ Prov. limo; Hisp. et Ital. lima; Gall. lime (lima); nostram Feile.
²⁾ Genesis XXXIII, 11.

מפז (יחזקאל מ, לט.), וארתיקיהא מפז ומפז (שם מא, טו.), וזולתם . ומלת אִיפּה פירשתיה בשרש אִיף .

פּוג על כן רָפּוג תורה (חבקוק א, ד.), וַיִּפּג לבו (בראשית מה, כו.) . והנפעל נִפּוגְתִי ונדכרתי נפעל

(תהלים לח, ט.) . והשם אל תתני פּוגת לך (איכה ב, יח.), פּוגָה ונסמכה המלה על למ"ד השרוח כמו הַשְּׁכִינִי באהלים¹⁾ .

והשם עוד בתוספת ה"א מאין הַפְּגוּת (איכה ג, מט.), ענין הַפְּגוּת רפיון וחלישות . ובדברי רבותינו ו'ל (מגלה כה, ע"ב.) נחוש דילמא פייגא דעתייהו דצבורא , כלומר שמא תחלש דעת הציבור . ועוד אמרו (בבא בתרא י, ע"א.), גוף קשה יין מפניו כלומר מחלישו ומסיר כחו . והרגום וריחו לא נמר²⁾ וריחיה לא פג כלומר שלא נחלש ריח היין .

פּוח עד שִׁפּוּחַ הַיּוֹם (שיר השירים ב, יו.) . והפעל הכבד הַפּוּחִי גני יזלו בשמיו (שם ד, טו.), ענין נפוחה . הַפּוּעִיל

ויש לפרש מזה הענין כל צדריו יִפּוּחַ בהם (תהלים י, ה.), כלומר שלא יחשוב אותם לכלום . באש עברתי אִפּוּחַ עֲלֵיךְ (יחזקאל כא, לו.), כמו שגופחים כאש כדי שחבער . ומזה הענין פּוּחַ הַכֶּכֶשֶׁן (שמות ט, ח.), כלומר נפוחת הכבשן פּוּחַ

והוא הנקרא בלשון רבותינו ו'ל רמץ (פסחים עה, ע"ב.) רשקלי"ב בלע"ו³⁾ . ומזה נקרא הדבור בלשון הורה לפי שחוא נפוחת הפה וַיִּפּוּחַ כּוֹכָבִים עַד שְׁקָרָה (משלי יד, ה.), כלומר מי שידבר כוכים בדברי העולם כן יעיד עדות שקר מפני שהורגל ככוכים . ויש מפרשים מזה יִפּוּחַ לוֹ (תהלים יב, ו.), כלומר מי שידבר לו אמרות י"י אמרות טהורות אשיחנו בישע . ואפשר מזה השרש וַיִּפּוּחַ לֶקֶךְ (חבקוק ב, ג.).

וכבר כתבנוהו בשרש יִפּוּחַ והענין אחר . וענין אחר פה יקוֹשׁ פּוּחַ (הושע ט, ח.), הַיִּפּוּחַ נשבר (ההלים קכד, ו.), צנים פּוּחִים בדרך עקש (משלי כב, ה.) . ינטר על רשעים פּוּחִים (תהלים קיא, ו.), בדרך ההשאלה כלומר יביא עליהם דברים שיכשלו בהם כמו שיכשל הנלכד בפח . ויתכן שהס"ם שרש

והיא כמו פָּחַם לפי שאמר אחריו אש ונפריית . והפעל הכבד כמנו יִפּוּחַ בהם (שם י, ה.), יִפּוּחַ לוֹ (שם יב, ו.), פירוש מי שדורשע יפוח לו ויסבב ללכדו והוא העני אף אני אצילנו מידו ואשיחנו בישע . יִפּוּחַ קריה (משלי כט, ח.), הַפּוּחַ בחורים כלם (ישעיה מב, כב.), כלומר שילכדו אותם כלם ויטמינם בחורים ויחביאום שם כמו שאמר אחריו וכבתי

כלאים החבאו . או פירשו באותם החורים שנטמנו וכבתי כלאים שהחבאו שם ילכדו . וענין אחר קרוב לזה רקעי פּוּחִים (במדבר יו, ג.), וירקעו את פּוּחֵי הַזֶּדֶב (שמות לט, ג.),

¹⁾ Judicum VIII, 11.
²⁾ Jeremias XLVIII, 11.
³⁾ Recalieou (rescalieou?) braise, cendre chaude (Dict. de la Prov.).

פירוש טסים לנד"ש בלע"ז¹⁾, ונקראו כן שהם פרושים כמו הפח .

פוף פוף כי חקרעי בפוף עיניך (ירמיה ה, ל), ורחשם בפוף עיניה (מלכים ב' ט, ל), הוא הכחול השחור . מרביץ בפוף אבניך (ישעיה נה, יא), אבני פוף (דברי הימים א' כט, ב), אכן יקרה שעניה כעין הפוף ואומרים שהוא שקורין לה בלע"ז קרבונקל"י²⁾ . או רוצה לומר על הפוף עצמו כי גם הוא אבן .

פול פול ופול ועדשים (שמואל ב' יו, כח), ידוע .

פון פון נשאתי אמיד אפונה (תהלים פח, טו), הנכון והישר כמלה הזאת שהיא נזורה ממלח פון ומענינה,

רוצה לומר הכבדתי עלי אפים שאני מפתח חמיד ממך ואומר פון יקראני כך וכך על העונות, כי כל אדם מפתח אומר בלבו פון יהיה זה וזה, או שמא יהיה כך וכך . ואפונה דוכיט"ו פון בלע"ז³⁾ . פון בחרב אצא (במדבר כ, יח), ארח חיים פון תפלם (משלי ה, ו), פון יפקד עליה (ישעיה כו, ג), פון ישלח ידו (בראשית ג, כב), כלם ענינם שמא . ופירוש פון תפלם בחמיה, כלומר תשוב שמא תפלם ארח חיים לא תעשה אלא נעו מעגלותיה לא תדע כלומר לא תרגיש בדבר עד שיעונו מעגלותיה אל מורח . ויש שפירושם שלא פון תשיב את בני שמה (שם כה, ו), שלא תשיב ארץ בני פון חמותון (שם ג, ו), שלא חמותון .

פויץ פון נפויץ (בראשית יא, ה), יפצו מעינתך חיצה (משלי ה, טו), ותפוצינה מבלי רעה (יחזקאל

לד, ה), הך ארץ הרעה ותפוציין וצאן (זכריה יג, ו), עוד תפוצינה ערי משוב (שם א, יו), פצו בעם (שמואל נפעל א' ד, לד). והנפעל אשר נפוצותם במ (יחזקאל כ, לד).

הפעיל והוא בחלם . והפעל הכבד מאבדים ומפצים (ירמיה כג, א), עלה מפיץ על פניך (נחום ב, ב), מפיץ וחרב (משלי כה, יח), הפץ עברורה אפך (איוב מ, יא), ויפץ יי ארחם (בראשית יא, ח), יפץ ענן אורו (איוב לו, יא) . וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים (שמות ה, יב), פעל יוצא . והמפיץ הוא פרעה שהכריחם לפון לקושש קש . ואפשר שהוא פעל עוסד . וכן ויפץ העם מעליו (שמואל א' יג, ח). והפעל פעל המדובע וכפטיש יפצץ סלע (ירמיה כג, כט). וההתפעל ממנו ויתפצצו הררי עד (חבקוק ג, ו). ואמרו כי מפיץ

והרכ הוא שם הפטיש שיפוצץ הסלעים . והשם תפוצצה תפוצצה בפלם תקומה, תשובה . והקבוץ תפוצצות . ובא בחולם ותפוצצותיכם ונפלתם ככלי חמדה (ירמיה כה, לד), החי"ו בחירק שלא כמנהג . וכמדו בחרק החי"ו אם לא שריתידך לטוב (שם טו, יא), שהיה ראוי שריתידך . ופירושו למה שאמר כי מלאו ימיכם לטבוח ומלאו גם כן ימיכם לבא חפוצותיכם, כלומר באו ימיכם לטבוח ולגלות . כלם ענין פוור . ואמר בשבירה הסלעים וכפטיש יפוצץ סלע, שבשבירה הסלעים יתפוצצו שבירי הסלעים הנה והנה . ופעל כבד ממנו כפל הפ"א והלמ"ד ואחו בערפי ויפצפצני (איוב טו, פלפל יב). העצב נכזה נפויץ (ירמיה כב, כח), נפצים אל ההרים (מלכים א' כב, יו), כחבנום בשרש נפץ .

פוק פקי פליריה (ישעיה כה, ו), והשם לפוקה פוקה ולמכשול לב (שמואל א' כה, לא). והפעל הפעיל

הכבד יחזקום ולא יפיק (ירמיה י, ד). והשם ופיק ברכים פיק (נחום ב, יא), ענינם ענין מנשול . ופירוש פקו פליליה בפליליה כלומר כשלו במשפט . וענין אחר הפעל הכבד ויפק לרעב נפשך (ישעיה נח, י), פירוש תוציא אליו נפשך ורצונך . זממו אל תפק (תהלים קמ, ט), אל תוציא מחשבתו ואל תשלימה . ויפק רצון מיי (משלי ח, לה), ויוציא רצון . מפיקים מון אל זון (תהלים קמד, יג), מוציאים ממין זה אל מין אחר כלומר לרוב מלא הוויות מיני החבואה וזולתה פורצים ומוציאים מין זה אל המין האחר ומערבים זה עם זה . ויש לפרש מזה ולא יפיק, ויהיה פעל עוסד כלומר שלא יצא ממקומו .

פור הפעל הכבד יי הפיר עצת גויים (תהלים לג, י), הפעיל את בריתי הפך (בראשית יו, יד), מפר אתות

בדים (ישעיה מד, כה), לך הפכה את בריתך (מלכים א' טו, יט), וחסדי לא אפיר מעמו (תהלים פט, לד), ואם הפך יפר (במדבר לו, יג), ואישרה יפרנו (שם לו, יד) .

ושלא נוכר פעלו ממנו גם בריתי תפר ארץ דוד עברי הפעל (ירמיה לג, כא), ענינם הכיטול . וענין אחר בפעל כבד פעל

אחר אתה פונרת בעון ים (תהלים עד, יג). וההתפעל פור התפזרה ארץ (ישעיה כה, יט). והפעל הכבד ממנו

כפול הפ"א והלמ"ד שלו היירי ויפזרני (איוב טו, יב), פלפל ענין הריפוז והשבר . ויש מפרשים מזה לחפר פרור פכה ולעטלפים (ישעיה כ, כ), פירוש לחפור בקעים וחפירות .

וכבר פירשנו הפסוק בשרש חפר . ומה הענין נקרא הגן פורה . פורה דרבותי לבדי (שם סג, ג), לחטף חמשים פורה

פורה (חגי ב, טו), לפי שדורכים ורופצים הענבים או הותים כתוכה . וינתן הרנס פורה דרבותי כבעוט דמתבעיט במעצרהא . ותרנס חמשים פורה נרכין דחמרא . הפיל

פור הוא הגודל (אסתר ג, ו), פירשו עמו . והקבוץ וימי פור הפורים (שם ט, כח) .

¹⁾ Prov. et It. *landa* = *lama* planities (cogn. nostr. *Land*), unde idem quod *Lamina*.
²⁾ Hisp. *carbunclo*; Prov. et Gall. *carboncle*; Ital. *carboncello*, *carbonchio*; nostr. *Karfunkel* (*carbunculus*).
³⁾ Prov. *doubter*, *dubitare*, *timere*; Hisp. *dutar*; It. *dubitare*; (*praes. dubito*) *dubitare*, *haesitare*.

פוש ופשו פרשיו (הבקוק א, ח.), כי תפושו כעגלה דשא (ירמיה נ, יא.), ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג, כ.), ענין רבוי . ואפשר שיהיה מהענין הזה פישון פישון (בראשית ב, יא.). ונקרא הנהר ההוא כן לפי שמימיו רבים או מרבים ומגדלים יוחר משאר הנהרים . וכענין זה אמרו רבותינו ז"ל (בכורות נה, ע"כ.) למה נקרא שמו פרת? שמימיו פרים ורבים, חתקל? שמימיו חדים וקלים . נפעל והנפעל נפשו עמד על ההרים (נחום ג, יח.). ויוגורן פש תרגם ענין פיזור אחריו עמד . והשם ולא ידע בפש מאד (איוב לה, טו.), ואף על פי שהוא פהח ימצאו כמוהו מנחי העין כמו שכתבנו בחלק הרקדוקי . וענינו לא ידע איוב לרב מאד בדרכי יי ובמשפטיו, לפיכך הוא מרוקצף ומכביר מלין .

פת ופתות לדלתות הבית (מלכים א' ז, נ.), הוא במין כים קטן של ברזל שיוסב ציר הרלה עליה, כמו שאמרו (כלים פרק אחר עשר משנה ב, דף יט, ע"ב.) הפוחה שהתה הציר . ומה פתקון יערה (ישעיה ג, יז.) כי הנפרד ממנו פת ובהםמכו לכנוי פרוהן . והוא כנוי לערוה* .

פוז ופוזו זרעי ידיו (בראשית טז, כד.), ויתחוקו . מפני ומכרכר (שמואל ב' ג, טו.), מהחוק ורוקד . כי כן דרך הרוקדים לחזק אזור מתניהם בעת רקידתם . פוז תשית לראשו עטרת פוז (ההלים כא, ד.), הוא הוזה הטוב הפעל המזוקק כי יוחר הוא חוק המזוקק . והפעל ממנו זהב מזפו (מלכים א' י, יח.), כלומר מזוקק ומהוקק . ובאלף נוספה אופו ונתניו חגרים בכתם אופו (דניאל ג, ה.) . ויש לפרש מזה ופוזו זרעי ידיו .

פוזר שזה פוזרה ישראל (ירמיה נ, יז.) . והנפעל נפזרו עצמינו לפי שאול (ההלים קמא, ו.) . והנכבד פוזר נתן לאביונים (שם קיב, ט.), פוזרת איביד (שם פט, יא.), וקפזרי את דרכיך (ירמיה ג, יג.), כפוזר כאפר יפזר (ההלים קמז, טו.), יש קפזר ונוסף עוד (משלי יא, כד.), קפזר ומפרד (אסתר ג, ח.), ענין כלם ההפצה .

פחד ופחד ורחב לבבך (ישעיה ס, ה.), קפדו בציון חטאים (שם לג, יד.), שם קפדו פחד (ההלים יד, ה.) . וקפדו אל יי ואל טובו (הושע ג, ה.), פירוש שיפחדו וראו ממנו ויגדלו אליו ואל טובו . ועל זה הדרך וקפדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי פחד עשה לה (ירמיה לג, יט.) . והשם פחדו פחד (ההלים נג, ו.), פירוש לא הנה פחד כמוהו . ופחד יצהק היה ליי (בראשית לא, כב.), מי שמפחד יצחק ממנו דויה עמי . והו שאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק (שם לא, ננ.),

(י) מכלול קצא, ע"ב.

במי שמפחד יצחק ממנו . ואמר ענין זה ביצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקדה . וקבוץ השם קול פחדים כאזניו (איוב טו, כא.) . והשם בה"א הנקבה פחדה ולא פחדה פחדתי אליך (ירמיה ב, יט.) . והפעל הכבד אשרי אדם מפקד תמיד (משלי כה, יד.), וקפחד תמיד כל היום מפני פעל חמת המציק (ישעיה נא, יג.) . וכבד אחר והוא יוצא הפעיל ורוב עצמותי הפחיד (איוב ה, יד.) . וענין אחר גידי פחדיו פחדים ישרנו (שם ט, יז.) [והם אשכיו] . ותרגום מרוח אשך¹⁾ מרים פחדין .

פחה להם הפחה (נחמיה ה, יד.), הפ"א בסגול והוא פחה מן הדגושים לולי החי"ת העלולה לקבל דגש והה"א לנקבה והה"א למ"ד הפעל נגרעה . ובא בה"א הנקבה ואף על פי שהשם לזכר והנה כמורו במשקלו ובשם המספר ששה ובשמורת בני אדם נמצא לזכר שם עם הה"א כמו לקנה²⁾, חקבה³⁾, חקה⁴⁾, חפה⁵⁾, בלפה⁶⁾, וזולתם . והה"א באלה השמות הוא נוספת לא שהיא סימן לנקבה . ובסמוך נפחה פחת יהודה (חגי א, א.), והוא מלרע . ובא כן בת"ו גם בלי סמיכות ואיך תשיב את פני פחת אחר פחת עברי אדני הקטנים (ישעיה לו, ט.) . ובא אהד מלעיל אמד אל זרובבל פחת יהודה (חגי ב, ב.) . והכנוי הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א, ח.) . והקבוץ פחות וסגנים כלים (יהוואל כג, ג.), הסר ממנו למ"ד הפעל ועקרו כמו שאמר במקום אחר על פחות עבר הנהר (נחמיה ב, ו.), להיות פחם בארץ יהודה (שם ה, יד.), משפטו פחתם כמו וצניכם לבלות שאולי⁷⁾ שמשפטו וצורחם . וענין פחה כמו נגיד* .

פחו אנשים רקים ופחוזים (שופטים ט, ד.), פירוש קלים, כלומר קלי הרעת . וכן נביאיה פוחזים (צפניה ג, ד.) . והשם פחו כמים אל תותר (בראשית טט, ד.), פחו כלומר הנועה וקלות היצר היה לך כמים הקלים הנגרים לפיכך אל תותר לא יהיה לך ירחון . והשם במשקל אחר בשקריהם ובפחוזיהם (ירמיה כג, לב.) . ויונתן תרגם פחוזות רקים ופוחזים סריקין ובסירין, פירוש נכזים . תרגום דבר יי בזה⁸⁾ בסר .

פחם ופעל בפחם (ישעיה סד, יב.), פחם לנחלים פחם (משלי כג, כא.), הפ"א בסגול ידוע .

פחת אל הפחת הגדול (שמואל ב' יח, יז.), הוא שם במשקל ארץ ונפחה מפני החי"ת . והקבוץ

1) Leviticus XXI, 2.
 2) Esra II, 45. Nehem. VII, 48.
 3) Esra ibidem. Nehem. ibidem.
 4) 1. Paral. XVI, 38. XXVI, 10.
 5) 1. Paral. XXVI, 13. 6) Nehemias XII, 5. 18.
 7) Psalm. XLIX, 15. 8) Numerorum XV, 34.

פכה והנה מים טפכים (יחזקאל מו, ב.), יוצאים . פעל ומוה נקרא הצלוחית פך השטן לפי שמוציאים פך ומריקין השטן ממנו .

פכר בני פכרת הצבאים (עזרא ב, נו.), הביאו רבי פכרת יונה . ולא ידעתי למה כי הוא שם משמות עכדי בני שלמה נקרא על ענין ידוע אצלם, כמו שנקראו כולם איש על שמו בענין מקרה מן המקרים אצלם .

פלל ראה פניך לא פללתי (בראשית מח, יא.), לא פעל עשיתי משפט ודין בעצמי שאוכל עוד . ראה פניך . ויעמד פנחם ויפלל (תהלים קו, ל.), עשה המשפט שדקר ומרי וכזבי כח צור . ופללו אלהים (שמואל א' ב, כה.) . אשר פללת לאהנתך (יחזקאל טו, נב.) . והנפעל לדעת נפעל רבי יהודה ונפלל חלל (שם כח, כג.) : והתאר עם יוד היחש גם הוא עון פלילי (איוב לא, כח.) . והקבוץ בנפול פלילי יוד היחש והוא עון פלילים (שם לא, יא.) ונתן בפלילים (שמורה כא, כב.) . והשם עשי פלילה (שעיה טו, ג.) פלילה ובירד היחש פקו פלילה (שם כח, ו.) , ענין הבל המשפט פלילה והדין . ופירוש ופללו אלהים, אמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, כלומר ישפטנו הדין ויוציאונו נקי מיד חברו בצוותו מה שיחכן לו לעשות, או יעשה פשרה ביניהם, אבל אם לי יחטא איש מי יחפלל לו, כלומר מי יהיה נזקק להשפט עמו ולומר נעשרה ביניכם דין כך וכך . ואמר לשופט בלשון התפעל שהוא הפעול . וכן אמר ונשפטי אתו בדבר ובדמ' בהשפטי אתכם לעיניכם, לפי שהשופט חוזר הטענות ומראה טענת כל אחד לחברו כאילו הוא נשפט באמרו דברי הנשפטים . ופירוש אשר פללת לאחותך, אמר גם את שאי נלמדת כי את שפמח לאחותך בחתלה כשהחלה לדעת היית שופטת אורחה על חטאותיה ועתה הרעת לעשות ממנה וחזקת אותה בחטאותיה אשר הרבית התפעל ממנה . ואמר על החתנה והבקשה בבנין התפעל ויתפלל אברהם אל האלהים (בראשית כ, יו.) , ויתפלל אל הבית (מלכים א' ח, מב.) , ויתפלל בערך וזיה (בראשית כ, ו.) , והשם תפלה למטה (תהלים צ, א.) , שמעתי את תפלתך תפלה (מלכים א' ט, ג.) , לפי שהמחפד יבקש ממנו שישפטנו ברחמיו ולא יפנה לרוב הרעות שעשה כי המשפט הוא שיעווב לו מעונותיו ולא יזכרם לו כלום כמו שאמר הנביא יסרני יי אך במשפט אל באפך פן חמעטניי .

פלא כי יפלא ממך דבר (דברים יו, ח.) , לא נפלאות נפעל היא ממך (שם ל, יא.) , נפלאותה אהבתך לי (שמואל ב' א, כו.) , בשני סימני הנקבה כמו כי תחבאתה .

1) Ezechiel. XXXVIII, 22.
 2) Jeremias X, 24.
 3) Josua VI, 17.

באחת הפתחים (שם ב' יו, ט.), חפירה ושוחה . וחרגום פתחת כי כרו שוחה ללכדניי) ארי כרו פחית . פתחת היא (ויקרא יג, נה.) , חסרון . ורכותינו ול נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם (ביצה פרק רביעי משנה ד. דף לב, ע"א.) אין פוחתין את הנר מפני שהוא עושה כלי . ואמרו עוד (מגילה פ' ראשון משנה א. דף ב, ע"א.) לא פחות ולא יתר .

פטרה אדם פטרה וברקת (שמות כח, יו.) , פטרת כוש (איוב כח, יט.) , אבן מהאבנים היקרות, ואומרים כי היא אבן ירוקה . וכתב רבי יונה כי היא הנקראת בזשון ערבי זמרד¹⁾ .

פטר ויפטר מפני שאיל (שמואל א' יט, י.) , עומד . והפעל העובר כי לא פטר יהודע הכהן את המחלקות (דברי הימים ב' כג, ח.) , פירוש לא שלחם ולא החירם ללכת אבל עכבם כמו שנאמר באי השבת עם יוצאי השבת (שם) . והלשון הוה מורגל כמשנה פטור, ותמורתו חייב . וכן יתפרש פטורים כי יזמם ולילה עליהם במלאכה (דברי הימים א' ט, לג.) , פירוש פטורים משאר מלאכות, כי במלאכת השיר היו מחעסקים יזמם ולילה והיו ישכין בלשכות . הפעיל פטר מים ראשית מדון (משלי יו, יד.) . והפעל הכבד פטר יפטריו בשפה (תהלים כב, ח.) . והשם פטר כל רחם (שמות יג, ב.) , בשש נקודות . ובה"א הנקבה פטרה, ובסמוך פטרה פטרת כל רחם (כמדבר ח, טו.) , ענין השלוח והפריחה . וחרגום והאנשים שלחו²⁾ ונבריא אתפטרו . וחרגום ושלח רצוצים הפשים³⁾ ופטר דאניסין בני חורין . ופירוש פטר מים כמו המשלח המים והפוחח אוחם תחלה והם נגרים שלא יוכל אדם להשיבם כן ראשית המדון . ופירוש יפטירו בשפה ישלחו בשפה הדברים ויפתחו אותם . ולפי שהכחור הוא שלוח הרחם ופתיחתו והבקעו תחלה נקרא כן . וכן ופטורי צצים (מלכים א' ו, יט.) , שפתחו בהם הציצים והפתחים .

פטיש וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג, כט.) , היא המקבת הגדולה .

פיד ופיד עניהם מי יודע (משלי כד, כב.) , אם בפידו להן שוע (איוב ל, כד.) , ענין איד .

פיטה ויעש פיטה עלי כסל (איוב טו, כו.) , הם הקמטים שנעשים בבטן האיש השמן וחרגומו ועבד רוטבא עלוי כפלא, וחרגום נהפך לשדי⁴⁾ אתהפך לרטבי .

1) Jeremias XVIII, 22.
 2) smaragdus. Scribi debet vocabulum hebr. זמרד et זמרד .
 3) Genesis XLIV, 3.
 4) Jesaias LVIII, 6.
 5) Psalm. XXXII, 4.

נפלאים מעשיך (תהלים קלט, יד.), בגדלות ובנפלאות ממני (שם קלא, ב.), שיחו בכל נפלאותיו (שם קה, ב.). ונכתב כבעלי הה"א אורך על כי נוראות נפליתי (שם פלא קלט, יד.). והשם עשה פלא (שמות טו, יא.), בשש נקודות. ותרד פלאים (איכה א, ט.). והקבוץ בלשון נקבות פלאות ערותיך (תהלים קיט, קכט.), קץ הפלאות (דניאל יב, ו.). מַפְלְאוֹת ובחוספת מ"ם מַפְלְאוֹת תמים דעים (איוב לו, טו.). והחאר פְּלִיאָה פְּלִיאָה דעת ממני (תהלים קלט, ו.), כמו שיאמר מן שריד שְׁרִיחָה ומן פְּלִיש פְּלִיטָה. ומשקל החאר פְּלִיא יועץ הפעיל (ישעיה ט, ה.), והוא בשש נקודות. והפעל הכבד הפלא עצה (שם כח, כט.), כי הפליא חסדו לי (תהלים לא, כב.), אשר עשה עמכם להפליא (יואל ב, כו.), הפלא ופלא התפעל (ישעיה כט, יד.). וההתפעל ותשב התפלא בי (איוב י, טו.). פְּלִיא ענין פלא ידוע. ומוה הענין והוא פְּלִיא (שופטים יג, יח.), והוא שם חאר לשם הנפלא כלומר שמי נפלא ונשגב מלהודיע לך. וכן ליעקב אבינו שלא רצה המלאך להודיע לו שמו ואמר לו למה זה חשאל לשמי והיה זה בעבור כי היו המלאכים נראים להם בדמות אנשים ולא היו מנגלים שהם פְּלִי מלאכים לפיכך לא היו מוכירים שמם. וכן פְּלִי אֱלֹמֵי (מלכים ב' ו, ח.), האיש המכוסה שמו אצל הווכר אותו יאמרו עליו פלוני ואף על פי שהוא ידוע אצל הווכר אורו ואינו רוצה לקרוחו בשמו יאמר עליו פלוני. וכן רכוחינו ו'ל הרגילו בלשונם בזה*. וענין אחר קרוב לזה כי יפליא פעל לנדר נזיר (כמדבר ו, ב.). וכבד אחר קְּפִילָה נדר (שם טו, ג.), ענינם ענין הפרשה. ובענין הודו שרשו פְּלָה כה"א.

נפעל פלג כי בימיו נפלגה הארץ (בראשית י, כה.), כלומר נחלקה למחלקות הלשון ומסכת מחלקות הלשון פְּלִגָה נחלקת גם כן לישוב. לפלגות ראובן גדולים חקרי לב (שופטים ה, טו.), פירוש למחלקות ראובן שנחלקו מאחיו ולא יצאו למלחמה הזאת גדולים חקרי לב, כלומר דברים רבים לבי חוקר וחוקק עליהם. לפלגות בית האבות (דברי הימים ב' לה, ה.), למחלקות בית האבות שהיו המחלקות לכהנים וללוים על משמרותם. וכן במשקל אחר מַפְלְגָה לַמַּפְלְגוֹת לבית האבות (שם ב' לה, יב.). וענין אחר פְּלִג אלהים מלא טים (תהלים סה, י.), בשש נקודות. והקבוץ פְּלִגִים יבלי מים (ישעיה ל, כה.), על פְּלִגִי מים (תהלים א, ג.). ומשקל אחר אל ירא כַּפְּלִגוֹרָה נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ, יו.), הפלג הוא חלק המים שנחלקים המים הנגרים לפלגים קטנים רייל בלע"ו¹). והפעל הכבד מי פְּלִג לשטף תעלה (שם לח, כה.), פְּלִג לשונם (תהלים נה, י.).

¹) Prov. rigolo, rigolle, rigole rivulus.

פלד באש פלדת הרכב (נחום ב, ד.), מן לפיד אשי פלדת ברוך ההפך.

פלה והפלה י"י בין מקנה ישראל (שמות ט, ד.), הפעיל כי הפלה י"י חסיד לו (תהלים ד, ה.). ונכתב כאלף והפלא י"י את מכתוך (דברים כח, נט.), כלומר יפריש מכותך וכדילים ממכות אחרות שיהיו גדולות ונאמנות מולתם. והפליתי ביום ההוא (שמות ח, יח.), כלומר אפריש ארץ גושן משאר ארץ מצרים שלא יהיה שם ערוב. אשר יפלה י"י (שם יא, ו.), הפלה חסדיך מושיע חוסים ממחוקמטים בימינך (תהלים יו, ו.), פירוש אהה המושיע חוסים הפרש חסדיך מאוחם המחוקמטים בימינך. והנפעל ונפלינו אני ועמך (שמות לג, טו.), כלומר נהיה נפרשים נפעל מכל העמים בבא שכינתך וכבודך בנינו.

פלח כמו פלח ובקע (תהלים קמא, ו.). והפעל הכבד וַיַּפְלַח אל סיר הנזיר (מלכים ב' ד, לט.), פעל יפלח כליותי (איוב טו, יג.), ענין בקוע. והשם כַּפְּלַח פְּלַח תחתית (איוב מא, טו.), בכנול הפ"א, היא התחתונה מן הרחים שידמו הרחים כאילו נבקעה אחת מחברתה. פְּלַח רכב (שופטים ט, נג.), חתיכה מהעליונה מן הרחים הנקראת רֶכֶב²). פְּלַח דבלה (שמואל א' ל, יב.), החיכת דבלה. כַּפְּלַח הרמון (שיר השירים ד, ג.), בקע הרמון.

פלט ופלטו פליטיהם (יחזקאל ו, טו.). והחאר ויבא הפליט (בראשית יד, יג.), פְּלִיטֵי הגוים פְּלִיט (ישעיה מה, כ.), וזכרו פְּלִיטֵיכֶם (יחזקאל ג, ט.). כי אמרו פְּלִיטֵי אפרים (שופטים יב, ד.), פירוש הפחורזים שבאפרים היו אומרים אתם גלעד מה אתם חשובים בחוק אפרים ובחוק מנשה? ונקראו הפחוחים פלטים כי הם כמו פליטי הגדולים והחשובים. וכן לפי דעתי פְּלִיטֵי הגוים הפחוחים. להכרית את פְּלִיטֵיו (עובדיה יד.), אלה בחרק. וכצרי ושלחתי מהם פְּלִטִים (ישעיה סו, יט.), בניי פְּלִטִים (במדבר כא, כט.), פירוש שהיו בורחים להמלט אם יוכלו. והפעל הכבד תַּפְּלִטֵנִי מריבי עם (תהלים יח, סד.), פְּלִטָה נפשי מרשע חרבך (שם יו, יג.). וַמַּפְּלִיטֵי לִי (שם קסד, יח.), והוא קל"ט. רני פְּלִט תסובבני סלה (שם לב, ו.). והשם והיה המחננה הנשאר לפְּלִיטָה (בראשית פְּלִיטָה לב, ט.). ופעל כבד אחר וַיַּפְּלִיט ואין מציל (ישעיה הפעיל ה, כט.). הכל ענין הצלה והמלטה. ופירוש רני פלט שבח ורהודאת ההצלה, כלומר כשאנצל מן האויב ארנן ואודה לך. ופירוש ויפליט ואין מציל וישלול ויבז ואין

¹) Genesis XV, 17.
²) Conf. Deuteronomium XXIV, 6.
³) L. e. litera ל est sine Dagesch.

ג, ה), הה"א במפיק עקרו פְּנֵתָהּ . או יהיה משקל אחר בלא ה"א פֶּן . והקבוץ ממנו עד שער הפְּנִים (וכריה יד, י). היתה לראש פְּנֵה (תהלים קיח, כב), ענין זוית . ולפי שחווק הבית הפנות אמר על המגדלים החוקים פנות על הערים הבצורות ועל הפְּנֹת הגבהות (צפניה א, טו). ולפי שפנות הבית מן האבנים הגדולות כנה האנשים הגדולים והאצילים בפנות גשו הלם כל פְּנֹת העם (שמואל א' יד, לח), ויתיצבו פְּנֹת כל העם (שופטים כ, ב). ויתכן היות פְּנֵה, פְּנֹת משרש פֶּן לפיכך נדנשו .

פנן ורחוק טְפִינִים מכרה (משלי לא, י). אדמו עצם פְּנִינִים טְפִינִים (איכה ג), כלומר שעצמם אדום יורר מפנינים . והם אבנים יקרות .

פנג בחטי מניח יפנג ודבש (יחזקאל כו, יג), יש אומרים פֶּנג שהוא שם מקום וכן מניח . ורחזרנום אומר וקוליא . וקוליא כדברי רבוזיניו ו'ל הוא עשב מירקור השדה הנאכלים שאמרו (עירובין כח, ע"ב) מערבין בקוליא . ויוסף בן גוריון אמר כי פנג הוא בלסמו¹⁾, והיה נמצא ביריחו . והנה אמר בפסוק (שם) וצרי, והצרי מפרשים אותו שמן אפרסמון שהוא הנקרא בלסמו²⁾ .

פנה כי פְּנָה אל אלהים אחרים (דברים לא, יח), כי פְּנָה אלי ערף ולא פנים (ירמיה ב, כו), ובכל אשר יפְּנָה ירשיע (שמואל א' יד, מז), הואילו פְּנָו כי (איוב ג, כח), פְּנָה אלי וחנני (תהלים כה, טו), אשר לבכו פְּנָה היום (דברים כט, יג), ויפֶן וירד משה (שמות לב, טו), ויפֶן בנימין אחריו (שופטים כ, מ), פְּנָו לבם צפנה (דברים ב, ג) . לפְּנֹת ערב (בראשית כה, סג), כשהערב פונה ובא . לפְּנֹת בקר (שמות יד, כו), כשהבקר פונה ובא . והשם ומעלרהו פְּנֹת קדים (יחזקאל סג, יג), פְּנֹת בשקל לְמִנֹּת ימינו³⁾ . והפעל הכבד הפְּנָה ערף מואב הפעיל בוש (ירמיה מח, לט), לא הפְּנָה אבות אל בנים מרפיון ידים (שם מז, ג), לא החזירו להם פניהם . וכן ומנוס נסו ולא הפְּנָו (שם מו, ה), אשר טְפִינָה צפונה (יחזקאל ט, כ), כהפְּנֹתוֹ שִׁכְמוֹ ללכת (שמואל א' י, ט), ויפֶן זנב אל זנב (שופטים טו, ד) . ושלא נוכר פעלו ממנו נסו הפְּנָו העמקו לשבת ישבי דדן (ירמיה מט, ח), ויאנינו הפעיל ציווי כאשר חשבו אנשים, כי לא יחנן צווי מזה הבנין רק הוא עבר ופירושו כך . אמר כנגד עשו נוסו יושבי דדן כי כבר רופנו אויבכם לבא עליכם והעמיקו לשבת בארצכם ולגרש אחכם ולרחלוחכם . ואדוני אבי ו'ל פירש כאשר אמרו להם נוסו הם הפנו והעמיקו לכרוח והרחיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב . וכן יתפרש העמיקו לשבת

מציול מידו . וענין אחר קרוב לזה ורחסג ולא תפליט ואשר תפליט לחרב אתו (סיכה ג, יד), ענין השלכת העובר בלידה . וכן על און פְּלִט־לְמוֹ (תהלים נו, ח), כלומר השלכה והרחקה להם . ורומה לו בדברי רבותינו ו'ל (ברכות פרק שלישי משנה ג דף כו, ע"א) נדה שפליטה שכבת ורע . וחזרום ויקא את יונה⁴⁾ ופליט ית יונה . ורחנון בעיני לפרש על און יפליט למו מהענין הראשון והוא ברוך התמיהה .

פלה ומחזיק בפְּלָה (שמואל ב' ג, כט), בשש נקודות והוא מטה המשענת . וכפיה חמכו פְּלָה (משלי לא, יט), המטה שמוות בו הנשים . חצי פְּלָה ירושלים (נחמיה ג, ט), שר חצי פְּלָה קעילה לפלכו (שם ג, יג), מחו. חרגום כל הקבל ארגב⁵⁾ כל בית פלך טרכונא . וכן חרגום שלשרה הנפֶת⁶⁾ חלחא פלכין .

פלם ישר מעגל צדיק תפלים (ישעיה כו, ז), פלם מעגל רגלך (משלי ה, כו), יפלים נתיב לאפיו (תהלים עח, ג) . ענינם ישר המעגל והנתיב . ומוזה פְּלָם ושקל בפְּלָם הרים (ישעיה מ, יב), והוא בשש נקודות והוא ישר המאונים והוא מה שרופש בידו השוקל שלשון המאונים בתוכו . ויש אומרים כי נקרא פלם מטה הברזל ששוקלין בו והוא מסומן במימנים לדעת המשקלים וחולים על נקודות המימנים אבן המשקל וידוע הוא .

פלץ ועמודיה יתפלצון (איוב ט, ו) . והשם פְּלִצוֹת בעתחתי (ישעיה כא, ד), ענין אימה ורעה . וכדרך בניו ללעג אשר עשרתה מפלצת לאשרה (מלכים א' תפלצת טו, יג), ויכרת אסא את מפלצתיה (שם) . תפלצתיה השיא אחרך (ירמיה מט, טו), כמו עצבים שהוא כנוי ללעג הפסילים . וכן ובאימים ירחללו⁴⁾ . או פירוש הפלצתך השיא אחרך נאותך . וכנה הנאות כלשון אימה ורעה ללעג כי הפך הנאות האימה והיראה .

פלש עפר הרפלישי (סיכה א, י), פירוש בעפר . והתפלישו אדירי הצאן (ירמיה כה, לד), ענין התגלגל והתכסות בעפר ובאפר .

פלו מפלש פלש (איוב לו, טו), כמו מפרשי עב⁵⁾ . ויש מפרשים כמו משקלי מן ושקל בפלם הרים⁶⁾ .

פן פן כחרב אצא לקראתך (במדבר כ, יח), פן אמורת עליה (בראשית כו, ט), כבר זכרתים כשרש פון . ואצל כל פְּנָה חארב (משלי ג, יב), על ארבע פְּנֵתָיו (שמות כו, ב) . עבר בשוק אצל פְּנָה (משלי

¹⁾ Prov. balsime ; Hisp. balsamo (balsamum).
²⁾ Psalm. XC, 12.

³⁾ Jona II, 11. ⁴⁾ Deuteronomium III, 4.
⁵⁾ Josua XVII, 11. ⁶⁾ Jeremias. L, 38.
⁷⁾ Hiob XXXVI, 29. ⁸⁾ Jesaias XL, 12.

יושבי חצור¹, וכלם ענין הבטה. דזשער הפנה (יחוקאל מו, יב.), כמו שער הפנה², ונקראת הפנה פונה לפי שהיא סביט הקיר ויופיו. ומוזה נקראו פנים לפי שהם פונות הנדח פנים והנה. פנים בפנים (דברים ה, ד.), מדוע פניכם רעים (בראשית מ, ז.), ופנים נועמים (משלי כה, כג.), ויפלו פניו (בראשית ד, ה.), ואיך אשא פני (שמואל ב, כב.). ובלשון נקבות אנה פנייה מערות (יחוקאל כא, כא.). לפני יי (בראשית יח, כב.), ויושם לפניו לאכל (שם כד, לג.), בכרתו טפני אחיו (שם לה, ו.), טפני אשר ירד עליו יי באש (שמות יט, יח.), אם טפני לא תחילו (ירמיה ה, כב.). ועם המים והלמ"ד כי טלפני יי הוא בורח (יונה א, י.), טלפני אלוה יעקב (תהלים קד, ז.), טלפנייה משפטי יצא (שם יז, ב.). וצריך להתבונן היאך בא המ"ם והלמ"ד בשמוש כאחד וזה הפך זה, כי המ"ם מורה הריחוק והלמ"ד מורה הקירוב? אבל רוצה לומר מהמקום שהוא לפני יי והוא מקום קיבול הנבואה. וכן מלפני אלוה יעקב³ מפני משה שהוא נביאו עומד לפני יי. וכן מלמעלה ומלמטה וכלם קרובים למבין. וכן חכנס הלמ"ד על המ"ם כמו שכחבנו בשרש מן. על פני כל אחיו נפל (בראשית כה, יח.), רצה לומר שנפל גורלו בגורל אחיו. הוא היה גבור ציד לפני יי (שם י, ט.), רוצה לומר שהיה מקריב מצידו לפני יי. או יהיה לפני יי להגדיל גבורתו כמו עיר גדולה לאלהים⁴, כהררי אל⁵, כמו שכחבנו בשרש אפל. ועל דרך ההשאלה והחדש פני ארמה (תהלים קד, ל.), אל מול פני המלחמה (שמואל ב, יא, טו.). אם לא על פנייה יברכך (איוב א, יא.), רוצה לומר בחיך. וכן ועל פניכם אם אכזב (שם ו, כח.); ושניהם ענין שבועה. וכן וימת הרן על פני תרח אביו (בראשית יא, כח.), כלומר בחיי אביו. על פני אהרן אביהם (במדבר ג, ד.), בחיי אהרן. וכן מי יגיד על פניו דרכו (איוב כא, לא.), בחייו. ויוצאך בפניו (דברים ד, לו.), בחייו כלומר בשבועתו. אל פניו ישלם לו (שם ו, י.), בחייו. לפני שמש יגון שמו (תהלים עב, יו.), בעד שהשמש קיים. וכן ידכאום לפני עש (איוב ד, יט.), בעד שהעש קיים כלומר לעולם כמו שאמר לנצח יאבדו (שם ד, כ.), לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמורת כ, ג.), בעד שאני קיים והוא לעולם. או יהיה פירוש על פני לפני ואפילו בסתר לפניו הוא. אל תרן את אמתך לפני בת בליעל (שמואל א, טו.), חסר ופירושו אל תחן את אמתך לפני השם כבח בליעל. ונקרא מה שכנגד פני האדם פנים והפכו אחר, והיא כתובה פנים ואחור

¹) 1. Regg. XIV, 13. ²) 2. Regg. XIV, 13.
³) Psalm. CXIV, 7. ⁴) Jona III, 3.
⁵) Psalm. XXXVI, 7.

(יחוקאל ב, י.). ובענין ההקדמה לפנים הארץ יסדת (תהלים קב, כו.), ואת יהודה שלח לפניו (בראשית טו, כח.) לפני בוא יום יי (מלאכי ג, כג.), ולפני מזה (נחמיה יג, ד.), קודם זה. הוא החיכל לפני (מלכים א, ו, יו.), פירוש הפנימי. וקראו פנימי ואף על פי שהוא חיצון לדביר לפי שהוא פנימי לאולם. או פירוש לפני לפי שהיה לפני הדביר בכניסה, ובא היוד ליחש כיו"ד כילי. או רוצה לומר לפנים ובא כן כמו וחסושי שה¹, אורנים חזרי², ודומיהם שהם כמו חסושים. חזרים. ועם היוד והמ"ם טלפנים ולחיצון (מלכים א, גכט.), והיוד והמ"ם אף על פי שהם לשון רבים אחר שהטלה כלשון יחיד עשו היוד והמ"ם כמו שרש והכניסו עליה יוד היחש ויוד מ"ם הרבים וי"ו רי"ו הרבות. הבית הפנימי (יחוקאל מא, יו.), בפנימי ובחיצון פנימי (שם), וחרריו הפנימיים (דברי הימים א, כח, יא.), אל החצר הפנימית (אסתר ד, יא.), דלתות הפנימיות (דברי הימים ב, ד, כב.), כל אלה האר. אבל כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה, יד.), הוא שם והה"א נוספת כי פנימה המלה מלעיל ופירושה עומדת בפנים. ולפי שהכעס נראה בפנים כנהו בם באמרו ופנייה לא היו לה עוד (שמואל א, א, יח.), אכפרה פניו (בראשית לב, כא.), פני יי בעושי רע (תהלים לר, יו.), ונתתי את פני בנפש החיה (ויקרא כ, ו.), פני יי חלקם (איכה ד, טו.), לוא אפיל פני בכם (ירמיה ג, יב.), אעזבה פני ואכליגה (איוב ט, כו.). וש לפרש מזה ויוצאך בפניו, כלומר בכעסו שכעס במצרים. וכן לפי דעתי מזה לא יהיו לך אלהים אחרים על פני, רוצה לומר להכעיסני כמו שנאמר פגעסוני בהכליהם³. וענין אחר בפעל הנכבד פנה איבך (צפניה ג, טו.), ואנכי פניתי הבית פעל (בראשית כד, לא.), פני דרך (ישעיה מ, ג.). ענינים ידוע.

פנק מפקק מנער עבדו (משלי כט, כא.), מענגו ומעדרו פעל וחרגום מעדני טלך⁴ חפנוקי מלכא.

פס כתנת פסים (בראשית לו, ג.), רוצה לומר חידה פסים מצבעים רבים שכל פס טמנו היה מצבע כפני עצמו. וחרגום כנף איש⁵ כפסת ידא, ומוזה יהי פסרת בר בארץ פסה (תהלים עב, טו.), כלומר חלקה בר. ואדוני אבי זל פירשו כמשמעו מענין פס ידא כלומר ירעו כף מלא תכואה אפילו בהרים ירעש כלבנון פריו (שם), וכחכ כי שרש פס ידא (דניאל ה, ה.), כתנת פסים, פסס. והוא הנכון והדגש לאות.

פסס כי פסו אמונים (תהלים יב, ב.), כלומר אפסו.

¹) Jesaias XX, 4.
²) Ibidem XIX, 9.
³) Deuteronomium XXXII, 21.
⁴) Genesis XLIX, 20. ⁵) 1. Regg. XVIII, 44.

פסקה פסג עלה ראש הפסקה (דברים ג, כו.) כמו נבעה. והפעל הכבד ממנו פסקו ארמנותיה (תהלים מח, יד.) כלומר חוקו ובצרו ארמנותיה.

פסח פסח או ידלג כאיל פסח (ישעיה לה, ו.) איש עור או פסח (ויקרא כא, יח.) פסח שתי רגליו (שמואל ב' ט, יג.) והקבוצ פסחים בזו כזו (ישעיה לג, כג.) והוא נפעל קל. והנפעל ממנו ויפל ויפסח (שמואל ב' ה, ד.) ידוע.

ומן הענין הקרוב אליו ופסח י"י על הפתח (שמות יב, כג.) כלומר ידלג על הפתח בראותו הדם ולא יבא המשחית. ופסחתי עליכם (שם יב, יג.) ולפיכך נקרא הזבח ההוא פסח פסח, ואמרתם זבח פסח הוא ל'י"י (שם יב, כו.) בסגול

הפ"א לפי שפסח על כתי בני ישראל וקפץ עליהם ודלג. וכן נגזר והציל פסוח והמליט (ישעיה לא, ו.) לפי שפסח ודלג על ירושלים בבא המלאך המשחית על מחנה אשור. והקבוצ נרצו לפסחים (דברי הימים ב' לה, ח.) עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים (מלכים א' יח, כא.) שאין אחם עומדים ומתקיימים על אחת מהם אלא פוסחים ומדלגים על

פעל שחיהם. והפעל הכבד ויפסחו על המזבח אשר עשה (שם יח, כו.) שעברו עליו כפסחים שלא היה דעתם מתישבת ומתקיימת עליו. ויונתן הרגם ואשטחו על אנורא דעבר כלומר היו מרקדים כמשפטם על מזבחותם. ופירוש אשר עשה העושה אותו לשם הבעל אחאב או זולתו.

פסל פסל פסל לך שני לחות אבנים (שמות לה, א.) ויפסל שני לחר (שם לה, ד.) והשם פסילי פסל אלהיהם (דברים ז, כה.) ומשקל אחר פסל ומסכה (שם כו, טו.) בשש נקודות. הלשון הזה נופל על פסילת האבנים ברוב. וכן על העצים הנשאים את עין פסלים (ישעיה מד, כ.) שאריתו לאל עשה לפסלו (שם מד, יו.) והוא עבר את הפסילים (שופטים ג, כו.) מקום שהיו פוסלים שם אבנים.

פעה פעה כיולדה אפעה (ישעיה מכ, יד.) ענינו אפעק. וכן בדברי רבותינו ז"ל (עירובין עה, ע"ב.) חולין קלג, ע"ב.) סחם... גוי מפעא פע... פעיחא היא אפעה דא (סוכה לא, ע"א.) אפעיה ושרף מעופף (ישעיה לו, ו.) מין נחש.

פעל פעל מי פעל ועשה (ישעיה מא, ד.) אף יפעל אל (שם מד, טו.) ובקמץ חטף העיץ אם חטאת מה תפעלבו (איוב לה, ו.) ופעלי רע על משכבותם (מיכה פעל ב, א.) והשם בפעל כפיו נוקש רשע (תהלים ט, יו.) ואפשר שיהיה הקבוצ ממנו רב פעלים (שמואל ב' כג, פ.) כמו מן רמת, רמחים, ומן פקר, בקרים, ורוצה לומר שהיה גדול רומעשים הטובים. פעלה בקרב שנים (חבקוק ג, ב.) ובא שלא כמשפט בחלם ופעלו לא יתן לו (ירמיה כב, יג.) כי היה משפטו ופעלו ופירשו ושבר פעלו. וכן בא כמהו

בחלם שלא כמשפט ותארין מכני אדם י) כי היה ראוי תארין. וארזני אבי ז"ל כתב כי ופעלו בא כמשפטו ואינו שם אלא פעל ופירוש ופעלו שעבד עמו לא יתן לו שכירותו. וזה הפירוש הוא הנכון. ומשקל אחר פעלת שכיר (ויקרא יט, יג.) פעלה ופירשו שכר פעולתו. ובקבוצ לפעלות אדם (תהלים יו, ד.) ומשקל אחר לכו וראו מפעלות אלהים (שם סו, ה.) מפעלה

פעם פעם פעם בחוץ פעם ברחבת (משלי ז, יב.) זאת פעם הפעם (בראשית כ, כג.) שבע פעמים (שם יג, ג.) זכרני נא וחוקני נא אך הפעם הזה האלהים (שופטים טו, כח.) ופירש רבי יונה מזה ותתל רוח יי לפעמו (שם יג, כה.) רוצה לומר החלה הנבואה לכא אליו פעם ראשונה.

או יהיה לפעמו לשברו ולכחחו מענין ותפעם רוחו (בראשית נפעל מא, ח.) נפעטתיו ולא אדבר (תהלים עו, ה.) שהוא לשון שבר וכחה. והוא הנכון. וההתפעל מזה ותתפעם רוחו התפעל (דניאל ב, א.) והשם את הולם פעם (ישעיה מא, ו.) רוצה לומר שבר המכה או מכת השבר. או יהיה פעם שם כלי שמנין בו והוא המקנה. וכן אמר ההרנום דמטפח בקורנסא. ומזה הענין נקרא הווג פעמון פעמן זהב ורמון פעמן (שמות כה, לד.) לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שכתוכו. ויתנו את הפעמנים בתוך הרמנים (שם לט, כה.) כלומר בין רמון ורמון היה פעמון. ורבותינו פירשו מזה (סוטה ט, ע"ב.) לפעמו שהיתה רוח הנבואה מקשקשת לפניו כווג.

ויש מפרשים מזה הרימה פעמיה למשאות נצח (תהלים עד, ג.) כמו מהלמותיך. וענין אחר מה יפו פעמיה (שיר השירים ז, ב.) הרימה פעמיה (תהלים עד, ג.) פעמי דלים (ישעיה כו, ו.) רגלים. ופירשו מזה צלע אל צלע שלוש ושלשים פעמים (יחזקאל מא, ו.) ויונתן הרגם חלהין וחלת חדא עשר בסדרא. ובקבוצ הנקבות על ארבע פעמתי (שמות כה, יב.) רוצה לומר זוויתיו.

פער פער פי פערתי ואשאפה (תהלים קיט, קלב.) ופערתי פיה (ישעיה ה, יד.) ופיהם פערו למלקוש (איוב כט, כג.) פערו עלי בפיהם (שם טו, יג.) הבי"ח נוספת וכלם ענין פתיחה.

פצה פצה ואנכי פציתי פי (שופטים יא, לו.) אשר פצו שפתי (תהלים סו, יד.) הבל יפצה פיהו (איוב לה, טו.) פצה פיך ואכל (יחזקאל כ, ח.) ופצה פה ומצפצה (ישעיה י, יד.) כלם ענין פתיחה. וענין אחר קרוב לזה פצני והצירני (תהלים קמד, יא.) הפוצה את דוד עבדו (שם קמד, י.) ענין פדיון ופתוח המאמר.

פצה פצה פצחי רנה וצחלי (ישעיה נד, א.) פצחו הרים רנה (שם מד, כג.) ענינו הרמח קול. ואת עצמתיהם פעל פצחו (מיכה ג, ג.) ענינו שברו.

1) Jesaias LII, 14.

פעל פצל

אשר פצל (בראשית ל, לח), ויפצל בהן פצללות לבנות (שם ל, לו), ענינו הסרה הקלה מעל העץ בעורו לח.

פצם

הרעשתה ארץ פצמיתה (תהלים ס, ד), ענינו בקעת אותה. וחרגום וקרע לו חלוני¹, ופצים ליה חרכין. וכרכרי רכותינו (שכר פרק שמיני משנה ו, דף פב, ע"א) חרס כרי שיחן בין פצים לחבירו, רוצה לומר בין בקע לחבירו.

פצע

הכוני פצעוני (שיר השירים ה, ו), הכה ופצע (מלכים א' כ, לו), פצעו עדיקא (דברים כג, ב). פצע והשם פצע תחת פצע (שמות כא, כה), בסגול. ענינם ענין בקוע, כלומר מכה שמוציאה דם נפרא² בלע"ז³. וחרגום ירושלמי ויבקע עצי עלה³ ופצע קיסין לעלחא. ופירוש פצוע דכא שנבקעו בציו ואפילו אחת מהן.

פצר

ויפצר במ מאד (בראשית יט, ג), ויפצר בו לקחת וימאן (מלכים ב' ה, טו), ויפצר בו חתנו (שופטים יט, ו), ויפצרו בו עד כש (מלכים ב' כ, יו), ויפצרו באיש בלוט (בראשית יט, ט). והמקור מהפעל הכבד ואין ותרפים הפעיל הפצר (שמואל א' טו, כג), הכל ענין העברה על רצון פצירה האדם וההכרח. הפצירה פים (שם יג, כא), פירשונו בשרש פה.

פקד

ויי פקד את שרה (בראשית כא, א), פקד פקדתי ארבעם (שמות ג, טו), ותרדמים ולא פקדתי אתם (ירמיה כג, ב), ופקדתי נוך (איוב ה, כד), ואת אחיך תפקד לשלום (שמואל א' יו, יח), ויפקד שמשון את אשתו בגרי עזים (שופטים טו, א), פקדו נא וראו מי הלך מעמנו (שמואל א' יד, יו), וכיום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שמות לב, לה), ובכל יוליד את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אתו (ירמיה לב, ה), ותפקד עלי עון האשה (שמואל ב' ג, ח), פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (ישעיה כו, ג), פקד עון אבת (שמות כ, ה). כי אין פקד אפו (איוב לה, טו), כלומר בחנם הוא מתקפף ומעורר אפו כי לא ידע בדרכי השם ובמשפטיו. והנפעל נפעל ונפקדת כי יפקד מושבך (שמואל א' כ, יח). ושלא תפעל נזכר פעלו מכנין תפעל היא העיר תפקד (ירמיה ג, ו), ותפעל ופירוש היא העיר שהפקד עליה עונה. וההתפעל ויתפקד העם והנה אין שם איש (שופטים כא, ט), והוא קל והפ"א בקמץ. והשם באו ימי התפקדה (הושע ט, ו), קרבו פקדה פקדות העיר (יחזקאל ט, א), בעת פקדתם יאבדו (ירמיה י, טו), ופקדת כל האדם יפקד עליהם (במדבר טו, כט).

1) Jeremias XXII, 14.
2) Prov. nafre, nafra vultus.
3) Genesis XXII, 3.

ואל יושבי פקוד (ירמיה ג, כא), היא בכל, וקראה כן לפי פקד שבא עח לפקוד עונה. ויונתן לא חרגמו, אולי לדערוז היא שם עיר מערי בבל. וכן פקד ושווע וקוע (יחזקאל כג, כג), לדעחו שמוח מדינות. ענין כולם והדומה להם ענין זכירה והשגחה על הדבר. ופירוש פן יפקד עליה פן יפקד עליה האויב, כלומר שמא יזכרנה האויב ויהן פניו להלהם עליה לילה ויום אצרנה. ופירוש עד פקדי אחו נאם יי, שאזכרנו ואקח נקמתי מסנו. וענין אחר אשה רעותה לא פקדו (ישעיה לד, טו). ודונש בן לברט פירש מזה פן יפקד עליה, פירוש לרנעים אשקנה פן יחסר אפילו העלה שלה כל שכן הפרי. והנפעל ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא, מט), כי יפקד מושבך (שמואל א' כ, יח), ולא נפקד להם מאומה (שם כה, ו), ויפקדו מעברי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (שם ב' ב, ל), אם תפקד יפקד (מלכים א' כ, לט), ולא יחתו ולא יפקדו נאם יי (ירמיה כג, ד). ושלא נזכר פעלו מהדגש פקדתי יתר שנותי (ישעיה לח, י), ענין הכל והדומה פעל להם חסרון. ופירוש כי יפקד מושבך בעבור חוסר מושבך שלא תרויה שם. ונפקדת כלומר חזק שיוכך אבי כשיראה מושבך חסר מאין יושב. וענין אחר ויפקד שאול את העם (שמואל א' יג, טו), ויפקדם בטלאים (שם טו, ד), תפקדו אתם לצבאתם (במדבר א, ג), ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם (שמות ל, יב), אלה פקדי המשכן (שם לח, כא). והפעל הכבד אלהים יי צבאות מפקד צבא פעל מלחמה (ישעיה יג, ד). ושלא נזכר פעלו ממנו אשר פקד על פי משה (שמות לח, כא). וההתפעל ואיש ישראל התפקדו (שופטים כ, יו), והוא קל והפ"א בקמץ. וכן ויתפקדו בני בנימין (שם כ, טו), לבר מישבי הנבעה התפקדו (שם), קלים והפ"א בקמץ. ועם מה שלא נזכר פעלו לא התפקדו כחזכם (במדבר א, טו), ובני ישראל התפקדו, וכלכלו (מלכים א' כ, כו), והם קלים התפעל ובקמץ הפ"א. ענין הכל והדומה להם ענין מספר ומנין. וענין אחר והוא פקד עלי לבנות לו בית (עזרא א, ב), ענינו צוה כחרגומו. והשם פקדתי יי ישרים (תהלים יט, פקדתי ט, פירוש בצות. ובחוספת ס"ם בפקד יחזקיהו המלך מפקד (רברי הימים ב' לא, יג), כלומר במצותו. ושורפו בפקד הבית (יחזקאל כג, כא), במצות הבית כלומר מה שרויה מצוה על הבית לעשות כן הכהנים, שהיו מקומרו חלוקים בבית לכל דברי הבית. ויונתן חרגם באחר דחוי לביחא. ובסימן הנקבה ויהי בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלויים (דברי הימים ב' כד, יא), פירוש במצות המלך. ואל במקום בית השרות. ופקדתך שמרה רוחי (איוב י, יב), ומצוה. וענין אחר ויקח מידם ויפקד בבית (מלכים ב' ה, כד). והפעל הכבד למכמש יפקד בלוי (ישעיה י, כח), הפעיל

וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם (שמואל א' כט, ה), ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה (ירמיה לו, כא), ואת המגלה הפקדו (שם לו, כ). ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הפקד אתו (ויקרא ה, כג). והשם או את פקדון הפקדון (שם), והיה האכל לפקדון (בראשית מא, לו), ענין גניזה והנחה. ויש לפרש מורה ופקדתם אל נחל הערבים ישאום (ישעיה טו, ו). וענין אחר ופקדו שרף צבאות (דברים כ, ט), ופקדתי עליהם ארבע משפחות (ירמיה טו, ג), פקדו עליה טפסר (מלכים א' יא, כח). וכחכ רבי יונה עם בנין הקל ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף (מלכים א' יא, כח). ואנחנו מצאנוה בספרים המדויקים ויפקד אחרו מבנין הפעיל והמסורה עליו ב' ויפקד עליהם את גדליהו (שם ב' כה, כב). ודין ויפקד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ, ד), ופקד י"י אלהי הרוחה (כמדבר כו, טו), ואת אחרן ואת בניו הפקד (שם ג, י), הפקדים אשר לאלפי הצבא (שם לא, מח). והנפעל ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות (נחמיה יב, מד), ויפקדו השוערים והמשרדים (שם ה, א). והפעל הכבד והפקדתי עליכם בהלה (ויקרא כו, טו), אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה (ירמיה מ, ה), ראה הפקדתיה היום הזה (שם א, י), ואתה הפקד את הלויים (כמדבר א, ג), הפקד עליו רשע (תהלים קט, ו), והפקידו עליה אנשים לשמרם (יהושע י, יח), המפקדים בית י"י (מלכים ב' כה, ה), ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף (שם א' יא, כח), ויפקידם דוד המלך על הראובני (דברי פקיד הימים א' כו, לב), והחאר אשר היה פקיד על אנשי המלחמה (ירמיה נב, כה), להיות פקדים בית י"י (שם כט, כו). ומשקל אחר פקוד ושוע (יהוקאל כג, כג). והשם בעל פקדת פקדת (ירמיה לו, יג). ומשקל אחר ויהיו לבית אב לפקדה אחת (דברי הימים א' כג, יא), ופקדת משמרת בני טורי (כמדבר ג, לו), על פקדת ישראל (דברי הימים א' כו, ל). ושמותי פקדתך שלום (ישעיה ס, יז), רצונו לומר המס שיקחו הפקידים עליך. והקבוץ וישם יהוידע פקדות בית י"י ביד הכהנים (דברי הימים ב' כג, יח), וישם הכהן פקדת על בית י"י (מלכים ב' יא, יח). ויש לפרש מזה קרבו פקדות (יהוקאל ט, א), ענין הכל והדומה להם מנוי וגבורות. ומזה הענין לפי דעתי פקדתו יקח אחר (תהלים קט, ח), כלומר מה שהוא פקיד וממונה עליו וריא אשתו או ממנו.

פקח ועל בית יהודה אפקח את עיני (זכריה יב, ד), ויפקח אלהים את עיניו (בראשית כא, יט), פקח עורים (תהלים קמו, ח), אשר עיניך פקחות (ירמיה לב, יט), פקח אונים (ישעיה מב, כ), פקח נא את עיניו נפעל (מלכים ב' ה, יו). והנפעל או הפקחנה עיני עורים

(ישעיה לה, ה), והפקחנה עיני שניהם (בראשית ג, ו). והחאר או פקח או עור (שמואל ד, יא). פקח והקבוץ יעור פקחים (שם כג, ח), בקלות הקוף ענין הכל הפריחה. ובא השם ממנו בהכפל העין והלמ"ד ולאסורים פקחקה פקחקה (ישעיה סא, א), בהכפל העין והלמ"ד כמלח פתלהל ופירושו פתוח המאמר, ואף על פי שהוא כתוב שתי מלות ענינו מלה אחת. ויש לפרש שענינו שתי מלות ויהיה קח מקור מן לקח ומשפטו פקח לקוח כלומר לפתוח אותם ולקחצם מהגלות. ואדוני אבי ז"ל כתב כי קח שם בית הסדר ונקרא כן לפי שהאסורים לקוחים וכלואים שם ופירוש פקח קח לפתוח להם בית הסדר.

פקע

וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה פקעת (מלכים ב' ה, לט), פירש בעל הערוך שרון כעין אכטיחים קטנים והם מרים ועושים מורע שלהם שמו, הוא שאמרו רבותינו ז"ל (שבח פרק שני משנה כ. דף כד, ע"ב), בשמן פקעות. והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנמ"ל"ג. ומצאנו בפירוש גאון שהפקעות הם הנקראים בערכי אלכאנ"ג. ופקעים מתחת. לשפתו סביב (מלכים א' ה, כד), שהיחה פקעים צורחם כצורת פקעות שדה. ויונתן תרגם וצורת ביצין. אם כן היחה דעתו שהיחה צורחם עגולה כצורת הכצים. ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל (כלים פרק עשירי משנה ד. דף יח, ע"ב). הכדור והפקעורה של גמי. ועוד אמרו כשתי פקעיות של שתי (חגיגה יב, ע"א). הוא שקרין בלע"ז קפדיל"ג). ובדברי הימים (ב' ה, ג) ודמות בקרים תחת לו סביב רוצה לומר תחת לשפתו, אולי היו לפקעים פני בקר והיו דומים לבקרים לא בגופם כי אם בפניהם, כי גופם היה כדמות ביצים לדעת המתרגם. [פקעות הם פונג"י*].

פר

פר בן בקר (ויקרא ה, ג), פרים בני בקר (כמדבר פר כח, יא), פר יקרא אפילו הזקן. וכאמרו בן בקר ידמה שאינו גדול בשנים. והקטן יקרא עגל: וכן דרשו רבותינו ז"ל (תורת כהנים פרשת אם הכהן המשיח יחמא) פרי יכול זקן חלמוד לומר בן אי. כן יכול קטן חלמוד לומר פר דא כיצד כן שלוש שנים. ופר רשני שבע שנים (שופטים ה, כה), נפרשנו כשרש שנה. ופרה ורב תרעינה (ישעיה יא, ו), פרה פרוצת הבשן (עמוס ה, א), דמה להם הנשים הנכבדות.

1) حنظلة (nomen gener. nomen unitatis) coloeyntis; Momordica Elaterium vel cucumis prophetarum. Avicenna p. 175. (Freitag.)

2) Num פָּקַע, פָּקַע (tuberis terrestris genus album et molle) intelligit? Fortasse est البَيْجُ, radice albae genus, punctis nigris conspersae. Cod. Jenensis legit et بَاتِنَجَانٌ = כַּזְנָאן melongena.

3) Prov. cabedel glomus. 4) It. funghi fungi.

פרר ובשלו **פררר** (כמדבר יא, ח), או **פררר** (שמואל א' ב, יד), הוא היורה שמכשלין בו. ויש מפרשים מזה כל פנים קבצו **פררר** (יואל ב, ו), רוצה לומר שחרות. וכבר פירשנו אותו בשרש **פראר**.

הפעיל פרא כי הוא בין אחים **פריא** (הושע יג, טו), ירכה **פרא** ויפרה. ורבי יונה פירשו לשון **פרא**. **פרא אדם*** (בראשית טו, יב), בשש נקודות. ופירושו אדם מדברי **פרא** כפרא. ונכתב בה"א **פרא** למד מדבר (ירמיה ב, כד). והקבוץ הן **פראים** במדבר (איוב כד, ה), הוא חמור הבר. **פרר** ויבא **פרר** (שמואל ב' יד, ט), בשש נקודות. איש על **פררו** (שם ב' יג, כט). על **הפררה אשר לי** (מלכים א' א, לג), בצבים ובפררים (ישעיה סו, כ), ידוע. וכתב רבינו האי גאון כי נקרא **פרר** בעבור שלא יוליד והוא נפרד. וכנפיהם **פרדות** (יחזקאל א, יא), נפרשות. **פרדות** עבשו **פרדות** תחת מגרפתיהם (יואל א, יג), פירוש גרגרי נפעל הורע שהם נפרדות ונפורות תחת הארץ. והנפעל **נפרד** מקין (שופטים ד, יא), קמוץ ואף על פי שענינו ידמה נפעל עבר. **נפררו** איי הגנים (בראשית י, ה), **הפרר-נא** מעלי (שם יג, ט), ממעיד **נפררו** (שם כה, כג). לתאוה יבקש **נפרד** (משלי יח, א), פירוש מי שנפרד כרעהו ובעצתו ולא יאמין לעצה חבריו יבקש התאוות זככל תושיה יתגלע (שם), כלומר מראה עצמו מתערב בכל חכמה ואינו כי אם הולך אחר תאוות לבו. והגאון רב סעדיה ו"ל פירש כי הוא הכוגר והנפרד מהמון העם ועוזב אמונתם אמר כי הוא הולך אחר תאוה ועל כן נפרד מדעת קהלו ומאמונתם זככל תושיה יתגלע בכל מענה שתביא לו יריב עמך ויכובך, על כן אמר אחריו לא יחפוך כסיל בתבונה, כלומר לא יחפוך בתבונה כי אם במריבתו לגלות רוע לבבו. **התפעל והתפעל והתפררו** כל עצמותי (תהלים כב, טו), **יתפררו** כל פעלי און (שם צב, י), ובני לביא **יתפררו** (איוב ד, יא).

הפעיל והפעל הכבר הפריד יעקב (בראשית ל, ט), **נפריד** ביני זבינך (רוח א, יג), **נפרידו** בני אדם (דברים לב, ח). **פעל** וכבר אחר כי **הם** עם הזנות **נפררו** (הושע ד, יד), כלומר שמפרישים הנשים מבעליהן לזנות עמהן. ונאמר אבי ו"ל כתבו כענין **פרר** ורצונו לומר כי רחם שטופים בונות כמו הפרד, כי אין כבודמות שטוף בונות כמו הפרד. ויש מפרשים יעשו עם הזנות מעשה פרד שאינו עושה פירות כן הם ישכבו עם הזנות בדרך שלא יולידו.

פרה ופרינו בארץ (בראשית כו, כב), **פרה** ורבה (שם לה, יא), **פרו** ורבו (שם א, כב). כן **פרת יוסף** (שם מט, כב), אשתך כגפן **פריה** (תהלים קכח, ג), בהראות למ"ד הפעיל. וכן **פריה** וענפה (יחזקאל יג, י), בשקל **בקה**. ונצר משרשיו **נפרה** (ישעיה יא, א). והשם **פרי עץ פרי** (בראשית א, יא), כי עץ נשוא **פרי** (יואל ב, כב).

ונטעו גנות ואכלו את **פריהן** (ירמיה כט, כה), ונטעו גנות ואכלו את **פריהן** (שם כט, ה), ועשו גנות ואכלו את **פריהם** (עמוס ט, יד). ו**פריכם** תשאו לעמי ישראל (יחזקאל לו, ח), הפ"א בסגול. וקבוץ **פרי** לא מצאנו כמקרא אבל כמשנה מצאנוהו מקובץ כלשון נקבות פירות (ברכות פ"ו משנה א. דף לה, ע"א). והפעל המכר והפריה **הפעיל** אתך (בראשית יג, ו), כי **הפריני** אלרבים (שם מא, נב), ו**נפר** את עמו (תהלים קה, כד). ומוזה הענין והשרש **אפריון** עשה לו המלך שלמה (שיר השירים ג, ט), והאל"ף **אפריון** נוספת והוא מטה שנושאין בה הכלות. וכן קראו רבוחינו ו"ל (כחובות י, ע"ב). למטה פוריא ופירשו על שם שפרין ורבין עליה. ויתכן להיות מזה השרש מסעף **פארה** (ישעיה **פארה** י, לג), ותארכנה **פארתיו** (יחזקאל לא, ה), ותשלח **פארת** (שם יג, ו), והדומים להם. ופירשו מענינם כן **פרת יוסף**. וכבר בארנו ענין זה בשרש **פאר**.

פרו **פרו** תשב ירושלם (זכריה ב, ח), הישבים בערי **פרות** **הפרו** (אסתר ט, יט). וכקבוץ הזכרים נקבת כמשני ראש **פרו** (חבקוק ג, יד), הם ערי המישור שאין להם ל"א מבצר ולא תומה. ושם כלל לרם חדלו **פרו** (שופטים ה, ו), צדקות **פרונו** (שם ה, יא). והיושבים בערי הפרוה נקראו פרוים היהודים **הפרוים** (אסתר ט, יט). **פרח** **פרח** מטה אהרן (כמדבר יג, כג), **הפרחה** הגפן (שיר השירים ו, יא), מטהו **נפרח** (כמדבר יג, כג). צדיק כתמר **נפרח** (תהלים צב, יג), **נפרח** כימיו צדיק (שם עב, ו), **נפרח** **נפרח** (ישעיה לה, כ), ותגל ערכה ו**נפרח** כחכצלת (שם לה, א). והשם **נפרח** שושן **נפרח** א' ג, כו), בסגול. כפתריה ו**נפרחיה** (שמות כה, לא). והכבר מריח מים **נפרח** (איוב יד, ט), ואהל ישרים **נפרחיה** (משלי יד, יא), בחצרות אלהינו **נפרחיה** (תהלים צב, יד), אלו רון פעלים עומדים. והיוצא **נפרחיה** עץ יבש (יחזקאל יג, כד), הענין ידוע. ומה שאמר ויצא **נפרח** ויצץ ציץ (כמדבר יג, כג), אמר **נפרח** על יציאת העלים תחלה ואחר כן הנץ, וזה הפך הטבע בעץ השקד והיה זה להגדיל הנם. וענין קרוב לזה להגלות הדבר ולהרפוש ואם **נפרח** **נפרח** הצרעת (ויקרא יג, יב), בשחין **נפרחה** (שם יג, כ), **נפרח** באדם ובבהמה (שמות ט, י). על ימין **נפרח** יקומו (איוב ל, יב), כהנפל הלמ"ד. ופירושו **נפרח** הקטנים והנערים יקומו על ימינו ללעג עליו. וכן נקראו קטני העופות אפרוחים **אפרוחים** או כיצים (דברים כב, ו). **אפרח** וכן בדברי רבוחינו ו"ל (יומא פ"א משנה ו. דף יט, ע"ב). פרחי כהונה, והם בני הכהנים הנערים. ויש אומרים כי פרח שם מורכב ומשפטו **נפרח** תח, והוא רמו בו לכני

1) In editionibus vulgaribus mendose: ואהל רשעים.

אדם הנקלים והנבזים. ודמה אורחם לפרח החוח והקוקן שאין בו ממש. אשר אתנה מצדדות לשם את הנפשות לפרחות (יחזקאל יג, כ), פירוש מעופפות. תרגום יעופף על הארץ) יפרח על ארעא. ופירוש אשר אתנה מצדדות להרגם להיות נפשוהם פורחות והולכות להם.

פרט ופרט כרמך לא תלקט (ויקרא יט, י), בשש נקודות, והם הנגרים האחרים הנושרים בעת הכצירה. ואמרו רבותינו ז"ל (פאה פ"ו משנה ה, דף ח, ע"א). שני נגרים פרט, שלשה אינו פרט. ודומה הלשון הזה למה שאמרו (בבא מציעא נג, ע"ב). כלל ופרט. ומורה הפרטים על פי הנבל (עמוס ג, ה), פירוש מתאחדים. או פירוש הפורטים כלומר פוחחים השירים והזמירות שלהם על פי הנבל²). ודומה לו בלשון רבותינו ז"ל (בבא קמא ק"ו, סוף ע"א). הו פרטין שפוחיה. ויש מפרשים הפורטים מלשון פרוטה הירוע בדברי רבותינו ז"ל (קדושין פ"א משנה א, דף כ' ע"ב). כלומר שנותן כל אחד פרוטה למשורר.

פרך ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (שמות א, יג), לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כה, נג), בשש נקודות, פירוש בקושי וברצון. ובדברי רבותינו ז"ל (חולין טו, ע"ב). שחאה נפרכת בצפון. ועשית פרכת (שמות כו, לא), פירוש ריעה שהיתה מסך לארון להבדיל בינו ובין אהרן. מועד. ובדברי רבותינו (פרקי דרבי אליעזר פרק מא). ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות, פירוש ריעות שחורות כאהלי קדר.

פרם ובגדיו לא יפרם (ויקרא כא, י), ובגדיכם לא תפרטו ולא תמתו (שם י, ו), בגדיו יהיו פרטים (שם יג, מה), ענין קריעה. ואחר שאמרו רבותינו ז"ל (מוטה פ"א משנה ה, דף ג, ע"א). ואוחזו בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו, נראה כי יש הפרש בין קריעה לפרטימה, כי הקריעה כנגד גופו שלא במקום החפר, והפרטימה במקום החפר. **פרם** הלוא פרם לרעב לחמך (ישעיה נח, ז), וכן פרש אין להם (איכה ד, ד), ופרשו כאשור בסיר (מיכה ג, ג), אף על פי שנכתבו בש"י ענינם ענין החיכה בירים פצ"ר כלע"ז). ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל (דמאי פ"ה משנה ה.

דף טו, ע"ב). הנותן פרסה לעני. וכן בא הלשון [בכנין הדגוש] על פריסת הידים והגוף באכל. מרוב הצער תתיפח תפרש כפיה (ירמיה ה, לא), פרטה ציון בידיה (איכה א, יו), ורין כחובין בש"י. ונכתב בסמך ולא יפרסו להם על אבל (ירמיה טו, ו), והמסורת כל לשון פריסה כחוב בש"י בר סן ב' כתיבין סמך הלוא פרם לרעב לחמך, ולא יפרסו להם. ופירוש ולא יפרסו להם ולא יבואו לנחמו על סת (שם) כלומר לא יספרו על המחים ולא ינחמו החיים. והמפרשים פירשו ולא יפרסו להם לא יפרסו על אבל כמו שפורסים לאכל וכוצעין לו הלחם כשמכרין אותו והו שאמר לנחמו על סת. וכן פירש אדוני אבי ז"ל פרטה ציון ציון בידיה, כי המנהג של מנחמין פורשין לחם לאכל והיא בעצמה פרשה בידיה כי אין מנחם לה. וענין אחר הפעיל

כל מפרסת פרסה (ויקרא יא, ג), שיש לה שרזי פרסות. פרסה ופירשו עוד ושפעת שפע (שם), שפרסותיה סדוקות מלמטה כמו מלמעלה, כי יש בהמה שפרסותיה סדוקות מלמעלה ומלמטה דבוקות כמו שאמר (שם יא, כו). לכל הברומה אשר היא מפרסת פרסה ושפע איננה שפעת כמו הנמל והדוב והכלב והחתול. ובא השם הזה בלשון זכרים ופרסיהן יפרק (זכריה יא, טו). ואת הפרם (ויקרא יא, יג), בשש פרם נקודות ורוא עוף גדול שוכן במדבר, בדברי רבותינו ז"ל (חולין סב, ע"א). פרס ועוניה בישוב לא שכיחי. וכרב רבי יונה ורוא שקורין לו בערבי עקא"ב¹).

פרע שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (משלי ח, לג), ותפרעו כל עצתי (שם א, כה), פורע מוסר (שם טו, לב), פרעהו אל תעבר בו (שם ד, טו). והפעל נפעל באין חזון יפרע עם (שם כט, יח). והפעל הכבד תפריעו הפעיל את העם ממעשיו (שמות ה, ד), ענין כלים והדומים להם המרי והריחוק והבטול. ויש מפרשים אוחם מדברי רבותינו ז"ל (מגילה פ"ב משנה א, דף יו, ע"א). הקורא ארז המגלה למפרע, כלומר השבת הדבר לאחור וההפך. וכן לא אפרע ולא אפחם (יחזקאל כד, יד), כלומר שלא אשוב אחור ממה שדברתי. וענין אחר כי פרע והוא כי פרעה אהרן (שמות לב, כה), פירוש מגולה ממעשיו הרעים. וכן

pessar (casser, rompre, briser, mettre en pièces. On le dit principalement des fruits qui ont la coque dure. Dictionn. de la Prov.).

1) كاسر Aquilae species, pec. nigra; alias id est fractor, vel كاسر اعظام fractor ossium vocatum, quod respondet nostro פרס (a radice פרס frangere). Sic etiam apud Romanos ossifrago vel ossifragus. Conf. Bochart. Hieroz. II, p. 770 (e. Rosenm.), Rosenmueller, Handbuch der bibl. Alterthumskunde IV. Band, II. Abth. p. 280.

1) Genesis I, 20.
2) I. e.: „aperiant, vel aggrediuntur cantica sua ad rationem Nabli.“ Verbum פרה enim in dialecto Rabbinica frequentissime significationem tam inchoandi, aggrediendi quam aperiendi, patefaciendi habet (nostrum oeffnen, eroeffnen). Conf Psalm. XLIX, 5.
3) Prov. peçoier, peçoier (mettre en pièces, briser, rompre, couper, percer. Roquef.) frangere, scindere, findere, in frusta concidere; in Prov. recentiori:

פרע את ראש האשה (במדבר ה, יח), כלומר יגלה שער **פרע** ראשה הנסתר תחת הצעיף. וכן גדל **פרע** שער ראשו (שם ו, ה), הפ"א בסגול. וראשו יהיה **פרוע** (ויקרא יג, טה), את ראשו לא יפרע (שם כא, י), ראשיכם אל תפרעו (שם י, ו), כי דרך האבל לגלות ראשו ולהסיר סגופתו או מנבעתו ופארו מעל ראשו. ופירוש גדל **פרע** כי כשיגדל שערו הנה הוא מגולה תחת המצנפת. ויש מפרשים מזה הענין **קפרע** **קפרע** **קפרע** **קפרע** (שופטים ה, ב). כי **קפריע** בירודה (דברי הימים ב' כה, יט). **קפרעה** וענין אחר מראש **קפרעות** אייב (דברים לב, טב), נקמות האיוב. וכן בפרוע **קפרעות** בישראל. והפעל הכבד כי הפריע ביהודה. וחרגום נקום נקמת בני ישראל¹⁾ אחרע פרענות.

פרץ על אשר **פרץ** י"י פרץ בעזה (שמואל ב' ג, ח), **פרצו** ויעברו (מיכה ב, יג), אשר המו **פרוצים** (נחמיה ב, יג), **פרץ** גדרו (ישעיה ה, ה), **פרצו** ודמים בדמים נגעו (חושע ד, ב), ו**תפרץ** במגפה (תהלים קו, טט), פן יפרץכם (שמות יט, כד), **פרץ** נחל מעם גר (איוב כה, ד), יפרצני פרץ על פני פרץ (שם טו, יד), ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג, י), מהדפרצת עליך פרץ (בראשית לח, טט), ו**תפרצת** ימה וקדמה (שם כה, יד), יפרץ האיש מאד (שם ל, טג), ומקנהו **פרץ** בארץ (איוב א, י), כן ירבה וכן יפרץ (שמות א, יב), כי ימין ושמואל נפעל **תפרצי** (ישעיה נד, ג). והנפעל אין חזון **תפרץ** (שמואל התפעל א' ג, א). וההתפעל **תפרצי** איש מפני אדניו **פעל** (שם א' כה, י). והכבד וחומת ירושלם **תפרצת** (נחמיה **פרץ** א, ג). והשם **פרץ** בשש נקודות. **תפרץ** רחב יארתי (איוב ל, יד), **פרץ** על פני **פרץ** (שם טו, יד). ובחוספת **תפרץ** מים ועל **תפרציו** ישכון (שופטים ה, יו). לא עליהם **תפרצות** (יחזקאל יג, ה), אפשר שהוא מקובץ מן **פרץ** כמו מן **אָרץ** **אָרצות**. או יהיה האחר ממנו **תפרצה**. וכן בדברי רבותינו ז"ל (ברכות ו, ע"ב) פרצה דחוקה מותר להכנס **תפרץ** בה בשבת. והתאר ארצות **תפרץ** (תהלים יג, ד), ו**תפרץ** חיות כל יעלנה (ישעיה לה, ט). ומשקל אחר זבאו בה **תפרצים** וחללוה (יחזקאל ו, כב), המערת **תפרצים** (ירמיה ו, יא), ובני **תפרצי** עמד (דניאל יא, יד), כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה, אבל לרוב הדברים ושופעם ידמם לפריצה כמו ומקנהו פרץ בארץ, ותירוש יקביך יפרצו, ויפרץ האיש מאד מאד, ופרצת ימה וקדמה, הדומים להם כאילו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגד. ובהפך זה נאמר הזנו ולא יפרצו (חושע ד, י). וכן ועל **תפרציו** ישכון, רצונו לומר מקום התפשטות

¹⁾ Numerorum XXXI, 2.

הנדרות. ויש מפרשים ועל **תפרציו** המקומות שפרוצות העירות שם ישכון לשמרכ מפני האויבים לפיכך לא בא למלחמה. וכן **תפרצה** נשלחה (דברי הימים א' יג, ב), כלומר נשלחה דגה והנה. וענין אחר **תפרצו** בו עכריו (שמואל א' כה, כג), **תפרץ** בו אבטלום (שם ב' יג, כו), **תפרצו** ויצר ככרים כסף (מלכים ב' ה, כג), **תפרצו** ולא אבה ללכת ויברכהו (שמואל ב' יג, כה), כלם ענין ההפצר והוא הפך מן **תפרצו** מאד (בראשית יט, ג). וכבר פירשתי.

פרק ו**תפרקת** עלו מעל צוארך (בראשית כו, מ), **תפרק** ואין מציל (חזקיהו ג, ג). והשם ואל תעמד על **תפרק** (עובדיה יד), כחש **תפרק** טלאה (נחום ג, א), **תפרק** בשש נקודות. והפעל הכבד **תפרקו** נזמי הזהב (שמות **תפעל** לב, ב), ופרסיהו **תפרקו** (זכריה יא, טו), **תפרקו** הרים (מלכים א' יט, יא). וההתפעל **תפרקו** ויתנו לי (שמות התפעל לב, כד), ו**תפרקו** כל העם (שם לב, ג). ופירוש התפרקו מנזמי הזהב אשר באזניהם, ולפיכך בא בלשון התפעל כי ברצון גדול עשו ורצו להיוחס נפרקים מנזמיהם שלא יהיו להם עוד. **תפרקו** ויכשו (יחזקאל יט, יב), הכל כענין השבר והפרשת דבר מדבר. ופירוש ואל תעמד על הפרק, לא היה לך לעמוד על השבר הכא לישראל, אך היה לך להצילם אם היית יכול. וכא כדרך לא רעמד על דם רעך²⁾. ויש מפרשים על הפרק בראשי הדרכים מקום שיחפרקו ממנו הדרכים שם היית עומד והיית אומר לבבליים אי זה דרך הלך הפליט. ותשבר **תפרקתו** (שמואל **תפרקת** א' ה, יח), הוא עצם הצואר. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חולין י, ע"ב) ודילמא בעצם המפרקת איפנים. ולפי שהוא פרקים פרקים נקרא כן. וענין קרוב לענין הראשון **תפרקנו** מצרינו (תהלים קלו, כד), **תפרק** אין מידם (איכה ה, ח), חרגום ויושע ופרק³⁾.

פרש לפרש להם על פי י"י (ויקרא כה, יב). והשם ואת **תפרשת** הכסף (אסתר ד, ו), ו**תפרשת** גדלת **תפרשה** מרדכי (שם י, ב). והפעל הכבד ויקראו בספר בתורת **תפעל** האלהים **תפרש** (נחמיה ה, ח). ושלא נזכר פעלו ממנו כי לא פרש מה יעשה לו (במדבר טו, לד), ענין הכל **תפעל** הביאור והפירוש. והנפעל כענין קרוב לזה ביום היותו כתוך צאנו **תפרשות** (יחזקאל לד, יב), פירשו נפרדות. **תפעל** וענין אחר הפעל הכבד וכצפוני **תפרש** (משלי כג, לב), **תפעל** והוא ענין טריקה בדברי רבותינו ז"ל (עבודה זרה כו, ע"ב). הויא טריקא, פונז"ר בלע"ז³⁾. ומה הענין נקרא רוכב

¹⁾ Leviticus XIX, 16.

²⁾ Exodus XIV, 30.

³⁾ Prov. poigner, pouintur pungere.

פָּרַשׁ הסוס פרש פָּרַשׁ מעלה (נחום ג, ג), פירוש מעלה להרכיב הרכב וברק חנית, ווי' וְלָקַבּ נוספת כוי' וישא אכרהם אה עיניו). או הוא חסר רוצה לומר מעלה חנית או כידון והדומה להם טכלי המלחמה. ברכבו וּבְפָרְשָׁיו (שמות יד, יו), את הרכב ואת הפָּרָשִׁים (שם יד, כה), מקול פָּרַשׁ (ירמיה ד, כט). ונקרא בן לפי שהוא מפריש הסוס במנפים שברגליו להריץ ארוז. ויחכן לרדיוח מזה וּפָרְשָׁיו לא ידקנו (ישעיה כה, כח), הם שני ההרוץ שהם חדים. ויש מפרשים סוסים וּפָרְשִׁים ופרדים נתנו עובונד (יחזקאל כג, יד), מין מסוסים מיוחסים יקראו בן. ואין צורך רק הוא כמשמעו וענינו כמו שאמר המה רכליך פָּרַשׁ בנפש אדם. וענין אחר ווריתי פָּרַשׁ על פניכם פָּרַשׁ חניכם (מלאכי ב, ג), כשש נקודות. את ערו ואת פָּרְשׁוֹ (שמות כט, יד), על פָּרְשָׁה ישרף (במדבר יט, ה), הוא הוכל שבכרם הבהמה.

פָּרַשׁ הן פָּרַשׁ עליו אורו (איוב לו, ל), פָּרַשׁ ענן למסך (ההלים קד, לט), וּפָרַשׁ כפיו אל הבירה (מלכים א' ח, לח), אָפַרְשׁוּ את כפי אל יי' (שמות ט, כט), וּפָרַשׁ אותה לפני (יחזקאל ב, י), וּפָרַשׁוּ בנגד כליל תבלת (במדבר ה, ו), וכפיו פָּרַשׁוֹת השמים (מלכים א' ח, נה), פָּרַשְׁי כנפים (שמות כה, כ), פָּרַשׁוּ רשת ליד מעגל (תהלים קמ, ו), ורשת פָּרוּשָׁה על תכור (הושע ה, א), וּפָרַשְׁי מכמרת (ישעיה יט, ח), כשחר פָּרַשׁ על ההרים פעל (יואל ב, ב). והפעל הכבד ממנו וּפָרַשׁ ידיו בקרכו (ישעיה כה, יא), כאשר יִפְרַשׁ השחה לשחנת (שם), פָּרַשְׁתִּי ידי אליך (תהלים קמג, ו), פָּרַשְׁתִּי ידי כל היום אל עם סורר (ישעיה סה, כ), בְּפָרַשׁ שְׂדֵי (תהלים סח, טו), וּבְפָרַשְׁכֶם כפיתם (ישעיה א, טו), ענין כלם והדומים להם מְפָרַשׁ ענין שמוח. והשם מזה הענין מְפָרַשְׁי עב (איוב לג, כט), והוא התפשטות העבים. וענין אחר קרוב לזה מבנין נפעל נפעל והנשארים לכל רוח יִפְרַשׁוּ (יחזקאל יו, כא). ורחיכר כי כארבע רוחות השמים פָּרַשְׁתִּי אתכם (זכריה ב, י), ענין פזור, פירוש כמו שארבע רוחות השמים רחוקים זה מזה כן ארחיק אתכם זה מזה כפורי ארחם. וענין אחר וּפָרַשׁוּ כאשר בסיר (מיכה ג, ג), פָּרַשׁוּ אין להם (איכה ה, ד). והכבד פָּרַשָׁה ציון ביריה (שם א, יו), תִּפְרַשׁוּ כפיה (ירמיה ה, לא), פירשתי בשער פָּרַם. ויש מפרשים מזה בפרש שדי.

פָּרַת והנהר הרביעי הוא פָּרַת (בראשית ב, יד). ופירש אדוני יאבי ז'ל מזה הַפְּרָתִימִים (אסתר א, ג), כלומר הפְּתוּיִת היושבים על נהר פרת.

פָּשָׁה כי פָּשָׁה הנגע (ויקרא יג, נא), ואם פָּשָׁה תִּפְשָׁה (שם יג, ו), לא פָּשָׁתָה (שם יג, כג), ענינים הפשטה והפרצה.

1) Genesis XXII, 4.

פָּשַׁח וּפָשַׁחני שומם (איכה ג, יא), ענינו פעל שסעני ובקעני. וחרגום וישסף שמואל את אנג ופשח שמואל). ובמשנה (שביעית פ"ד משנה ו. דף לח, ע"ב). אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית. ועוד בדבריהם (ביצה לג, ע"ב). הוה מפשח ויהיב לן אלוותא אלוורא.

פָּשַׁט וּפָשַׁט את בגדיו (ויקרא ו, ד), וּפָשַׁט גם הוא בגדיו (שמואל א' יט, כד), ואת בגדי רקמתם וּפָשַׁטוּ (יחזקאל כו, יו). וחאר לנקבר פָּשַׁטָה וערה פָּשַׁטָה (ישעיה לב, יא), או הוא מקור בתוספת ה"א. והוא הנכון כי הוא מלעיל. והכבד לִפְשַׁט את החללים (שמואל א' פעל לא, ה), והעם ישבו אחריו אך לִפְשַׁט (שם כ' כג, י), פירוש לפשט החללים שהיה הוא הורג. וההחפעל וּפָשַׁטוּ התפעל יחונתו את המעיל אשר עליו (שם א' יח, ד), פירוש מן המעיל. וכבד אחר כבדי טעלי הפָּשַׁט (איוב יט, ט). הפעיל פן אִפְשַׁטְנָה ערמה (הושע ב, ג), פירוש אפשיטנה שההיה ערומה מכל בגדיה. וּפָשַׁטוּ את אהרן (במדבר כ, כו). ענינם ידוע. וכן להסרת העור מעל הבשר וּפָשַׁטוּ את העלה (ויקרא א, ו), ועורם מעליהם הפָּשַׁטוּ (מיכה ג, ג). וענין אחר וּפָשַׁטוּ על העיר (שופטים ט, לג), ועמלקי פָּשַׁטוּ (שמואל א' ל, א), אל פָּשַׁטְתֶּם היום (שם כג, י), וּפָשַׁטוּ על הגמלים (איוב א, יו), ענין הפריצה וההליכה לשלול שלל.

פָּשַׁע מלך מואב פָּשַׁע בי (מלכים ב' ג, ז), והם פָּשַׁעוּ בי (ישעיה א, ב), וּפָשַׁעוּ ישראל בביה דוד (מלכים א' יב, יט), פָּשַׁע וכחש (ישעיה נט, יג), בימיו פָּשַׁע אדום מתחת יד יהודה (מלכים ב' ח, כ), אז תִּפְשַׁע לבנה בעת ההיא (שם ח, כב), וּפָשַׁע מבטן קרא לך (ישעיה כה, ח), וּלְפָשַׁעִים יפגיע (שם נג, יב). כהתם הפָּשַׁעִים (דניאל ח, כג), כתב החכם רבי יונה שהוא שם כמו כהתם הפָּשַׁעִים רצונו לומר העונשים שעברו עליהם. והתעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על בן נמנרו כיר היונים. והשם על כל דבר פָּשַׁע (שמות כב, ח), פָּשַׁע כסגול. טה פָּשַׁעִי (בראשית לא, לו), ועל כל פָּשַׁעִים תכסה אהבה (משלי י, יב), ואת כל פָּשַׁעֵיהֶם (ויקרא טו, כא). והנפעל אח נִפְשַׁע מקרית עוז (משלי יח, יט), נפעל פירוש קשה הוא מקרית עוז. ענין הפשע הוא המרד וצאת מרשות האדון או המצוה אותו על הדבר. וכן אמרו רבותינו ז"ל (יומא לג, ע"ב). עונות אלו הודנות וכן הוא אומר הכרת חכרת הנפש היא עונה בה, פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי, אז חפשע לבנה בעת ההיא, חטאים אלו השננות וכן

1) 1. Sam. XV, 33.

הוא אומר נפש כי החטא בשגגה. וכן מה שנאמר בענין הפקדון על כל דבר פשע, ורצונו לומר פֶּשַׁע בפקדון שלא שמרו כדרך השומרים, אף על פי שאין כאן מרד ואיננו מאבדו בידים נקרא פושע, כי אחר שאיננו נוהג עינינו ולבו ושמירתו בפקדון אשר הפקד אהו כאילו הוא מורד במפקיד אצלו ויוצא מחמת יד מצותו שצוהו לשמור הדבר וקבל עליו לשמרו ולא שמרו.

פֶּשַׁע

פֶּשַׁע אֶפְשָׁעָה בה (ישעיה כו, ד.), פירוש אצירה, והוא בקמץ חטף במקצת הספרים. והשם כי כִּפְשָׁע ביני וביני המות (שמואל א' כ, ג.), כסגול. ענינו כצעד כלומר דבר מועט. והלשון הזה מורגל בדברי רבותינו ז"ל (שבת קיג, ע"ב. חעניח י, ע"ב.) באמרו פסיעה גסה נוטלה אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. וכנה הערורה מִפְשָׁעָה בלשון הזה ואמר עד הַפְּשָׁעָה (דברי הימים א' יט, ד.) כמו שכנה גם כן כרגלים כמו שאמר ולא עשה רגליו¹, אך מסיך הוא את רגליו².

פֶּשַׁע

פֶּשַׁע

פֶּשַׁע

פֶּשַׁק פֶּשַׁק שפתיו מחתה לו (משלי יג, ג.), כלומר פותח. והכבוד וְתִפְשָׁקִי אֶת רגליך (יחזקאל טו, כה.), פירוש ותפתחי והוא על דרך המשגל.

פֶּשַׁק

פֶּשַׁק

פֶּשַׁר

פֶּשַׁר ומי יודע פֶּשַׁר דבר (קהלת ה, א.), בחמש נקודות. ויש ספרים שהוא בשש נקודות ענינו פחרון דבר. והרגום איש כפתרון תלמו גבר כפשרן חלמיה³).

פֶּשַׁר

פֶּשַׁר

פֶּשַׁת

פֶּשַׁת וְהַפְשָׁתָה וְהַשְׁעָרָה נכתה (שמואל ט, לא.), וְהַפְשָׁתָה כרה לא יכבנה (ישעיה מב, ג.). ובא הכנוי בלשון זכרים ואף על פי שהענין לשון נקבות צמרי וְהַפְשָׁתִי⁴ (הושע ב, ז.), ובא הקבוץ גם כן בלשון זכרים פֶּשְׁתִּים אשר בערו באש (שופטים טו, יד.), כצמר או בִּפְשָׁתִים (ויקרא יג, נב.). בִּפְשָׁתֵי העץ (ירושלמי ב, ג.), ופירושו בעצי הפשחים כי ערץ היה בקנה שלו והוא יקרא עץ. וימצא כסמיכות הורה בלשון הקדש כי פעמים ישוב הסוסך נסמך והנסמך סומך כמו תולעת שני⁵, זאת שני התולעת⁶, והוא כשיתכן כל אחד מהם סומך ונסמך, והכל לפי הענין והביאור.

פֶּשַׁת

פֶּשַׁת

פֶּתַח

פֶּתַח פֶּתוֹת אֶתְּה פְתוּחִים (ויקרא ב, ה.), ענין ההיכרה ושכר. וכן פֶּתַח לֶחֶם (בראשית יח, ה.) ההיכרה לֶחֶם. ואכל פֶּתִי לֶבֶדִי (איוב לא, יו.), מִפְתָּחֵי תֹאכֵל (שמואל ב' יב, ג.). פֶּתַח־אֲכַלֶּת תִּקְיָאֲנָה (משלי כג, ה.). משליך קרחו כִּפְתִּים (חללים קמו, יו.), פירושו כמו הדבר הנבצע לכצעים וכהשלמום וּבְפִתוֹתַי לֶחֶם (יחזקאל יג, יט.)^{*}.

פֶּשַׁת

פֶּשַׁת

פֶּתַח

פֶּתַח

וזכר רבי יהודה כוה ענין אחר מהפעל הכבד וְהַפְשִׁיתִי הַפְּעִיל בשפתוך (משלי כד, כח.), ומשפט המלה הַפְּשִׁיתִי בחולם. ועוד נכחנו בשרש פֶּתַח על מחכנו. ויתכן להיוחו מהענין הנזכר ענין שבירה וחתיכה לענין הפסוק שאמר אל תהי עד חגם ברעך שאם חדיה עד חגם כו חשברו ותכחו בשפחך.

פֶּתַח

פֶּתַח פֶּתַח לִבְכֶם (דברים יא, טו.), וַיִּפְתַּח בַּסֵּתֶר לִבִּי (איוב לא, כו.), וְלִפְתָּה שִׁפְתָּיו לֹא תִתְעַרֵב (משלי כ, יט.), ענינו המיית הלב לזולתו שלא על דרך האמת והשכל. ופירוש ולפתח שפתיו לא תתערב ולפוחה בשפתיו, כלומר אל תתערב לטי שנוטרה אליך כשפתיו ובדברו חלקלקות אליך ולבו לא נכון עמך. ופֶּתַח תְּמִית קִנְיָה (איוב ה, ב.), מי שיטה לכל דבר שיראה ויחאה לו חמיתנו הקנאה שיקנא לכל דבר חמדה שיראה לזולתו. כיונה פֶּתַח אֵין לֵב (הושע ג, יא.), פירוש כמו היונה שנוטרה אל האוכל ואין לה לב לרהבין ולהשכיל כי הרשה פרושה ללכרה בנטוחה על האוכל כן אפרים שנטה אל אשר חמסכרו תאוחו למצרים ולאשור לבקש עזר ואין לו לב לדעת ולהבין כי יוצר הכל ישילם בלכחם לבקש עזר מכלתו. וכן אמר בפסוק שאחריו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי. ולפיכך נקרא השוטה פתי לפי שהוא נוטה לכל דבר כמו שאמר פֶּתִי יֵאֱמִין לְכֹל דְבַר (משלי יד, טו.).

שִׁמְרֵי פֶּתָאִים י"י (חללים קמו, ג.), נכחב באל"ף יו"ד, האל"ף פֶּתִי נחה ואיננו למ"ד הפעל כי היו"ד הנעה היא למ"ד הפעל ויו"ד הרכיבם נפלה. וכן נחלו פֶּתָאִים (משלי יד, יח.), וֵאֲרָא בִּפְתָאִים (שם ג, ז.), הִבִּינוּ פֶּתָאִים (שם ח, ה.), עֲזָבוּ פֶּתָאִים (שם ט, ו.), פֶּתָאִים עֲבָרוּ נִעְנָשׁוּ (שם כו, יב.). ונכחבו כלא אל"ף עם יו"ד למ"ד הפעל לבר עד מתי פֶּתִים (שם א, כב.), כי משוכת פְתוּחִים (שם א, לב.). ונכחב בשני יו"דיו ביו"ד למ"ד הפעל וביו"ד הרכיבם ופֶּתִים עֲבָרוּ ונענשו (שם כב, ג.). ושם דבר פֶּתִיות וכל ידעה מִה פֶּתִיות (שם ט, יג.). ובמשקל החיאר עד מתי פֶּתִים תֵּאֲרָבוּ פֶּתִי (שם א, כב.), כשקל מרי. ומה הענין והעקר נגזרה מלת פֶּתָאִים והאל"ף חמורה הה"א למ"ד הפעל והוא בשקל שְׁלֹשׁ וַיֹּאמֶר י"י פֶּתָאִים (במדבר יב, ד.), וּפְתָאִים יִבֹּא אֶל הַיְכָלוֹ (מלאכי ג, א.), על כן פֶּתָאִים יִבֹּא אִיהוּ (משלי פֶּתָאִים ג, טו.), שדווא ענין מהירות ופתע ודבר שלא ירגיש אדם בו עד שיהיה, כי הפתי עושה דבריו במהירות כמו שאמר ועצת נפתלים נמהרה⁷). ולנחץ הדבר יותר נכפל עם פֶּתַע בִּפְתַע פֶּתָאִים (במדבר ג, ט.), אשר פֶּתָאִים לִפְתַע (ישעיה ל, יג.). והנפעל אם נִפְתָּה לִבִּי (איוב לא, ט.), פֶּתִיתִי נִפְעַל י"י נִפְתַּח (ירמיה כ, ז.), משפטו אֶפְתָּה. והפעל הכבד פֶּעַל פֶּתִיתִי י"י (שם), פֶּתִיתִי אֶת הַנְּבִיא הַרֹּוֹא (יחזקאל יד, ט.), מי יִפְתָּה אֶת אַחֲבָב (מלכים א' כב, כ.), הנה

¹ 2. Samuel. XIX, 25. ² Judicum III, 24.
³ Genesis XLI, 11. ⁴ Exodus XXV, 4. XXXVI, 8.
⁵ Leviticus XIV, 6. 51.
⁶ Hiob V, 13.

אנכי מפתיה (הושע ב, טו); נכתב בו הירד במקום לס"ד הפעל. וכתב רבי אחי רבי משה מזה וקפתית כשפתיד (משלי כד, כח), והה"א במקום אם כאילו אמר ואם פתית. ופירוש הפסוק כן דהוא אל תהי עד הנם ברעך, ואם פתית כלומר אף על פי שפתית בשפתיד אשר כנגדו והעיד בעבורך עדות שקר אל העיד לו בעריר זה עדות שקר והוא שאמר אחריו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו וגו'. וענין הפעיל אחר הפעל הכבד יפת אלהים ליפת (בראשית ט, כו), משפחו יפתה. ותרגום כי ירחיב י"י אלהיך ארי יפתה¹. ויש מפרשים מזה הענין ולפתה שפתיו (משלי כ, יט), כלומר למרחיב פיהו לדבר דברי ריק וחרפות וגדופי בני אדם אל תרחיב עמו או פירוש לענין שאמר (שם) גולה סוד הולך רכיל ואמר ולפותה שפתיו שמרחיב שפתיו ומגלה סוד לא תתערב עמו².

פתח ודלתי שמים פתח (תהלים עה, כג), כי לא פתח ויך (מלכים ב' טו, טו), תרגום יונתן ארי לא פתח חרעא לאשלמא. ופתחה לך (דברים כ, יא), ויעזבו את העיר פתוחה (יהושע ח, יג), להיות עיניך פתוחה (מלכים א' ח, כט), יפתח י"י לך את אוצרו הטוב (דברים כה, יב), פתח לבנון דלתיד (זכריה יא, א), פתחו שערים ויבא גוי צדיק (ישעיה כו, ב). והמקור בחירק הפ"א בפתי את קברותיכם (יחזקאל לו, יג), וקפתחו עמרו כל העם (נחמיה ח, ה), פירוש כשפתח פיו לקרוא בתורה. פותח את ירך (תהלים קמה טו), פתח פפתח את ירך (דברים טו, ח), וכל כלי פתוח (במדבר יט, טו), אגרת נפעל פתוחה בידו (נחמיה ג, ה). והנפעל שערי הנחרות נפתחו (נחום ב, ג), יהיה מקור נפתח (זכריה יג, א), סגור יהיה נפתוח לא יפתח (יחזקאל מד, ב). והשם עם נו"ן נפעל פתח מעין מי נפתוח (יהושע טו, ט). והשם פתח דכריך יאיר (תהלים קיט, קל), הפ"א בקמץ קטן להבדיל כינו ובין פתח השער (שופטים יח, טו), שהוא בפרח קטן, שמד פתחי פיד (מיכה ג, ה). ויש מפרשים מזה מגביה פתחו מבקש שבר (משלי יג, יט), כלומר שמדבר נמהות על בני אדם: וכן הוא מפורש בדברי רבותינו ז"ל (רבה אסתר דף קכו, ד). מפתח ומשקל אחר והם על המפתח ולבקר לבקר (דברי הימים א' ט, כו), כלומר סמונים לפתוח השערים לבקר לבקר. ובמסוק ומפתח שפתי מישרים (משלי ח, ג). ומשקל פתחון אחר ולך אתן פתחון פה ברוכם (יחזקאל כט, כא), פירוש בתוך ישראל כי יראו נבואותך מתקיימות. וכשרש פתח קרן אפרש הפסוק עוד. ומה נקרא הפתח לפתח חטאת רבץ (בראשית ד, ג), בסגול. ויצא אלהם לומ הפתחה (שם יט, ג), והשתחוו עם הארץ פתח השער הרהוא

(יחזקאל טו, ג), מגביה פתחו (משלי יג, יט), כלומר שמחעסק בבניינים גדולים. על דרך שאמרו רבותינו ז"ל (סוטה יא, ע"א). כל העוסק בבנין מחמסכן. ונקרא פתח מה שיש מן השער חוץ לדלתות כי הכל יקרא שער בין מבנים בין מבחוץ עם הדלתות והאסקופה החיצונה כמו שהיא עם המזוזות והמשקוף נקרא פתח, לפי שהוא נפתח חמיד אף בהסגר הדלתות הוא נשאר פתוח. וכן שם הכלי שפוחתו בו ויקחו את המפתח ויפתחו (שופטים ג, כה). מפתח ובמסוק לא נשתנה, מפתח בירד דוד (ישעיה כב, כב), והרגם יונתן מפתח בית מקדשא ושלטן בית דוד. ושלטא נזכר פעלו מהרגוש ופתחו שערך תמיד (שם ס, יא), פעל גם מאז לא פתחה אונך (שם מח, ח), פתח הסמדר (שיר השירים ג, ג), והחרק בהם חמורה השורק והראוי בהם ופתחו, פתחה אונך, פתח הסמדר, כמו מארחן וונה קבציה¹ שהחרק חמורה שורק ומשפטו קבציה. כן דעת המדקדקים. ויותר נכון בעיני שיהיו מן הדגוש בלא חמורה ויהיו פעלים עומדים. ובענין החרק שהוא קרוב לענין הפתיחה כי יתרי פתח ויענני (איוב ל, יא), מוסר מלכות פתח (שם יב, יח), ויפתח הגמלים (בראשית כד, לב), אל יתהלל חגר במפתח (מלכים א' כ, יב), פתח חרצבות רשע (ישעיה נח, ג), לפתח בני תמותה (תהלים קב, כא), יפתח וישדר אדמתו (ישעיה כח, כא), הנני מפתח פתחה (זכריה ג, ט), פירוש כאילו האבן היחה במאסר כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתחנה וישמו אותה בבנין. והפעל הקל אסיריו לא פתח ביתה (ישעיה יד, יג). והנפעל ולא נפתח אזור חלציו (שם ה, כו), יסגר על איש ולא יפתח (איוב יב, יד). ויראכן מזה הענין תפתח הרעה התפעל (ירמיה א, יד), והרהפעל התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נב, ב), פירוש התפתחי ממוסרי צוארך כי בנין הרופעל אינו יוצא כמו שנכתבו בחלק הרקדוק²). ובענין החחירה והחקיקה שגם הוא ענין קרוב לאלו ופתח עליהם (שמות כה, ט), פתחי חתם תפתח את שתי האבנים (שם כה, יא), פתוחים ועתה פתוחה יחד (תהלים עה, ג), ויתכן לפרש מענין זה הנני מפתח פתחה, ולפי שהשלמת חכונת האבן היפה היא הצורים והפרחים והבפתורים שיפתחו ויצירו בה אמר כן על דרך משל כלומר הנני משלימה לבנין בכלל חכונתה. ומן הענין הזה נקראו החרבות והמה פתחות פתחה (תהלים נה, כב), ואת ארץ גמרוד בפתחה (מיכה ה, ה). ופירש רבי יונה כמוהם ויבאו פתחי נדיבים (ישעיה יג, ב), ועוד פירש באחד מהפנים חרב חרב פתחה (יחזקאל כא, לג), חרב פתחו רשעים (תהלים לו, יד), ענין לטישר

¹ Micha I, 7.
² מבדול עו, ע"ב. י

¹ Deuteronomium XII, 20.

פתר כאשר פתרו לנו (בראשית מא, כב), ופתרו אין אתו (שם טו), תשמע חלום לפתרו אתו (שם), איש כפתרונו חלמו (שם יא), הלוא לאלהים פתרונו פתרון (שם ט, ח). ענין הכל פירוש וכיבוד החלום *.

ואשר הם בני ארבע אותיות

פלגש וישכב את בלחה פילגש אביו (בראשית פילגש לה, כב), ולבני הפילגשים אשר לאברהם (שם כה, ו), ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן (שופטים ח, לא). היא האמה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה וכלא קידושין*. ופירוש ותעגבה על פלגשיהם (יחזקאל כג, כ), אנשים לא נשים, פירוש עבדיהם ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם (שם). והנכון בעיני שיהיה פלגשיהם כמשמעו ופירוש על כמו עם, אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמית להם כמו פלגשיהם לא שרותיהם. ולענין זה נוטה התרגום שאמר ואחדמיאח למיהוי שממא להון.

פענה צפנת פענח (בראשית מא, מה), שם האר פפענח בפלם פרישו, ופירוש צפנת פענח הצפונות מגלה. ואמרו שהוא פעל עבר מן הדגוש והנכון בו פענה בחירק הפ"א. ואמר הפייטן מסנו כל הבנין כמו שאמר הפייט המפענח צפונורו סתומות¹). ויש אומרים כי צפנת פענח לשון מצרי הוא *.

פרדס פרדס רמונים (שיר השירים ה, יג), שמר פרדס הפרדס (נחמיה ב, ח), גנות ופרדסים (קהלת ב, ה), הוא גן עצי המאכל *.

פרור אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים פרור (מלכים ב' כג, יא), פירוש השבית את הסוסים אשר נרצנו מלכי יהודה לעבודת השמש ונחנו אותם בלשכת נתן מלך שהיה ממונה ופקיד במגרשי הערים וחציריהם. וכן בדברי רבותינו ז"ל יקראו מגרשי הערים בן (כתובות נה, ע"א). בכל וכל פרורהא נהוג כרב, נהרדעא וכל פרורהא נהוג כשמואל. ועוד אמרו (גיטין ח, ע"ב). הקונה שדה בסוריא כקונה בפרורי ירושלם*. ותרגום ירושלמי ירעשו מגרשוה יועון פרוריא²). וכן תרגם ירעשו האיים יועון פרוריא³).

פרבר לפרבר למערב ארבעה (דברי הימים א' כו, יח), שם הכית נקרא כן. וכן זכרוהו רבותינו פרבר ז"ל באמרם (תמיד כו, ע"א. יובחים נה, ע"ב). היאך דאפרבר חד רוא ואחרינא כפוחא הוא דאזיל ויחיב גביה משום דקאי אבראי. ואמר (שם) מאי לפרבר? אמר רבה בר שילה כסאן דאמר כלפי בר *.

1) Vide Additam.
2) Ezechielis XXVII, 28.
3) Ibidem XXVI, 15.

וחידוד. ואין צורך רק ענינם הוצאת התרב מרצונה כמו שנאמר פתוח על הוצאת האסור ממאסרו והחרתו. **פתל** נפתולי אלהים נפתלתי (בראשית ל, ח), אין בהם נפתל ועקש (משלי ח, ח), ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה, יג). וההתפעל ועם עקש תתפתל (ההלים יח, כו), ועם עקש תתפל (שמואל ב' כב, יז), עיקרו תתפתל ומשפטו תתפתל ונהפכת עין הפעל בפ"א הפעל. ענין כולם ההפוך והעוות. ופירוש נפתולי אלהים נפתלתי, נהפכתי ונשדלתי עם אחותי לנצחה גם יכולתי. וספק נפתולי אל מלח אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על הרך מאפליה¹), שלהכת יה²), עיר גדולה לאלהים³), כהררי אל⁴). אשר אין צמיד פתיל (במדבר יט, טו), פירוש חתיכת בגד קטנה. ורומה לו בדברי המשנה (שבת פ' שני משנה ג.) פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה. וכמודהו לפי דעתי חתמך ופתילך (בראשית לח, יח), רוצה לומר אדרתו או הצניף שעל ראשו. וכן דעת המתרגם שחרגם שושפך, ותרגום וילט פניו באדרתו בשושיפיה⁵). ותרגום המחלצות והמעטפות כותינא ושושיפא⁶), ותרגום ופרשו השמלה ופרשו שושיפא⁷). פתיל הנערת (שופטים טו, ט), פתיל תכלת (שמות לט, לא), חוט כפול ושזור. וכן אמרו רבותינו ז"ל (ספרי פ' שלח לך) פתיל שירייה טווי ושזור. והקבוץ וקצץ פתילים (שם לט, ג). וכן חותמך ופתילך, לדעת קצת המפרשים. והנכון מה שכחתי בו. וכל הנכנס חחרו השרש הוה הוא ענין אחד ענין העוות והרפוף, כי החוט כשהוא כפול ושזור הוא מעוות. וכן הבגד שנעשה מן החוטים השזורים. ויש מפרשים מזה נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נהחוקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק. והתאר בהכפל **פתלתל** העין והלמד דור עקש ופתלתל (דברים לב, ה).

פתן על חר פתן (ישעיהו יא, ח), כמו פתן חרש (ההלים נח, ה), מרורת פתנים בקרבנו (איוב כ, יד), ראש פתנים יינק (שם כ, טו), הם הנחשים הרעים. ואמר פתן חרש לעוצם רעוהו כלומר שאין לו מפתן לחש. כרתות אל המפתן (שמואל א' ה, ד), מתחת מפתן הבית קרימה (יחזקאל טו, א), היא האסקופה החתחונה אשר ירכבו בה. וכן אמר התרגום סקופתא. **פתע** פתע ישבר (משלי ו, טו), הפ"א בסגול. בפתע פתאים (במדבר ו, ט), ואם בפתע בלא איבה (שם לה, כב), פתאום בלא כוונה.

1) Jeremias II, 31. 2) Cant. VIII, 6.
3) Jona III, 3. 4) Psalm. XXXVI, 7.
5) 1. Regg. XIX, 13. 6) Jessias III, 23.
7) Deuteronomium XII, 17.

פתגם המלך (אסתר א, כ), והוא קמץ בסמיכות. פתגם חרנום דבר פתגם.

פרעש פרעש אחרי פרעש אחד (שמואל א' כד, טו), ידוע. ולגריעותו ולחולשתו כנגד המלך כנה עצמו ככלב ופרעוש. ויונתן חרנום בחר חלש בחר הדיוט חר. וחרנום לבקש ארץ פרעש אחד (שם א' כו, כ), ית חלש חר. ועוד הוא שם אדם¹.

ואשר הוא בן חמש אותיות

פתשגן פתשגן הכתוב (אסתר ג, יד). ובריש וזה פתשגן פתשגן הנשחון (עזרא ג, יא), טופס כתב*. פתשגן וחרנום את משנה התורה ית פתשגן אוריחא בתי"ו). וחרנום ויכתוב שם על האבנים את משנה תורת משה ית פתשגן אוריחא דמשה² בריש. וכן בארמית פתשגן אגרתא (עזרא ד, יא), בריש ושניהם ענין אחד. ופי דעתי כי אינם לשון עכרית כי אם לשון ארמית, כי לא נמצאו כי אם בספרי הגולה, וכן פתגם וכן נשגון.

פרשדן פרשדן ויצא הפרשדנה (שופטים ד, כב), יש לפרש בו שהוא שם מקום כך והנון והר"א נוספים כמו נו"ן וה"א המסדרונה (שם ג, כג). או שניהם יש בדם הנו"ן והה"א להאר כלשון נקבה כמו באחרונה, בראשונה, ואף על פי שהיה משפטים מלרע אם הה"א לשון נקבה. ודעת חרנום בו שהוא פרש והדל"ת נוסף, כלומר אחר שחקע החרב בבטנו יצא הפרש מכטנו. וכן חרנום אוחו ונפק אוכל"א שפוך. ודומה כי דעתו הירצה שהמלה מורכבת מן פרש ומן שדונה שהוא לשון שפכה כחרנומו. **פרשו פרשו** עלינו עננו (איוב כו, ט), אמרו שהוא כמו פרש בשו"ן והו"ן נוסף. ויש אומרים שהמלה מורכבת משלש מלות פרש שרי זיו.

נשלמה אות הפא.

אורת הצדי.

צאל יסכוו צאלים צללו (איוב ט, כב), תחת צאלים צאלים ישכב (שם ט, כא), הם עצים או צמחים גדלים על המים ועל הכזה. ופירש יסכוו צאלים צללו הוא כפל ענין, כי כך פירוש יסכוו צאלים והצאלים הם צללו. והפסוקים ההם יתפרשו בדרך תימה, כי מרוב גדלו לא ישכב החת צאלים ואין צאלים בעולם שיסכוו.

פרתים פרתים (אסתר א, ג), הם השרים הגדולים המיוחסים. ואדני אבי זל כרזב כי המ"ם נוספה כמ"ם פתאם, שלשם והם הפחוות של עבר נהר פרת. **פתגיל פתגיל** ותחת פתגיל מחגרת שק (ישעיה ג, כד), לבוש שלובשין אוחו לכבוד ולתפארת. ואמרו שהוא הנקרא אלגילאלה [אלגילאלה]³. ורש"י פירש החגור שחגורות הנשים שקורין יצ"א⁴.

צב שש עגלת צב (במדבר ג, ג), ובצבים ובפרדים צב (ישעיה טו, כ), כלים מחוברים שנושאים בהם בני אדם על גב הכהמה. וכן דעת המתרגם בהם שהם עגלות מכוסות שאמר שית עגלן כד סחפיין. ועגלות סמוך עגלות של מכסרה. וחרנום ירושלמי שית עגלן מווג, כלומר שכל עגלה היו לה זוג בקר המושכין אותה, ויחכן לפרש שהם מיני כהמה. החלד והעכבר והצב (ויקרא יא, כט), הוא הנקרא גרישנ"ט⁵ בלע"ז.

1) Esra II, 3.
2) Hoc est Arab. **الغلاية** (vestis quae subter alia veste etiam sub lorica induitur. Gig. apud Gol.) interula. Sic Abulw. cuius haec sunt verba: **فسر فيد غلاية** explicatur *Gilahlatu*, nec non Saadias, qui in sua Vaticiniorum Jesaiae versione pluralis formam **الغلايل** reddit (secundum emendationem a Gesenio ibi prolatam). Praeterea hic opportunitatem, quam eadem fere hujus vocis forma nobis offert non omittere possumus illum levem errorem corrigendi, in quem supra pag. 61. not. 1) incautius incurrimus. Vocem enim **אלגיללה** a Kimch. illo loco datam etiam esse **الغلايل** sive plur. **الغلايل** nunc intelligimus. Dicit nempe: הם החלוקים הרקים et Aben Esra nostro in loco pariter fere explicat, dicens: חלוק דק מרוקם. Gesenius vertit *feines Unterkleid*, sed fugit eum quod Abenesra addit: ישם על כל המלבושים. At hoc **על** etiam explicationi Lexicographorum: vestis quae subter etc. repugnat.
3) Deest in nostris Raschii exemplaribus, ubi haec leguntur verba:

הרי כשתי תיבות פתיגיל כלי שהוא מביא לירי גילה וכו'. Rabbi Salom. Ben Melech verba Nostrī, ut semper, reddens dicit:

יש מפרשים החגור וכו'.
Codex Jenensis habet: ינילא
1) Deuteronomium XVII, 18.
2) Josua VIII, 32.
3) Prov. *graisant* bufo, rubeta. Conf. doctam Boscharti; de hoc animal dissertatorem in Hieroz. II. 464. seqq. (ed. Rosenm.) Rosenmueller, Handbuch der bibl. Alterthumskunde 4. Band II. Abtheil. pag. 254 seqq.